

Praeconia

— *Liturgikus szakfolyóirat* —

Esztétika és ünnepek

XIV. évfolyam 2019/1. szám

Praeconia

Liturgikus szakfolyóirat
XIV. évfolyam 2019/1. (23. szám)

Laptulajdonos:

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottsága

Főszerkesztő:

Dr. Pákozdi István

Szerkesztőbizottság:

Dr. Veres András, a MKPK Liturgikus Bizottságának elnöke
Dr. Dolhai Lajos, szakmai munkatárs
Vajda Gábor, a Liturgikus Intézet irodaigazgatója
Bata-Király Edina, nyelvi lektor

Felelős kiadó:

Dr. Veres András
püspök, elnök

Szerkesztőség:

1068 Budapest, Városligeti fasor 42.
praeconia@yahoo.com

A fedőlap-szimbólum Vámos István rajza.
Tördelte: Dr. Tamáska Istvánné.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

HU ISSN 1416-8359

Kiadja a MKPK Liturgikus Bizottsága
irodaigazgató: Vajda Gábor

Ár: 1350 Ft (+ postaköltség)
Előfizetés egy évre (2 szám): 2400 Ft (+ postaköltség)

Készült a Pharma Press Nyomdában
Felelős vezető: Fabók Dávid

ELŐSZÓ	5
TEMATIKUS TANULMÁNYOK	
GYURKOVICS MIKLÓS: Az antik szép fogalma Alexandriai Kelemen újraértelmezésében	6
HANS URS VON BALTHASAR: A liturgia méltósága	14
ANTON ŠTRUKELJ: Mi a szépség?	18
PETER B. STEINER: Kereszt a liturgikus tér közepén	25
CHRISTOPH FREILINGER: Világunk esztétizálása - kihívás az istentisztelet számára	35
SUPALA IVÁN LÁSZLÓNÉ: A szépség a Szeretetből születik	39
RENZO GERARDI: A szentség meghatározása Szent Tamás Summájában	43
MARTIN SCHIRMERS: A másvilágnak szépségnek kell lennie	49
A KERESZTRŐL NEVEZETT SZENT TERÉZ BENEDIKTA (EDITH STEIN): Gyermekkorom ünnepei	55
ANDREAS POSCHMANN: Az esztétikus liturgiáért	58
SIMONE WEIL: Szépség	65
Olyan szép	68
PÁKOZDI ISTVÁN: Misemagyarázat	70
EGYÉB TANULMÁNYOK ÉS CIKKEK	
TÓTH BÉLA: Kántornak lenni egy Mária-kegyhelyen	72
Ámen (<i>a misekánont lezáró doxológia végén</i>)	76
DOKUMENTUMOK	
ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ: Dekrétum a Boldogságos Szűz Mária az Egyház Anyja ünnepléséről a Római Általános Naptár szerint	77
ROBERT SARAH BÍBOROS: Szűz Mária az Egyház Anyja emléknapja	78
LITURGIKUS ÉLET	
Az új Mária-ünnepről	81
A mélyből felragyogó fény	81
Szent Játék?	84
Új kiadású német Lekcionárium	86
Húsvéti népszokások és jelképek	86
Elment egy liturgikus jezsuita püspök	88
Liturgikus „horror”	89
LITURGIKUS KÉRDÉS	
Bevezető (köszöntő) szavak a szentmise elején	90
SZEMLE	93
LATIN NYELVŰ TARTALOMJEGYZÉK	99

Mécs László

Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld

Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!
Május. Rózsálló reggel. Remény, ígélet, harmat.
A szélbe füttyörésem a hajnalos vigalmat.
Kószálni jött ma kedvem: apostolok lovára
kapok s vaktában érek egy messzi kis tanyára.
A kakas még az ólban pitymallatot rikongat,
az égbe fúrt pacsirta fittyet hány éji gondnak,
dalától messze rebben bimbóról bánat, szender.
A ház előtti kertben a kis padkán egy ember.
Apokaliptikus, vad formája és nézése:
a félszemére vak és helyén gödör van vésve,
haja nyíratlan, fél-ősz, bozontos, mint szakálla,
bakancsa és kabátja dróttal van összezárva.
A reggelt ráköszöntöm, mert testvér-mód kíváncsi
vagyok sorsára s kérdem: Mi jót csináljat, bácsi?
Zord, bömbölő beszéde minden zugot betölt:
„Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!”
Nagy kert. S amerre nézek, száz rózsza rózsza hátán,
ráfutva fára, falra, ribizkén ül, salátán,
vad összevisszaságban, befonva minden ösvény,
s bimbó bomol belőlük özönnel, egy se fösvény.
Köztük ül, szemezget e félszent, félig őrült
s beszélni kezd, lemetszve egy vadhajtást a törül:
– Az Élet mosolyogva száguldott hajnal-hintón,
harmatja, csókja égett minden új ember-bimbón:
s diplomáták, bitangok öt évig kaszabolták
ágyékok szép vetését... a földet letarolták...
fiam, szemem kilőtték... s mit elrontottak ők:
„vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!”
Most konferenciáznak a nagy szélhámosok,
hogy csírában megöljék, mi újra él, mozog...
S míg lakomákon dőzsöl, ki milliókat ölt:
„vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!”
Testvéri szánalomból a szívem rádoromból:
Bátyám, én lelket oltok az evangéliomból,
midőn kobzom jóságos zenéjű verset költ:
„vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld!”

(1923)

Szépség és ünnep – összetartozó fogalmak. Mindkettő a liturgia sajátja. Benne nincs helye csúnyaságnak, jellegtelenségnek, ürességnek, színtelenségnek, közömbösségnek, mindennapiságnak. Ha liturgia, akkor isteni, ha pedig isteni, akkor szép és ünnepi...

Jelen számunk folytatni kívánja azt az irányt, amit egy korábbi már kijelölt („Szép és liturgia” 2011/2.), de aminek előre vezető nyomait a többi Praeconia is igyekszik követni: az angyalokról szóló, a szent zenéről szóló, vagy a szimbólumokról szóló számok is. Merthogy állandóan keressük a mind tökéletesebb szépet és a mind teljesebb ünnepet, persze annak tudatában, hogy hitünk szerint a legekkel csak odaát fogunk találkozni, itt a földön még a 99%-ot sem tudjuk elérni, de mégis törekszünk rá... Így akarunk a liturgián keresztül esztétikai élményt is nyújtani, abban részesülni, annak földöntúli valóságát hétről hétre, napról napra megízlelni.

Tanulmányaink így közelítik meg a témát: tizenhárom tematikus cikk szól a szépségről, a szentségről, az esztétikáról a liturgia összefüggésében, annak vonzásában, amit az egyik szerző műve címül is adott: „a másvilágnak szépnek kell lennie!” Az egyéb tanulmányokban egy vidéki zárandokhely (nemzeti kegyhelyünk) kántorának vallomását olvashatjuk. A Dokumentumokban az új Mária-ünnep elrendelését és az illetékes kongregáció bíboros prefektusának kiegészítését.

A Liturgikus élet mindennapjainkból merít: tovább fejtegeti az új Mária-ünnep jelentőségét, bemutatja az új német olvasmányos könyvet és búcsút vesz Miklósházy Attila püspöktől. A Liturgikus kérdés a szentmise bevezető szavaira vonatkozik, milyenek legyenek, mik a veszélyei és az előnyei. A Szemlében pedig tizenhárom új kiadványt mutatunk be.

Jelen számunk az év Húsvétjára készült ajándék, a feltámadt Krisztus ragyogó szépségének mai megtapasztalásához szeretne eszköz lenni, hozzá, aki él, aki alázattal szolgál, aki velünk ünnepel a liturgiában.

A főszerkesztő

Az antik *szép* fogalma Alexandriai Kelemen újraértelmezésében

„Ami pedig minket illet, mivel tudjuk, hogy (Isten) minden tulajdona közül a legszebbek vagyunk, szükséges, hogy önmagunkat Istennek ajánljuk, szeretvén a mi Urunkat és Istenünket, ez a szeretet az egész életünk feladata.” (Alexandriai Kelemen Protreptikosz XII,12,122,3)¹

BEVEZETÉS

Az ókeresztény gondolkodók csarnokában Alexandriai Kelemennek (Kr. u. 150 – 215.) megkülönböztetett helyet kell fenntartanunk. Egyrészt azért különlegesen fontos író, mert műveiből a korai keresztény teológia körképét ismerhetjük meg. Mivel teológiai műveltségét alapos forrásgyűjtő munkával formálta ki, így írásaiból az első két század keresztény doktrínáit és azok szisztematikus értékelését is megismerhetjük. Másrészt, egy rendkívül művelt, kifinomult lelkű hellén gondolkodó volt, akinek a szavaiból a kereszténység iránti szeretet és a hellén kultúra szépsége csillan fel. Így könyveiben a már csaknem megszámlálhatatlan mennyiségű bibliai utalással a második század amúgy is nagyon sokszínű bölcséletének szellemisége lép frigyre. Témánkhoz illően bátran állíthatjuk róla, hogy egy olyan széplélek volt, akit a keresztény kinyilatkoztatásból felragyogó isteni szépség ragadt magával.

Egy nagy elme írásaiban nehéz központi kérdésről beszélni, egyszerre több fontos témát jár körbe, és azok kölcsönös összefüggéseit mutatja ki. Kelemennél, mint ahogy a görög bölcselőknél is, a szép meghatározása egy ilyen központi és ugyanakkor szerteágazódó téma. A görög főnév κάλλος (-εος/ -ους, τό) a szépet és az önmagában való szépséget is kifejezheti; melléknévként pedig a καλός (-ή, -όν) a szépre, a tetszetősre, és a dolgok erkölcsi jóságára is utalhat. Kutatott szerzőnknél e jelentések minden módozatával találkozhatunk, így műveiben a szépről hol esztétikai, hol pedig erkölcsi értelmezésben is olvashatunk. Hogy e rövid tanulmány hasznosnak bizonyuljon, érdemes egyszerűsíteni, ugyanakkor pedig csoportosítani a téma tárgyalási rendszerét. Szerzőnk azonban a szépet nem egyszerűen erkölcsi vagy esztétikai szempontból tárgyalta, hanem antropológiai és teológiai megközelítésből úgy, hogy fejtegetései központjában a szépet kedvelő ember állt. Ennek okáért először a szépet antropológiai és etikai, majd antropológiai és teológiai vonzataiban tárgyaljuk.

---

1 ALEXANDRIAI KELEMEN, PROTREPTIKOSZ (= PROT.). A mű magyar nyelvű fordítása: *Protreptikosz. Buzdítás a görögökhöz*, görögéből fordította, a bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta Tóth Vencel, Budapest, 2006.

A SZÉP ANTROPOLÓGIAI ÉS ETIKAI MEGKÖZELÍTÉSE

Alexandriai Kelemen ránk hagyományozott műveiben a széppel mélyrehatón nem művészeti vagy esztétikai szemszögből foglalkozott, hanem az embernek a széphez való viszonyulásával, úgy is mondhatnánk, hogy a szép pszichológiájával, amiből a szép etikája is kibontakozódik. Gondolataiból világosan kitűnik, hogy számára az ember szinte természetéből fakadóan a szép „bűvöletében” él. A szépnak az emberre gyakorolt hatását fejezik ki azok a szófordulatok, melyek az αἰρέω (kezébe vesz, kiragadva birtokol; αἰρέομαι kiválaszt, óhajt, önmagához ragad), igék és a αἰρετός [-ή, -όν] (kíváncs, vonzó, birtoklásra érdemes) melléknév kapcsolatából születnek. Vagyis az szép, ami birtoklásra érdemes, ezért vonzó, így az ember óhajtva arra törekszik, hogy kiragadva (a silányabbak közül) birtokába vegye. A szép iránti fogékonyság, sőt, a szép iránti vágy egy olyan ősi hajtóerő, ami szerzőnk szemszögéből elsősorban azért fontos, mert az egyedek habitusát alakítja áldásos, vagy rosszabb esetben átkos irányban. Az embernek a külső behatások és azoknak a lélekben megjelenő képzetek között kell rendet tennie, hogy kizárólagosan a szép és a jó dolgok behatásai készítsék cselekedeteket.² Így a szép egyszerre az emberi lélektan és az etika témája is. Mivel egyedül csak az értelmes lélek képes arra, hogy szabadon válassza a legkedvesebbet és a legszebbet, aminek követése által önmaga szebbé, valamint – Kelemen-nél pedig az is fontos, hogy Isten szemében is – kedvesebbé váljon. Azonban, ha az értelmes lélek nem hozzá illő célokat határoz meg szépnak és jónak, vagyis a kívülről származó benyomások közül helytelenül választ, akkor bár ugyanolyan erővel fogja azokat követni, mintha csak jók lennének, azoknak elérése a lélek kárát szolgálja.³ Szerzőnk a szép iránti vágyakozó emberről szóló bölcsellete, lélektana, etikai szemlélete és terminusai⁴ e téren meglehetősen közel állnak a platóni⁵, az arisztotelészi⁶ és az antik sztoikus fejtegetésekhez⁷.

2 Vö. ALEXANDRIAI KELEMEN: *Stromata* (= *Strom.*) II,21,127,1 – 136,6. A témában a legfrissebb irodalom: KATHLEEN GIBBONS: *The Moral Psychology of Clement of Alexandria. Mosaic Philosophy*, London – New York, 2017, 131 – 168.

3 *Strom.* II,20,111,2-4: A démonok a szépség, a dicsőség és a parázsnaság képeivel manipulálják az embereket. Vö. PESTHY MÓNKA: *A csábítás teológiája*, Budapest, 2005, 154 – 159.

4 Vö. *Sors és szabadság: Az emberi autonómia problémája az antik filozófiában a Kr. u. II. századig*, BUGÁR M. ISTVÁN, LAUTENER PÉTER (szerk.), Pécs, 2006, 23 – 26. Bugár Origenész Princípiumokról III. könyvének 1. fejezete alapján építi fel az etikai modellek tárgyalását.

5 Vö. PLATÓN: *Timaios* 29a; 92a (Démurgosz legszebb műve a kozmosz); *Lakoma* 201d – 2012b (Erósz története); *Phaidros* 250b – d (A szépség szemlélete).

6 Arisztotelész úgy vélte, hogy mindenki mindent a kellemes és a szép dolgok kegyéért tesz meg, azonban a szépnak és a kellemesnek sincs olyan kényszerítő hatása, hogy ne tudná azt akár el is utasítani. Vö. *Nikomakhoszi etika* III,1,1110a, továbbá pedig hangsúlyozza, hogy „minden egyes lelki alkatnak saját külön elképzelése van arról, hogy mely dolgok szépek és kellemesek. Az erkölcsös ember talán abban válik ki legjobban, hogy az igazat mindenben meglátja, s ezek tekintetében mintegy szabálynak és mértéknek számít (az erkölcsös ember). A nagy tömeget ellenben láthatóan a gyönyör vezeti tévútra”. Vö. *Nikomakhoszi etika* III,6,1113a. Szabó Miklós fordítását követtem, *Sors és szabadság*, 55.

7 Elég csak megemlíteni a sztoikus filozófus Khrüszipposz tanítását: csak a szép jó, csak a

Hogy mi alapján lehet felismerni az igazán szépet? Alexandriai Kelemen szerint az ember legszebb része a lélek (ψυχή), mivel értelemmel bír, szellemi természetű és Istentől származik, sőt egyenesen isteni az emberben.⁸ Ennek következtében azt nevezhetjük igazán szépnek, ami leginkább illik az emberi lélek természetéhez: értelmes, szellemi, és Istenhez vezet.⁹ Mindazonáltal mégsem mondhatjuk azt, hogy szerzőnkél csak a szellemiek lehetnek szépek és jók, és a testi, illetve az anyagi valóságok a lelkiekkel szemben állnak. Talán közelebb állunk az igazsághoz, ha azt gondoljuk, hogy inkább funkcionális természetűnek vélte magát a testet és az anyagot, és így a test és az anyag szépségét is. Mivel az anyagi világ Isten teremtménye, jó és szép, mégsem bír értelemmel, ezért az értelmes lélekkel összehasonlíthatatlan, azonban az anyag, így az emberi test is küldetését tekintve az embert szolgálja: a teremtő terve szerint az anyag képes arra, hogy magában hordozza az értelmet és a szellemet is, ezért képes Isten szolgálatában állni (a gondviselés értelmét követi a kozmosz is). Mint ahogy az antik bölcselek az anyagi és szellemi valóságok alkotórészeinek a harmóniájában, szimmetriájában látták a szépet,¹⁰ úgy Kelemen is hűséges maradt a harmónia eszméjéhez anyagi és szellemi valóságok esetében is.¹¹

Amint már fentebb láttuk, a szép értelmes, szellemi töltetű és Istenhez vezet, mindezen felül e hármas alapelvnek van egy megnevezhető centruma is: Jézus Krisztus, az Isteni Logosz.¹² Vagyis a második század végére keresztény bölcselelőnk meghatározásában a szép fogalma és annak pszichológiai és etikai vonzata is krisztocentrikus töltettel bír. Csak az a valóság lehet értelmes, harmonikus és szép, ami meg egyezik a krisztusi kinyilatkoztatással, másként mondva, csak az szép, ami az Isteni Logoszhoz illő, ami az Isteni Logosszal szimmetriában áll. E gondolatmenet fonalán haladva a kelemen hagyaték egyik legfontosabb üzenetéhez értünk, ami egyben a korai kereszténység missziós vonzereje is volt. Ez az üzenet nem áll másban, mint hogy nyomatékosítja, az ember számára a teremtmények között semmi sem lehet olyan vonzóan szép, mint a másik ember lelke. Krisztus evangéliumának a radikális ember-szeretete pedig egyértelműen arra tanítja szerzőnket, hogy sohase részesítse előnyben az anyagi valóságokat a lélek előtt, még a bűnös személy esetében sem.¹³ A halandók

---

jó gyönyörködtető, csak a gyönyörködtető nemes, és csak a nemes szép. Vö. SVF III p. 9 - 10 [C.e.] 29 - 34.

8 Vö. *Prot.* 12,120,4; *Strom.* II,19,102,6-7; II,19,97,1; II,22,131,2-135, 4; II,22,133,3 (PLATÓN, *Theaitétosz* 176b). Az ember istenképűségéről szóló szövegrészletek: *Strom.* II,80,1-81,2; II,22,136,1-6.

9 A hasonló a hasonló iránt vonzódik. Vö. *Prot.* XII,120 - 122; *Strom.* II,132,3-4.

10 Platón szerint a kozmosz harmóniája racionális rendjével is azonos, ezért szép, vö. *Timaios* 53c - 63e; vö. KHRÜSZIPPOSZ SVF III pp. 20; 121 - 122; [C.e.] 83, 471 - 472. Alexandriai Philón József személyének az egzegézisében hangsúlyozta a testi és szellemi harmóniát vö. *Quod deterius potiori insidiari soleat* 7.

11 Vö. ALEXANDRIAI KELEMEN: *Paidagógosz* (= Paed). I,2,6,4. *Paidagógosz. A nevelő*, görögből fordította, a bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta Tóth Vencel, Budapest, 2013.

12 Minden az ember szolgálatára lett teremtve, mégsem használ minden, a keresztényeknek Krisztus segít kiválasztani a legjobbat és a legszebbet. Vö. *Paed.* I,1,2,1; II,2,14,3 - 5.

13 Még a bűnös ember lelke is előnyben van az anyagiakkal szemben, mivel az gyógyulásra

minden küzdelme és erőfeszítése csak akkor kap igazi értelmet, hogyha törekvéseinek a célja a felebarát lelke. Így a cselekvések célja a (szép) lelkek kölcsönös kapcsolatában áll, amihez alárendelődik az élet minden anyagi és testi vonzata is.¹⁴ Ha ez az ember-lélekközpontú értékrend felborul, az élet minden szegmense csorbát szenved, ennek következtében az ember életében (vagy akár egy egész közösség életében) nem a szépség és harmónia, hanem a csúfság, az értelmetlenség, a szétesés dominál.¹⁵ Kelemen tehát a széppel való gazdagodás érdekében nem menekül az embertől, és természetesen ennek okáért nem is tekint a felebarátjára vetélytársként (mint aki el akarja előle marni a szépet), hanem pont ellenkezőleg, a szép iránti vonzalma miatt az emberi lélekhez siet, mint Krisztus, nem azért, hogy rabszolgaként birtokolja a felebarátját, hanem azért, hogy szeresse. Ha a lelkek harmonikus kapcsolatát a szép kritériumaival olvassuk egybe (értelmes, szellemi töltetű, és Istenhez vezet) akkor az emberi kapcsolatok helyes céljára is rávilágíthatunk: tanít és nevel, szebbé és jobbá tesz, az emberhez közelebb visz és Istenhez felemel, mint Krisztus.

Az eddigiekben bemutatott tanításból könnyen kiderül, hogy Kelemen számára nagyon is fontos volt a szép mibenlétének a meghatározása, és egyben az is, hogy azt nem az anyagi gazdagságban kereste.¹⁶ Erről tanúskodnak a szükségletekre, a mindennapi feladatokra, a vagyonnal való eljárásra és a családos életre kiterő tanácsai, és a gyönyörhajhászásra vonatkozó tiltásai is.¹⁷ Az élet mindegyik szegmensében a szépet a helyes emberszeretettel, a szerénységgel és nemcsak egyszerűen a mértékletességgel állította párhuzamba, hanem arról a mértékletességről tanított, aminek Krisztus és az általa kinyilatkoztatott tanítás a mércéje. A kelemen-i szép harmonikussága és szimmetriája mindenben kriszto-centrikus. Fontos azonban részletezni, hogy a földi, illetve az anyagi szépségeket, javakat nem utasítja el, amint ezt az Iz 1,19 és a 1Kor 2,9 összekapcsolásával nagyon érdekesen magyarázza a *Paed.* III,12,86,1-3-ban: „Ha készek vagytok meghallgatni (Istent), majd a föld javából (τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς) esztek” + „Az igazi javak ugyanis azok, „amit fül nem hallott, ami ember szívébe föl nem hatolt”. Ezek után a szentírási idézeteket a sztoikus bölcseslethez ismert javak (τὰ καλὰ) felsorolásával toldja meg: szépség (καλός), gazdagság, egészség, erő, táplálék. Kelemen szerint mindezeknek a javaknak az őrzője és adományozója maga Krisztus, az Isteni Ige. A földi javak Isten tulajdonai, másrészt a mennyei javaknak kiáradásai, harmadrészt pedig a földi javak úgymond a mennyei javak képei, vagyis a földi szépség azért szép, mert a mennyei szépségből részesül. A fenti logikát egy egzegetikai érveléssel szemlélteti: a földi szépség olyan kapcsolatban áll a mennyei szépséggel, mint a Iz 1,19 a 1Kor 2,9-el. A két szentírási hely értelmének a közös kapcsolatát (földi javak és mennyei javak) a „javak” szavak szinonim értékében látja. A földi javak tehát az isteni gondviselés, sőt az isteni pedagógia szolgálatában állnak, tanítja Kelemen, mivelhogy az Iste-

---

szorul. Vö. *Paed.* I, 1,3,1-3; III, 12, 86,1 – 2.

14 Vö. *Paed.* II,11,120,2 – 6.

15 Vö. *Paed.* II,10,111,1-3; II,10,115,4.

16 Az utóbbi témát a *Quis Dives Salvetur* című művében fejtette ki.

17 Vö. *Paed.* II,10,102,11 – 12,129,4; III,12,84 – 101,2; *Paed.* II,10,114,3-4; továbbá vö. *Strom.* II,21,127,3; 128,2.

ni Logosz a földi szépségen keresztül vezeti az emberiséget az „érzélhető dolgoktól az értelmi megismerésig (ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὴν νόησιν) (Paed. III,12,86,2)”. Az 1Kor 2,9 idézetével azonban még egy merészebb tanításnak is teret ad, mivel arra utal, hogy a földi állapotában élő igaz keresztény az Isteni Logosz kinyilatkoztatásának a megértése által a mennyei javakból, vagyis a mennyei szépségből részesül.¹⁸ A belső szépség tehát a külső formán keresztül közelíthető meg, azonban összehasonlíthatatlanul nagy a különbség a kettő között, ezért a belső szépség élménye a lélektől lélekig, értelemről értelemig, szellemtől szellemig megtett út folyamán születik meg. E téren valójában a legjobb analógia a zene és az ének szépsége, mely bár anyagi hangszerek közvetítésével szólal meg, mégis, az előadó művész szívében és értelmében lángoló szép az ember értelmében és szívében ragyog fel.¹⁹

A SZÉP TEOLÓGIAI ÉS ANTROPOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE

Az előző fejezet a teremtményi javak és a teremtményi széppel való kapcsolatában világította meg az embert Alexandriai Kelemen tanításának a fényében. Jelen fejezet pedig az ember és az Isten kapcsolatát vizsgálja meg a szép fogalmának nézőpontjából. A *Protreptikos* utolsó soraiban Kelemen mély, misztikus jellegű teológiai igazságokat tárgyal a témához illő emelkedett stílusban. Fejtegetésének a központjában az ember Istenkapcsolata áll, jobban mondva az ember vágyakozása Isten iránt, amelyet a következőképpen fejt ki: „sohase vegyen rajtunk annyira hatalmat az ezüst, az arany és a dicsőség vágya, mint az Igazság Igéje utáni szerelmes vágyakozás”.²⁰ Kelemen szerint Krisztus nem csak útmutatója a jónak és a szépnek, hanem maga az a szépség, aki beteljesíti az ember minden vágyát. A Mennyei Atya teljesen transzcendens, megragadhatatlan mivolta miatt a megtestesült Isteni Ige az a szeretettel megragadható isteni szépség, aki a bűn következtében „megcsúnyult” emberi természetet valódi szépségében ragyogtatja fel.²¹ Másként mondva, Krisztus szépségében az emberiség saját eredeti szépségét, és egyben Isten szépségét fedezheti fel. Kelemen értelmezésében Krisztus emberi és isteni természetének a szépsége és jósága, az ember és Isten

18 Kelemen nem a kinyilatkoztatott Szentírás betűszerinti értelmezésére érti a mennyei szépségben való részesülés lehetőségét, hanem a kinyilatkoztatás szellemi megértése folytán megtapasztalt lelki szépségre gondol. Vö. *Strom.* V,1,2,1 – 6; VI,15,128,4; VI,18,168,2 – 4: Démokritosz írja, hogy, “mindaz, amit egy próféta az elragadtatás állapotában és isteni sugallat állapotában ír, az valóban csakugyan szép”(DÉMOKRITOSZ 68 B 18 D-K).

19 Krisztus mint énekes Vö. GYURKOVICS MIKLÓS: *Isten hangja. Alexandriai Kelemen a Szentírásról*, in *Athanasiana* 40 (2015), 107 – 119; Uő. *Kerekasztal-beszélgetés a csend, a zene és jel teológiai jelentéséről a patrisztikus irodalomban*, in *Athanasiana* 45 (2017), 179 – 188.

20 Vö. *Prot.* XII,121,2: πῶθ' οὐ; szerelmes vágy.

21 Vö. *Prot.* XII, 121,1. 1; ARISZTOTELÉSZ: *Metafizika* Λ 7, 1072b. Később Nazianzi Gergely-nél és Pszeudo-Dionüsziosznál lesz releváns, hogy az Első Princípium a széppel is azonos vö. SALVATORE LILLA: *Introduzione allo studio dello Ps. Dionigi l'Areopagita*, in *Augustinianum* 22/3 (1982) 533 – 577; Uő., *Note sulla Gerarchia Celeste dello Ps. Dionigi l'Areopagita*, in *Augustinianum* 26/3 (1986) 519 – 573.

kölcsönös szeretetének mintegy misztikus drámáját mutatja be: az ember Istenhez vonzódik, mert Isten a legfőbb jó (vö. *Prot.* XII,121,2), az Isten pedig az emberhez vonzódik, mert az ember Isten legszebb teremtménye.²² Mivel „a közösek a barátok javai”(vö. *Prot.* XII,122,3; Platón, *Phaidrosz* 279c), ezért Krisztus szeretetében az embernek minden java (és szépsége) közös Istennel. Így Kelemen számára csak a Keresztény lehet valóban kegyes, gazdag, bölcs és nemes, vagyis szép.²³

A *Prot.* XII,121,1 tanításában az ember Isten szeretetének a tárgya, mivel a Logoszhoz hasonló isteni képmás (θεοεικελος + ἄγαλμα). E gondolat részletesebb kifejtését a *Paidagógoszban* olvashatjuk: az ember Isten legfontosabb műve, mivel Isten az embert megfontolásra és mértékletességre képes értelmes lélekkel látta el, a testét szépséggel és arányossággal formálta meg, és a helyes cselekvés és a rendezettség elvét magából belelehelte (vö. *Paed.* I,2,6,4). Szerzőnk különleges képekkel írja le az emberhez vonzódó Istent, akinek a szemében azért vonzó (αἰρετός) az ember, mert őt nem paranccsal alkotta, mint a többi teremtményt, hanem kezeivel formálta és belelehelte valami különlegeset. Ezen isteni lehelet miatt, ami által jóvá és széppé válik az ember, méltó Isten szeretetére (vö. *Paed.* I,3,7,1). Mindazonáltal egy másik teológiai okot is megnevez Kelemen, ami miatt az ember vonzó (és szép) az Isten szemében, az pedig nem más, mint hogy az ember teremtése nélkül Isten nem lett volna jó teremtmény, és nem ismertette volna meg senkivel sem saját jóságát. Az első ok, hogy Isten vonzódik az ember iránt, a Teremtés könyvének tanításán alapult (Ter 2,7), a következő azonban bölcséleti jellegű. A harmadik ok pedig krisztológiai többlettel is bír, mivel azt vallja Kelemen, hogy a Mennyei Atya az egész teremtett világ elvét öröktől fogva önmagában bírta,²⁴ amit részben az ember érdekében valósított meg, de végeredményben a világot és az ember teremtését is az Isteni Ige megtestesülése végeztette létre, akiben tökéletesen megvalósította saját maga akaratát. Így a Mennyei Atya a megtestesült Isteni Igében azt látta, akit öröktől fogva önmagában bírt; és egyben a megtestesült Isteni Ige az isteni akarat tökéletes megvalósítójává lett.²⁵ E krisztológiai érv eredeti témánkat érintő végkicsengése az, hogy az egész teremtett világ, de még azon felül is legfőképpen az ember azért szép (és Isten szemében is azért vonzó), mert a Mennyei Atya saját Fia megtestesüléséhez illő teremtmény: „Az Isten alkotta ember önmagáért vonzó (αἰρετός)”, és elválaszthatatlan attól, aki miatt vonzó, ezért minden körülmények között szeretetre méltó is (vö. *Paed.* I,3,8,1). E teológiai logika végezt tehát egyértelmű az a végkövetkeztetés, hogy ha az ember Isten szemében szép és szeretetre méltó, akkor az ember hivatása Isten „megfontolt elhatározása” szerint az, hogy viszonszeresse Istent és felebarátját, így lesz az ember Istenhez hasonló szép képmás (vö. *Paed.* I,1,9,1; I,1,3,1 – 3; *Prot.* XII,122,3, *Strom.* II,132,3-4; VI,17,149,5).

22 *Prot.* XII,122,2. E kölcsönös vonzódás teológiai tárgyalása nagyon közel áll Arisztotelész bölcséletéhez vö. *Metafizika* A 7, 1072a – 1073a.

23 Vö. *Prot.* XII,122,4; *Paed.* II, 11, 121,1 -4.

24 Vö. Pszeudo-Dionüsziosznál is az első princípium a priori módon önmaga egységében bírja a létezők teljességét vö. *De divinis nominibus* V,8,824c; VII,2,869b

25 Vö. *Paed.* I,3,7,1 – 8,1.

A SZÉP EMBER ÖSSZEGZÉSE

„Csakis a lélekben nyilvánul meg a szépség és a gyalázat. Ezért egyedül a derék ember a valóban szép és a valóban jó, és egyedül a jó mondható szépnek, »az erény csak egyedül az, mely testi szépség köntösén is átragyog«” (Paed. II,121,2-3)²⁶.

Kelemen Epiktétosszal és a sztoikusokkal együtt vallotta, hogy a szépség a szellemi és erkölcsi kiválóságában nyilvánul meg, vagyis a szellemi szépség teszi igazán szépé az embert. Mindemellett azonban úgy vélte, hogy a test alkalmas a belső szépség kifejezésére, úgymond felragyogtatására. Ennek fő szabálya: úgy kell a testtel törődni, hogy az anyagi ápoltság sohase homályosítsa el a lelkieket, ezt azonban csak egy mérsékletes és kegyes erkölcsi életvitellel lehet elérni. És mivelhogy az ember a szép iránt vonzódik, ezért a bölcs (keresztény) a felebarátja lelki szépségét szereti. E tétel azonban retrospektív szemszögből is igaz, vagyis az erkölcsös ember testi szépségének a csodálatán és szeretetén keresztül lelki szépségét, sőt alkotója nagyszerűségét is csodálja az ő szeretője. E témát a fokozatosság elve szerint fejti ki Kelemen a *Strom.* könyvei között:

1) A szép (keresztény) teste lelki szépségének a tükré (erényes, józan, mérsékletes, önmegtartóztató, makulátlan).

2) A szép (keresztény) testére tiszta szeretettel néz az ő szeretője, testén keresztül a lelkét szereti. Úgy csodálja őt, mint egy szent szobrot, szépségén keresztül az alkotójához emelkedik.

3) A keresztény testében a Szentlélek lakik (a Szentlélek temploma), az isteni bölcsesség kinyilatkoztatásának a „lenyomataival” ékesíti az ember lelkét, e lenyomatok pedig a külsőn is (a cselekedeteken is) átragyognak.

4) A szép (keresztény) teste átszellemül.²⁷

5) A szép keresztény a szép Istenhez ragaszkodva és a szép Istentől felemelve a testet elhagyva Istenhez válik hasonlóbba.²⁸

26 Egy ismeretlen szerző művéből idézett Kelemen, vö. C.A.F., III, 486, n. 412. Szepesi Tibor fordítása in Tóth Vencel (2013), p. 238.

27 Példa rá Mózes átszellemült testi szépsége (Kiv 34,29 – 34). Vö. *Strom.* IV,117,1-5; VI, 12, 103, 5 – 104, 1; ALEXANDRIAI PHILÓN: *Mózes élete* II,11; II,70; II,209; *Az emberiségesség* 72 – 76 (Bugar M. István, *Szabadság, szeretet, személy*, Budapest, 2013, 248 – 249). Továbbá érdemes megemlíteni, hogy Nagy Szent Baszileosz is úgy vélte, hogy az emberi lélek felemelkedésében a mennyei szépséget, és Isten végtelen szépségét csodálja. Vö. *De fide* (PG 31, 465 A 12 – C 8). SALVATORE LILLA: *Le fonti di una sezione dell'omelia De fide di S. Basilio Magno*, in *Augustinianum* 30/1 (1990) 5 – 19. Hasonlóképpen Nazianzi Gergely is azt tanította, hogy az isteni fény szépsége beragyogja és széppé alakítja át az ember lelkét, vö. CLAUDIO MORESCHINI: *Luce e purificazione nella dottrina di Gregorio Nazianzeno*, in *Augustinianum* 13/3 (1973) 535 – 549.

28 Vö. *Strom.* IV,18,116,2 – 117, 5; VI,5, 29,2-8; VII,7,36,5; VII, 7, 39, 6-40,3; VII, 7, 48, 6-7; VII,11,64,6 (vö. 1Kor 6, 19; *Paed.* I,1,3,3); VII,16,101,3 – 5; VII,12,76,7 – 77,6.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző görögkatolikus áldozópap, a felvidéki Királyhelmeceen született 1977-ben. Baccalaureatust a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán szerzett (2002), licenciátust (2005) és doktorátust (2012) Rómában az Institutum Patristicum Augustinianumon, a Lateráni Egyetem patrisztikus intézetében. 2012 szeptemberétől a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola oktatója, lelkipásztori szolgálati helye a felvidéki Perbenyikben található. (gyurkovicsm@yahoo.co.uk)

Assisi Szent Ferencről mondják, hogy nem imádkozó volt, hanem maga a megtestesült imádság. Non tam vir orans, quam oratio factus. Ami igaz a tanítványról, az annál igazabb a mintaképről. Igen, Jézus élete nem volt más, mint imádság, és milyen imádság! A miénk csak időszakos és igen gyakran szórakozott vagy hideg. Mi meghatározott órában adunk „kihallgatást” uralkodónknak, és ezáltal az olyannyira takarékosan kimért társalgás alatt mennyi szórakozottság emel falat köztünk és Isten között! Ajkunk mozog, de szívünk nem követi. (...) Milyen jól tudnak imádkozni azok, akik szeretnek! (...) Senki sem imádkozott úgy, mint Jézus, mert senki sem szerette Atyját úgy, mint ő. Ő az emberré lett imádság, mert ő a testté lett Szeretet.

HENRI MORICE: *Jézus Krisztus személyisége*, Sarutlan Kármelita Nővérek, Jel Kiadó, Budapest, 2017, 288.

A liturgia méltósága

Csak félelemmel és megilletődve közelíthetünk témánkhoz. Ugyan miféle emberi liturgia lehet méltó annak ünneplésére, aki előtt még a mennyben is térdre hullnak mindenek, és koszorújukat, koronájukat az imádás mozdulatával helyezik trónusa elé: „egyedül te vagy méltó, Urunk és Istenünk, hogy tied legyen a dicsőség, a dicséret és a hatalom” (Jel 4,11). Ez a mennyei ének összefoglalása mindannak a dicséretnek, amit teremtményeitől kap az, „aki akaratával alkotott mindent” a földön élő bűnösök közösségét legfeljebb önkéntelen térdre borulásra készítheti, megvallván, hogy „Uram, nem vagyok méltó”.

Különös önbecsapás lenne, ha ennek a közösségnek tagjai, legyenek bármilyen naivak, Isten dicséretére összegyűlve bármi egyéb célt tűznének ki maguk elé, mint a tökéletes imádást és önmaguk tökéletes alárendelését ennek az Istennek; például saját okulásukat, valamiféle földies céljukat, vagy bármi mást, ami öröklük magukról szól amellet az Úr mellett, akinek hódolatukat kellene kifejezniük.

A tisztán monoteista vallásokban a leborulás gesztusa a legtökéletesebb kifejezése az egész személy teljes önátadásának, még egészen nagy gyülekezetben is. Melyik keresztény képes a muzulmánok csöndes imádatban elmerült tömegét mély megindulás nélkül szemlélni? A Szövetség vallásában központi helyen áll Isten szavának, a Tórának hallgatása: Isten szól, és az ember engedelmesen befogadja szavát, egész szívével keresve a helyes választ. Ezt kísérhetik szimbólumokkal teli rítusok, mint a Pászka-vacsora, állva, útra készen, indulás előtti pillanatban véve magukhoz az utolsó megerősítő táplálékot, mielőtt az Úr vezetését követve a pusztába indulnak.

A szentháromságos vallásban hatalmas átalakulást látunk: a családi körben elfogyasztott bárány helyébe a „világ kezdete óta leölt Bárány” lép, „aki elveszi a világ bűneit” és akinek Teste és Vére „valódi étel és valódi ital” számunkra. Megérthetjük az eretnekeket (még akkor is, ha kiközösítésben vannak), akik visszahőköltek ennek az isteni titoknak felfoghatatlanságától, óva intették a hívőket, hogy ne magyarázzák félre azt, ami annyira kimondhatatlan, félelemkeltő és mély értelmű Szent Pál tanításában: „Aki tehát méltatlanul eszi a kenyeret vagy issza az Úr kelyhét, vétkezik az Úr teste és vére ellen. Vizsgálja meg tehát magát az ember, mert saját ítéletét eszi és issza” (1Kor 11, 27-29). Ugyanakkor Isten maga bátorít, sőt sürget minket, hogy „együk az Emberfiának testét és igyuk az ő vérét” (Jn 6,53), ha el akarunk jutni az örök életre.

Minderre csak úgy vagyunk képesek, ha szemünk előtt tartjuk a „döbbenetes cserét” bűneink – melyeket hordoz – és ártatlansága – melyet nekünk ajándékoz a kereszten – között. Amikor magunkhoz vesszük őt, felidézzük, hogy ő is magához vett bennünket a passió során. Ahogy Szent Ágoston újra meg újra mondja: „azt az orvost vesszük magunkhoz, akinek általunk okozott halála gyógyít meg minket”. „Valahányszor ezt a kenyeret eszitek és ebből a kehelyből isztok, az Úrnak halálát hirdetitek, míg el nem jön” (1Kor 11,26). Kétségtelen, hogy nem kell zavartan és lesütött szemmel az Úr asztalához közelednünk, mert az Úr akar hozzánk jönni, barátainak hív minket, akikért életét adja (Jn 15,13). Nem azt akarja, hogy idegenként vegyünk részt lakomáján (ahogy a tanítványok tették a Tibériás tavi étkezésnél – Jn 21,21), hanem hogy megnyíljunk az Atya ajándékának befogadására.

Amikor a liturgiát ünnepeljük, nemcsak Krisztust szemléljük, hanem ahhoz emeljük fel tekintetünket, aki végső soron minden ajándék legfőbb forrása: az Atyához. Szívünket és elménket nem pusztán önmagunktól emeljük az ég felé, hanem az Atya és a Fiú belénk öntött Szentlelkének erejéből. Egyedül a háromságos és mégis egy Isten szemlélésében gyűlhet össze az imádkozó közösség, hogy az ő nagylelkűségét és szabadságát ünnepelje.

Isten dicsősége, ragyogásának fényessége legdrágább ajándékaival jön el hozzánk, akik azért vagyunk, hogy „magasztaljuk dicsőséges kegyelmét” (Ef 1,6). Ez a felszólítás adja meg liturgikus szolgálatunk rendjét és módját. Veszélyes és botránkoztató lenne, ha Isten kegyelmének dicsőségére a mi teremtményi készleteinkből alkotott ellen-dicsőséggel válaszolnánk, ellentétben azzal a Jelenések könyvében megjelenő égi dicsőítéssel, amelyet teljes egészében Isten dicsősége tölt be és formál. Bármilyen formát ölt is liturgiánk, az nem lehet más, mint az isteni fenség lehető legönzetlenebb és legtisztább befogadásának kifejezése. Ez a befogadás ugyanakkor távol van minden passzivitástól, sokkal inkább az a lehető legaktívabb válasz, amire a teremtmény képes.

Az első kérdés tehát: mi az, ami kizárt ebből a cselekvő befogadásból? A második: milyen formát ölthet ez a befogadás? Mint majd látni fogjuk, a kérdésekre adott válaszok nem mindig választhatók el egészen élesen egymástól, mert a formák, amelyek egyesek számára a tiszta befogadás kifejezői, mások számára az öncsodálat vagy a világi öröm megnyilvánulásai lehetnek. Kétségtől kizárható minden, ami elvonhatja a közösség figyelmét Istentől és az ő érkezéséről, és ezzel önmagára irányítja azt – kivéve a lelkiismeretvizsgálat, a bűnvallomás és a *Domine, non sum dignus* megvallásának pillanatát. Bármilyen ünnepélyes és szertartásos, ami nem az egyetlen imáandóra irányítja szívünket és elménket, gonosz; annak arányában, amennyire az ünnepélyesség jegyei elszakadnak annak tárgyától, és önmaguk válnak középponttá.

Ezzel elértünk ahhoz a kettősséghez, amit sokkal részletesebb példákkal kell megvilágítanunk: Istent dicsérve a személy önmagára irányít vissza valamit abból, ami kizárólagosan Istené lenne – dicsőségének dicsérete –, így ennek a ragyogásnak egy része őt magát növeli. Gyakran megtörténik (és ez a veszély mintha nagyobb lenne napjainkban, mint korábban), hogy a liturgikus gyülekezet saját épülésének mértékével mérjük le az ünneplés sikerességét. Azt nézzük, mennyire vettek részt illetve mennyire sikerült mozgósítanunk őket ahelyett, hogy azt vizsgáljunk, mennyire engedték, hogy Isten és az ő ajándékai indítsák meg őket, mennyire váltak képessé a befogadásra.

Vannak közösségek, amelyek – valószínűleg nem tudatosan – inkább önmagukat ünneplik, mint Istent; és ez egyaránt igaz tradicionális és modern liturgikus csoportokra, legyenek azok régóta alapított plébániák vagy a mai fiatalok körében oly népszerű szabadon formálódott szolgálatok. Ez azt jelenti, hogy a liturgikus szolgálat „életképességéről” alkotott vélemény is kifejezetten ambivalens marad: mindig felmerül ugyanis a kérdés, hogy az a szívek élettel teli megnyílását és megtérését eredményezi, vagy az egyén saját életerejének magán élvezetét. Ez a kettősség különösen élesen kerül fényre a szentbeszéd vagy homília során, melynek egyetlen célja lehet csak: mindenki (beleértve a prédikálót is) figyelmét arra a misztériumra irányítani, amelyet kimeríthetetlen sok nézőpontból szemlélhetünk és ünnepelhetünk, és nem engedhető meg eközben az, hogy ennek az isteni ragyogásnak a legcsekélyebb része is a prédikálóra vagy magára a mondanivalóra hulljon vissza.

A kérdés még összetettebb lesz, amikor azt a gondolatot fejezzük ki, hogy a megváltott és mértéken felül megáldott ember öröme keveredik az ünnep tárgya, a „szent csere” súlyosságával. Örök, mély kérdése a keresztény lelkiségnek, hogy miként élem meg a kereszts és a feltámadás egyidejű megtapasztalását: nincs is erre egyetemes válasz. Egyfajta egyidejűség jelenik meg itt, mély titok, olykor alig tetten érhető öröm a bánat és gyász közepette, amik teljesen betölthetik a személyt; ugyanakkor a keresztény élet szakaszainak váltakozása is, ami hasonló az időjárás vagy az évszakok körforgásához.

A plébániai közösség liturgiájában az ünnepelt hittitok súlyának áhítatos tudatosítása és a felette érzett öröm úgy kell, hogy megjelenjen, hogy ez arányban legyen az ünnepelt misztérium tárgyilagosságával; bár igaz, hogy az emberi öröm nagyon különböző módokon fejeződhet ki a különböző – vagy akár csak korban különböző – emberekben. Ismét ugyanaz a kettősség lép elő: az öröm kifejezésének eszközei, Isten őszinte dicsérete arra hivatottak és akkor érthetők mások számára, ha a liturgikus ima megfelelő kifejezési körébe tartoznak. Ezzel szemben mindaz, ami a szubjektív exstasis határán van, már nem. (Könnyű megkülönböztetni a keleti kultikus táncok finom, legapróbb részletekig kidolgozott szimbolikáját azokétól, amelyek egyetlen célja a táncos és nézőjének magával ragadása.)

A hiteles keresztény öröm megszólalhat a közösség egyszólamú énekében, abban, ahogy a pap a kánon és könyörgések szavait mondja, abban, ahogy a diakónus a szent szövegeket felolvassa – és a hívek keresztény szíve azonnal elválasztja ezt a hitelességet mindattól, ami külsőleg kimódolt és mesterséges, belsőleg pedig talán unott. Ne gondolja senki, hogy a tárgyilagosságnak adva elsőbbséget felmenti magát az önátadás alól. Szolgálatunkat akkor végezzük a legjobban, ha mindenki érzi, egyéniségünk teljes egésze részese a misztérium bemutatásának. Egy, a jó ízlés hiányáról tanúskodó elem lopódzott be a (rosszul értelmezett) zsinat óta liturgikus gyakorlatunkba, nevezetesen a celebráns kedélyeskedése, „bratyizása” a hívőkkel. Az emberek imádkozni jönnek, nem valami jópofa előadásra. Különös módon, éppen e félreértés miatt az a benyomás alakulhat ki, hogy a zsinat utáni liturgia sokkal klerikálisabb, mint volt azokban az időkben, amikor a pap csupán mint az ünnepelt misztérium szolgálja működött. A liturgia előtt és után teljesen helyénvaló a személyes kontaktus – de a szertartás során mindenki figyelmének az egyetlen Úrra kell irányulnia.

Annak veszélye, hogy a közösség Isten helyett önmagát ünnepelje, észrevétlenül, de kivédhetetlenül növekszik annak arányában, ahogy az eucharisztikus esemény valóságába vetett hit gyengül. Amikor a csaknem induló egyház, mely azért gyűlik össze, hogy az Úrra várjon és engedje, hogy ő töltsen be, kezd úgy tekinteni önmagára, mint olyan közösségre, amihez már semmi lényegeset nem lehet hozzáadni, az eucharisztikus ünneplés pusztá szimbolizmussá fog sorvadni. Egy idő múlva a közösség már nem mást fog ünnepelni, mint saját áhítatát, és úgy érzi, ennek megerősödését a közösség ismételt összegyűlése fogja adni. Amint ez bekövetkezik, közvetlenül fenyeget a farizeizmus. Megfordítva, ha az összegyűltek szívük legbensőjében érzik az Úr jövetelének sürgető szükségét, ha valódi templommá nőnek egymással, amelyben minden tagot az Egyház gondolkodásmódja tölt el, akkor az, ami objektíven, valóságosan történik, a megfelelő szubjektív választ fogja előhívni.

A liturgia méltósága arányosan nő azzal a tudattal, amiben a hívek méltatlannak érzik magukat. Ezért is lehetetlen ezt a méltóságot manipulálni vagy technikákkal elő-

idézni. Ha a hívők (többségének) és a papnak a hozzáállása hiteles, az ünneplés is méltó lesz. Itt viszont egy érdekes jelenségre bukkanunk, és ez elvezet minket a második ponthoz. Vannak objektíven is méltó formái a liturgikus imának, amelyek kétségkívül csak az autentikus egyéni imádságok korszakából fejlődhettek ki: tiszteletre méltó kánonjaink, kollektáink és a szentmise más imádságai, amelyek a szubjektív imádkozás századain át nyerték el a magasztosság egy új dimenzióját. És most vannak néhányan, akik azt gondolják, hogy ha rábízzák magukat ezekre a formákra, ha engedik, hogy mások évszázados imái hordozzák őket, ez egyben biztosítja számukra a megfelelő egyéni attitűdöt is. Ám valójában becsapják magukat ebben a tekintetben. Számukra a forma méltósága – egy csodásan csiszolt, esztétikai magasztosság – fontossabbá válik, mint az isteni esemény örökké új, objektívvé nem tehető magasztossága. Pedig éppen az ebben rejlő dicsőség tudatosítása adta a sugallatot az egyház ősi hagyományainak semmilyen földi szépséghez nem hasonlítható alkotásaihoz. De ez a mű csak akkor válik elérhetővé napjaink liturgiája számára, ha mindazokat, akik részt vesznek benne, nemcsak az esztétikai gyönyörűség érinti meg, hanem lehetővé teszi számukra, hogy Istennek azzal a dicsőséggel találkozzanak, amelyhez a Teremtő akarata elvezeti őket általa.

Fordította: Egri László

Forrás: New Elucidations, Ignatius Press. <https://insightscoop.typepad.com/2004/2011/11/the-worthiness-of-the-liturgy.html>

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző közismert és közkedvelt teológus. 1905-ben született a svájci Luzernben, anyai ágon rokona a boldogok sorában tisztelt Apor Vilmos győri püspöknek. Zürichben doktorált, majd jezsuita szerzetes lett. 1936-ban szentelték pappá. Bázelen egyetemi lelkész. Barátság fűzte Karl Barth-hoz, mindketten szerették Mozart zenéjét. 1950-től már nem tagja a rendnek. Munkásságáért számos egyetem díszdoktori címmel jutalmazta. Főműve az Esztétika. 1988-ban II. János Pál pápa bíborosi rangra emelte, jóllehet nem volt püspök, ezzel az egyház legnagyobb megbecsülését adva neki. Két nappal a bíborosi kalap átvétele előtt elhunyt.

Mi a szépség?

Szépség Ratzinger és Balthasar teológiájában

Ki ne ismerné Dosztojevszkij sokat idézett mondását: „a Szépség fog megváltani minket?” Általában azonban elfelejtik megemlíteni, hogy a neves író a megváltó szépség alatt Krisztust érti. Őt kell megtanulnunk látni. Amikor már nem csupán szavak által ismerjük őt, hanem mert eltalált minket paradox szépsége nyílával, akkor ismerjük meg őt igazán, és akkor már nem csupán másodkézből tudunk róla. Akkor találkozunk az igazság szépségével, a megváltó igazsággal. Semmi sem hozhat közelebbi kapcsolatba Krisztus szépségével, mint a hit által megragadott szépség világa és a szentek arcán ragyogó fény, amin keresztül az ő ragyogása válik láthatóvá.

Ezzel a magával ragadó kijelentéssel hív meg bennünket Joseph Ratzinger bíboros, a későbbi XVI. Benedek pápa a szépségre vonatkozó kérdés kifejtésére. Mi a szépség?

VILÁGI SZÉPSÉG ÉS ISTENI DICSŐSÉG

Mindenekelőtt egy rövid filozófiai-teológiai áttekintés. A filozófia négy transzcendentáliáról beszél, amely minden létezőt jellemez (szó szerint: amik minden egyes dolgot „meghaladnak” és ezáltal minden létező számára közösek): *unum, bonum, verum, pulchrum* (egység, jóság, igazság, szépség).

Hans Urs von Balthasar (1905-1988) két művében, a „Visszatekintés”-ben és az „Utolsó számadás”-ban a klasszikus transzcendentáliákat egyértelmű szavakkal világítja meg: „az ember csak a felebarátjával folytatott párbeszédben létezik. A gyermek az anyja szeretete, mosolya szólítja tudatba. Ebben a találkozásban nyílik meg számára a teljes, végtelen létezés horizontja, amely négy dolgot mutat neki. 1) Azt, hogy ő *egy* az anyja szeretetében, habár más mint ő, tehát a lét *egy*; 2) azt, hogy ez a szeretet *jó*, tehát a lét *jó*; 3) azt, hogy ez a szeretet *igaz*, tehát a lét *igaz*; 4) azt, hogy ez a szeretet *boldogságot ébreszt*, azaz minden lét *szép*.”

A „Világi szépség és isteni dicsőség” című tanulmányában írja Hans Urs von Balthasar: „a szépség az egységgel, az igazsággal és a jósággal együtt minden létező úgynevezett »transzcendens« tulajdonságaihoz tartozik.” Természetesen a teremtmény és a Teremtő között lényeges „különbségek vannak, amelyek nagyobbak, mint a hasonlóságok.” Az, ami a teremtetett létezőben „szépségként” jelenik meg, az megfelel az isteni lét legfelsőbb magasztosságának, amit dicsőségnak (*kabod, doxa, gloria*) nevezünk.

Minden létező e négy „transzcendens tulajdonság” alapján írható le: az egység, a jóság, az igazság és a szépség egy-egy kiindulópontja lehet annak a többszörös megközelítésnek, amely felől elindulva a többi felé tartó gondolkodással megérthetjük őket. Ezek a tulajdonságok valamilyen módon mind ismerősek számunkra: „az, hogy ezek

minden ítéletünknek egyfajta alapjául szolgálnak, leginkább abból tűnik ki számunkra, hogy a vétségeket, mint létük elleni vétségeket mérjük: a hazugságot az igazság elleni vétekként, a gonosztságot, mint a jóság ellentétét, a szakadást az egység ellentétjeként, míg a csúfságot és a giccsét a szépség elleni bűnként határozzuk meg. Mivel a transzcendentáliák minden létezőt meghatároznak, ebből következik, hogy egymással szemben nem mutatnak fel határokat, hanem átjárják egymást.”

Hans Urs von Balthasar a „*A dicsőség felfénylése*” című hatalmas művében írja: „mint az utolsó transzcendentália, a szépség óvja és lepecsételi a többi: nincs tartós igazság és jó a feltétel nélkül megajándékozottak kegyelmi ragyogása nélkül. A kereszténység is, ami a modern világ vonzásában csak a pusztta valóságban kíván hinni (hit, mint igaz mondatok rendszere), vagy pusztán a jóban (hit, mint a leghasznosabb és a legüdvösebb az alany számára), e hibába esik, a saját magaslatából zuhan a mélybe. Viszont amikor a szentek létüket Isten legnagyobb dicsőségében élték meg, mindig e szépség védelmezőivé váltak.”¹

Bár a szépség és a dicsőség végtelenül különböznek, mégis valahogy rokonok maradnak. Isten dicsősége végtelen, minden világi érték felett áll. „A világi szépség mindig végesként jelenik meg, akár egy véges létezőben, akár a véges létezők harmonikus rendjében, míg Isten, – mint abszolút Létezés, mint végtelen Létező – mindig az egészen-más-létezés mindent felülmúló és mindent átjáró dicsőségeként ragyog fel.”²

JOSEPH RATZINGER – „A TEOLÓGIA MOZARTJA”

Joachim Meisner bíboros már korábban a teológia Mozartjaként jellemezte a Hittani Kongregáció akkori prefektusát. Gyönyörű megfogalmazás ez, mely egyrészt kifejezi XVI. Benedek pápa szeretetét a nagy zeneszerző iránt – aki salzburgi szomszédja volt –, másrészt utal teológiai gondolatainak dallamos szépségére. XVI. Benedek pápa teológiai szövegei olyan nyelvi szépségről tanúskodnak, ami a tartalom szépségével cseng egybe.

2007. április 16-án XVI. Benedek pápa a 80. születésnapja alkalmából tartott koncert után mondott beszédében erre utalt: „biztos vagyok abban, hogy a zene – és itt elsősorban a nagy Mozarra gondolok (...) tényleg a szépség univerzális nyelve és megvan a képessége arra, hogy a jóakarátú embereket egyesítse az egész Földön; arra vezesse őket, hogy tekintetüket a magasság felé fordítsák és megnyílnak az abszolút jó és szép felé, amelyeknek végső forrása az Isten. – Ha visszatekintek az életemre, akkor megköszönöm Istennek, hogy a zenét úgyszólván útítársul adta, ami mindig vigaszt és örömet ajándékozott nekem. Szintén köszönöm azokat az embereket, akik gyermekkorom első éveitől kezdve közelebb hoztak az inspiráció forrásához, a belső

1 H. U. v. BALTHASAR: *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, Bd. III/1, 1, 39. – A Herrlichkeit szót (kabod, gloria, doxa kifejezések tartalmát a dicsőség, dicsfény, a korai egyház írásaiban a „teremtetlen szépség” kifejezés adhatja vissza. Az angol fordítások is a *glory* – dicsőség szóval adják vissza az eredeti *Herrlichkeit* szót. Görföl Tibor a „dicsőség felfénylése” kifejezéssel fordítja az eredeti mű *Herrlichkeit* címszavát. Mi a dicsőség, isteni dicsőség használatát javasoljuk.

2 H. U. v. Balthasar: *Weltliche Schönheit und göttliche Herrlichkeit*, 514.

örömhöz. Köszönöm azoknak, akik a zenét és az imát Isten és az ő műveinek szépen csengő dicséretévé formálják: ezek segítenek nekünk, hogy a Teremtőt és a világ megváltó Jézus Krisztust dicsőítsük, hiszen ez a világ az ő keze gyönyörű alkotása.”³

ISTEN SZÉPSÉGE

Joseph Ratzinger egy gyönyörű előadása, melyben Krisztus szépségének mély titkáról beszél, ezt a címet viseli: „Megsebezve a szépség nyilatól: a kereszt és a hit új esztétikája”. Ebben ezt mondja: „a Nagyböjt zsoltosmájában minden évben megérint engem egy paradoxon, amely a négyhetes zoltározás második hétfőjének vesperásában található. Ebben egyrészt a Nagyböjt, másrészt a Nagyhétre szerepel két antifóna egymás mellett, melyek a 44(45). zoltárt vezetik be, meglehetősen eltérő értelmet adva annak. Ez az a zoltár, amely a király esküvőjéről, szépségéről, erényeiről és küldetéséről ír, majd pedig a menyasszony dicsőítésére vált át. A nagyböjti időszakban ugyanaz az antifóna keretezi a zoltárt, amelyet egész évben is használunk, és a zoltár harmadik sorát idézi: „Szébb vagy, mint akárki az emberek fiai közül, kedvesség ömlik el ajkadon...” Egyértelmű, hogy az Egyház ezt a zoltárt Krisztus és az Egyház jegyesi kapcsolatának költői, prófétai ábrázolásaként értelmezi. Krisztust ismeri el az emberek legszebbikének. A báj, amely ajkain ömlik el, szavai belső szépségére és ennek az üzenetnek gyönyörűségére utal. Így nem csupán a Megváltó megjelenésének külső szépségét dicséri: sokkal inkább az igazság szépsége, Isten szépsége, amely minket magával ragad, és úgyszólván a szeretet sebét, a szent érost váltja ki, amely minket a menyasszony, az Egyház szeretetére indít, erre hív minket. A Nagyhét szerdáján azonban kicseréli az Egyház ezt az antifónát és arra szólít, hogy az Izajás 52,3-at olvassuk: „Nem volt sem szép, sem ékes, hiszen láttuk, s a külsejére nézve sem volt vonzó.” Hogyan illik össze ez a kettő? Az „emberek legszebbike” olyan csúnya, hogy senki sem akar rá nézni. Pilátus ezekkel a szavakkal állítja őt a tömeg elé: „Ecce homo”, hogy szájalmat ébresszen a meggyalázott és megvert iránt, akin semmilyen külső szépség sem maradt.”⁴

XIV. Benedek pápa, Szent Ágoston kiváló ismerője így folytatja: „Ágoston, aki fiatalkorában könyvet írt „A szépségről és hasznosról” (*De pulchro et apto*), szenvedélyes rajongója volt a szavakban, a zenében, a képben rejtőző szépségnek. Érezte azt a paradoxont, hogy a szépség nagy görög filozófiája e ponton nem csak egyszerűen elvetésre került, hanem drámaian meg is kérdőjeleződött: hogy mi a szépség, hogy a szépség mit jelent, ezt újra meg újra meg kell vitatni, meg kell világítani. A szövegek paradox voltára tekintve „két trombitáról” beszél, melyek ellentétesen szólnak, mégis hangjuk ugyanattól a lehetettől – ugyanattól a lélektől – származik. Tudta, hogy a paradoxon

3 BENEDETTO XVI: „*La musica, una compagna di viaggio che sempre mi ha offerto conforto e gioia*” in: *Insegnamenti di Benedetto XVI*, III, 1 – 2007, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2008, 681.

4 Uo., 31.

ellentét, de nem ellentmondás. Mindkét szó ugyanattól a lélektől ered, aki az egész művet inspirálja, aki azonban ezeken különböző hangokkal játszik, úgy, hogy az igazi szépség és igazság egész teljessége tárul elénk.”⁵

Annak felismerése, hogy a szépség mindig együtt jár a fájdalommal, már a görög gondolkodást is teljesen átjárja – gondoljunk csak Platon „Phaidrosz” című művére. Platon a szépséggel való találkozást gyógyító megrendülésnek látja, amely az embereket kiszakítja önmagukból, úgyszólván „magával ragadja őket”. Az ember – mondja Platon – a neki rendelt eredendő teljességét elveszítette. Így folyton a gyógyító, eredeti képzet utáni hajszában él. Emlékezés és vágy készíti a keresésre és a szépség rántja ki a mindennapok melegegdedtségéből. Ez pedig szenvedést okoz neki. Röviden így fogalmazhatnánk: „a vágy nyíla eltalálja az embereket, megsebzí és szárnyalásra készíti, és éppen ez által felemeli őket.

A 14. században a bizánci teológusok között Nikolaus Kabasilasnál lelhető fel újra ez a platóni tapasztalat, amelyben a vágy célja még névtelen maradt. Ámde ez a tapasztalat keresztény tapasztalattá alakult át, amikor ezt mondja: „azokat az embereket, akik ilyen hatalmas vágódást hordanak magukban, mely felülmúlja természetüket, és ami után jobban sóvárognak és epednek, mint ami az emberei törekvéshez illene, az ilyen embereket maga a Vőlegény sebezte meg; szemükbe ő maga küldte el szépségének sugarát. A seb mérete árulja el a nyilat, és a vágy arra mutat, aki a nyilat kilőtte.”⁶

Joseph Ratzinger előadásában barátjára, Hans Urs von Balthasarra utal: „ő ebből a meglátásból építette fel *Opus magnum*-ját (nagy művét), a teológiai esztétikát, amelyből sok apró részlet épült be teológiai munkákba, s közben ennek alapját, amely az egész tulajdonképpeni lényegét alkotja, alig-alig fogták fel. Ez természetesen nemcsak és főleg nem a teológia problémája, hanem a lelkipásztorkodásé is, amelynek a hit szépségével való találkozást kell közvetítenie az emberek felé.”⁷

HANS URS VON BALTHASAR – A SZÉP TEOLÓGUSA

Michael Allbus kérdésére: „hogyan látja ön a saját teológiáját?” Hans Urs von Balthasar a következőképpen válaszolt: „a saját teológiámat egyfajta ’jánosi ujlenyomatnak’ tekintem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásának teljességében, amely az Egyház történelmében, mindenekelőtt a szentek meditációjában bontakozik ki. Azt kell mondom, hogy engem a teológusok között csak a szentek érdekelnek igazán.” „Az esztétikámban hosszú utat tettem meg, eltávolodva a világi-esztétikai kategóriáktól (az első kötetben), amik segíthetnek abban, hogy valamit teológiailag megértsünk, hogy azután egyre jobban és jobban áttérjek arra, ami különlegesen bibliai és krisztusi, tudniillik a

5 Uo., 32.

6 Uo., 34. Idézet: NIKOLAUS KABASILAS: *Das Buch vom Leben in Christus*, Einsiedeln, 1991, 79sk.

7 Uo., 35. J. Ratzinger utal az első kötetére: „*Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik. Schau der Gestalt*”, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1961.

Kabod-ra, Isten dicsőségére, amely nem esztétika, hanem maga Isten a maga megjelenésében. Számomra ez annak az „érzékelésnek” (aisthesis) elsajátítása, mely észreveszi a Krisztus jelenlétét a mindennapok világában, és amit az ember így megtapasztal, az az Isten szegény szeretetének igazsága, dicsősége. Ebből a dicsőségből sugárzik át valami az Egyházra, mint ahogy azt Pál is világosan kimondja.”⁸

A GYÖNYÖRŰSÉG MEGHALADJA A SZÉPSÉGET

„A bibliai szavak, amelyek Isten dicsőségét írják körül, az ő mindent felülmúló magasztosságát és egyedülálló voltát ki akarják fejezni. Fontos, hogy a *kabod* szó eredetileg nem a sugárzó fény képzetét akarja kelteni (mint ahogy a görög *doxa*, és a latin *gloria*), hanem egy személy fontosságát, tekintélyét, becsületét, mintegy szellemi kisugárzását.” Isten fenséges, Isten szent. Megközelíthetetlen fényben lakik. Isten az ő teljesen más dicsőségét nem a hatalom és a fenség által, hanem megalázottsága, alázatos-sága alakjában akarta az embereknek kinyilatkoztatni. Jézus Krisztus emberré válása, önmaga kiüresítése, *kenózi*a a szentháromságos szeretet leggyönyörűbb ábrázolása a világ történelmében. „Az emberek általi kitaszítottság (kereszt), és az Isten általi dicsőség (feltámadás) feloldhatatlan paradoxonjában villan fel ez a páratlan, végleges, eszkatológikus, tehát felülmúlhatatlan isteni *kabod*.”⁹

Az isteni dicsőséget (Herrlichkeit) mindenképpen „Isten szépségéről és kinyilatkoztatásáról szóló ismeretként”¹⁰ lehet csak leírni. Balthasar csak hosszú előkészületek után kezdte el ezt a nagyszerű művét.¹¹ Nagy előkészületek után 1961-től egészen 1969-ig jelent meg német eredeti változatban a „*Dicsőség felfénylése*” hét kötete. Majdnem egy évtizedre volt szüksége, hogy a szépség teológiájának formát adjon, amely „egészen és határozottan a *kalon* és a *charis* összefüggésében fogant és született meg.”¹²

Az első kötet, „*Az alak szemlélése*” olyan, mint egy trombitariadó. Balthasar ezt mondja: „az első kimondott szavunknak a szépségnek kell lennie. A szépség az utolsó, ahova a gondolkozó értelem merészkedik, mert ez csak röviden villan fel, mint az igaz és jó kettős csillagának felfoghatatlan tündöklése és feloldhatatlan egymáshoz tartozása. Szépség, minden érdektől mentesen, ami nélkül a régi világ nem akarta megérteni magát, de ami az érdekek új világától észrevéve-észrevétlen elbúcsúzott, hogy átadja azt saját mohóságának és szomorúságának... Egy szépség nélküli világban – még ha az emberek a szót nem is tudják nélkülözni, és visszaélve vele folyton emlegetik is – egy világban, amely bár nem is létezhetne igazi szépség nélkül, azt

8 H. U. v. BALTHASAR: *Zu seinem Werk*, 107.

9 H. U. v. BALTHASAR: *Weltliche Schönheit und göttliche Herrlichkeit*, 514f.

10 H. U. v. BALTHASAR: *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*. Bd. I: *Schau der Gestalt*, Johannes Verlag Einsiedeln, 1988, 52.

11 PETER HEINRICI: *Erster Blick auf Hans Urs von Balthasar*, in: HANS URS VON BALTHASAR: *Gestalt und Werk*, Communio Verlag, Köln, 1989, 42; uő., HANS URS VON BALTHASAR: *Aspekte seiner Sendung*, Johannes Verlag, Einsiedeln, Freiburg, 2008.

12 H. U. v. BALTHASAR: *Schau der Gestalt*, 10.

már sem látni nem képes, sem azzal számolni nem szeretne. Egy ilyen világban a jó elveszítette vonzerejét, az ember elveszítette a meg-kellett-volna-tenni bizonyosságát, és csak megáll és tűnődik, miért ezt kell megtennie, és miért nem inkább a másikat, a gonoszokat? Hiszen az is egy lehetőség, méghozzá kíváncsiságot ébresztő: miért ne a sátán mélységeit kutassa? Egy olyan világ, amely nem bízik a szép helyeslésében, elvesztette meggyőződésének igazságába vetett bizonyosságát.

Az „isteni dicsőséget” nem lehet szavakba önteni. Ennek bizonyossága az előttünk álló feladatok nehézsége (*Balthasar a „Herrlichkeit” további kötetekre utal – a ford. megjegyzése*). A Biblia tele van Isten dicsőségéről szóló kijelentésekkel. Ezekből az igehelyekből sokkal több van, mint azt a legtöbb hívő gondolná. A Biblia mindent átszövő alapkifejezése a dicsőség: Isten dicsőséges, dicsőséges megjelenésében, szavában és törvényében, kegyelmi üzenetében és üdvözítő tevékenységében, ezért dicsősége áthatja mindazt, amit létrehoz: az Ő dicsősége él az áldással teli emberben is, aki lényegileg Isten „dicsőségének dicséretére” van (Ef 1,6), az Ő dicsősége él az Egyházban, és a dicsőséggel beragyogott egész kozmoszban.”

BEFEJEZÉS: A MEGSZABADÍTÓ IGAZSÁG

Sajnos a szépség üzenete a gonosz hazugságának, félrevezetésének, erőszakának hatalma által kétségbe vonhatóná válik. Lehet a szépség igaz? Nem lehet, hogy végső soron csak pusztá érzéki csalódás? Nem lehet, hogy mégis a Gonosz a valóság végső alapja?

Joseph Ratzinger keresztény látásmóddal elmélkedik a szépség kérdéséről. Egy olyan Krisztust állít elénk, akinek szépsége üzenetének fenségességéből fakad, aki azonban mint meggyalázott találkozik velünk, akin semmilyen külső szépség nem maradt. XVI. Benedek mélyrehatóan és mégis magával ragadó egyszerűséggel ír arról, hogy a szépség miért mutat az igazságra és magára Istenre, és hogy milyen hamis szépség tud bennünket megtéveszteni. A Keresztrefeszített ikonja felszabadítóan hat ránk. Azt mutatja, hogy hagyjuk magunkat vele együtt megsebezni, és bízunk szeretetében, amely megkockáztathatta a külső szépség elengedését, hogy pont ezáltal nyilatkoztassa ki a szépség igazságát.

Ezután hozzáteszi: „a hazugságnak van egy másik trükkje: a hazug, hamis szépség – olyan csábos szépség, amely ahelyett, hogy az embert önmagából kiszakítva felfelé emelné, inkább teljesen saját magába zárja. Ez a szépség nem az, ami vágyat ébreszt a kimondhatatlan iránt, elszántságot az önfeláldozás, az önelvesztés iránt, hanem a hatalom, a vagyon, az élvezet akarását szítja fel. Ezt a szépségtapasztalatot a Genézis a bűnbeesés történetében beszéli el: Éva látta, hogy „szép” a fáról enni és „pompás volt” a gyümölcsre nézni. A „szépség”, ahogy ő megtapasztalta, a birtoklás iránti vágyat ébresztette fel benne, úgymond visszatükrözte a szépséget önmagára. Ki ne ismerné – például a reklámokból – azokat a képeket, amelyek minden rafináltságot bevetve azért készültek, hogy az embereket ellenállhatatlanul a megszerzésre, az adott pillanat kielégítésére csábítsák a másik ember keresése helyett? Így a keresztény művészet ma (és talán már örökké is) két tűz közé szorult: ellen kell állnia a csúf kultusznak, ami azt mondja nekünk, minden tőle eltérő, minden szép csak ámítás; csupán a

kegyetlenség, az alacsonyrendű, a közönséges bemutatása az igazság és az igaz ábrázolás. És ellen kell állnia ugyanakkor a hazug szépségnek, mely az önzetlen, nagylelkű embert csak kicsinyíti, ahelyett, hogy naggyá tenné – és pontosan ezáltal hazugság.”

Zárásképpen, e mélyenszántó elemzés után következzen újra Joseph Ratzinger bíboros: „már többször is elmondtam, hogy véleményem szerint a keresztények apológiája, meggyőző igazságuk bizonyítása minden negatívum ellenére egyrészt annak a szentnek, másrészt annak a szépségnek a felmutatása, amit a hit hoz létre. Ahhoz, hogy a hit ma is növekedhessen, magunkat és a velünk találkozó embereket is el kell vezetnünk a Szenttel való találkozáshoz, a Szépség megtapasztalásához.”

Fordította: Dobai Ádám

Lektorálta: Egri László

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1952. január 4-én született a szlovéniai Dobban. A diploma megszerzése után lépett be a *Bogoslovska Szeminárium*ba, és a Ljubljana-i *Teológiai Karon* kezdte meg tanulmányait. 1976. június 29-én szentelték pappá Ljubljánában. Volt lelkész, plébános, kis szemináriumban prefektus, és a katonai ordinariátus papja. A Ljubljana-i teológiai fakultáson szerzett doktorátust, a római Pápai Keleti Intézetben pedig mesterfokozatot. A dogmatika, ekkleziológia, patológia és ökumenizmus professzora, tanított Fribourgbán, Luganóban és Szentpéterváron. A Nemzetközi Teológiai Bizottság tagja volt 1997 és 2003 között, számos műve, előadása, konferenciája közismert. 1993 és 2002 között a szlovén püspöki konferencia főtitkára. Forrás: *Kirche heute* 2014/7, 16-18.

Kereszt a liturgikus tér közepén

Giambologna a müncheni Szent Mihály-templomban

A nyugati egyházak a keresztet és a feszületet sokkal jobban a központba állítják, mint a keletiek. Az ortodox templomok képprogramjában a „staurosis”, a keresztre feszítés (szó szerint: karóba húzás) a nyolc-tizenkét kánoni kép egyikét képezi: egy sorban az angyali üdvözlettel, a születéssel, Lázár feltámasztásával, a jeruzsálemi bevonulással, a feltámadással, a mennybemenetellel, a koimesis-sel (Mária halálával) és másokkal. A plasztikus feszület nyugati találmány, amely a latin egyházban a Karoling-kor óta terjedt el.

Mivel nyugaton valamennyi nagyobb templomban – székesegyházban, kolostori templomban, városi plébániatemplomban – számtalan zsolozsmázásra kötelezett klerikus volt, a zsolozsma közös végzéséhez az antifonális zsoltározásra alkalmas szentélyszékeket állítottak fel a falakkal párhuzamosan, egymással szemben. Ezek a szentélyszékek jelentették általában a templombelső egyetlen bútorzatát, melyben ülni, állni és térdelni egyaránt lehetett. A népet, amely a latin zsoltárok és himnuszok imádkozására sem képes, sem kötelezett nem volt, a szentélyrács tartotta távol. E szentélyrács részei voltak: a szentélyrekesztő fal, a keresztoltár alul, fent pedig egy kereszt – kereszt-alakú festmény vagy plasztikus feszület – formájában. Ezt a hagyományt követi Jacob Müller regensburgi segédpüspök reformatori hévvel megfogalmazott követelése „Ornatus Ecclesiae” (németül „Kirchengeschmuck”) című könyvében. A Münchenben nyomtatott könyv volt az egyetlen német nyelvű írás, amely Borromeo Szent Károly (1538-1584) „Instructiones fabricae ecclesiae” című művéből inspirációt merítve 1577-ben, a tridenti zsinat liturgikus reformját követően foglalt állást a templomépítés és -felszerelés kérdésében:

„A templom közepén vagy a kórus és a templom, a papok és a nép közti helyen [...] kell a megfeszített Úr Jézus Krisztus képmását a hely magassága és a templom szélessége által kívánt méretben (egy) oszlopra a nép felé fordítva tisztelettel felállítani, hogy a jámbor lelkek ezzel is mind jobban és könnyebben [...] emlékezhessenek rá, ki itt a ház ura és kihez kell ügyeikben fordulniuk.”

A müncheni jezsuita Szent Mihály-templom alapkövét V. Vilmos bajor herceg (1548-1626) tette le 1583. április 18-án ünnepélyes keretek között. Ennek a város és a németországi katolikus egyház nagyságrendjét megváltoztató, a reneszánsz és a barokk határán levő épületnek a kivitelezését Wolf Miller kőfaragó végezte el Friedrich Sustrius festő terve és Wendel Dietrich augsburgi faszobrász tanácsai alapján.² A

1 JACOB MÜLLER: *Ornatus ecclesiasticus, hoc est compendium ...* Kirchengeschuck. München, 1591, 10.

2 GABRIELE DISCHINGER: *Entstehung und Geschichte des Kirchenbaus* (1583-1883) [A templomépítészet kezdetei és története], in: Karl Wagner / Albert Keller (közr.), *St. Michael in München. Festschrift zum 400. Jahrestag der Grundsteinlegung und zum Abschluß des Wiederaufbaus.*

templomtorony azonban 1590. május 10-én leomlott és maga alá temette a kórust. Az eseményt a herceg jelként fogta fel, hogy a templom túl kicsi és terveket készíttetett annak egy nagy kupolával és hosszú kórossal történő kibővítésére. Ezekben a tervekben található először utalás egy központi feszületre a templom közepén – a síremlékkel együtt a herceg és családja számára.

A székesegyházakban és kerengőkben fennmaradt középkori síremlékek (lásd Freising, Eichstätt, Bamberg) az elhunyt férfi (ritkábban nő) nevét, címerét és a tetősebbek alakját is feltüntetik. Kezdetben a hívők, adományozók vagy papok megelégedtek annak a tudatával, hogy templomban, szent helyen, a szentmise-áldozat és imádság közelében vannak eltemetve. A *devotio moderna* (modern jámborság) megjelenésével és a korai humanizmusban az egyén értéke Istenhez és a világhoz fűződő kapcsolatában új megvilágításba került. Ebben az individualizált jámborságban előtérbe került a személyes megváltás ügye, amit Luther Márton a „hogyan találók irgalmas Istent” kérdésben fogalmazott meg. Az irodalomban az Isten előtt álló egyén gondolata korábbi keletű. A 13. és 14. század himnuszai („Stabat Mater” 10. versszak, „Dies irae” 9. és 10. versszak) azt a vágyat fogalmazza meg, hogy Jézus kereszttje örködjön a hívő felett vagy emlékeztesse a hívőt az érte vállalt szenvedésre. Ezek a gondolatok azonban a keresztt előtt imádkozó ember ábrázolásaiban csak 1500 körül öltenek testet, így például Lukas Cranachnál 1520-ban³ vagy monumentálisan a regensburgi dómban, ahol az 1598-ban fiatalon elhunyt Philipp Wilhelm püspök életnagyságú bronzfigurája egy bíboros cappa magnájában térdel a keresztt előtt.

A Szent Mihály-templomot 1597. július 6-án felszentelő Bartholomäus Scholl (1550-1629) freisingi segédpüspök is a feszület előtt imádkozva ábrázoltatta önmagát. A freisingi Dómmúzeumban található elefántcsont-gravírozás a következő (latin nyelvű) feliratot viseli: „Haláloddal engem, a kiontott vér örökösét és az örök élet részesét mentettél meg.”⁴

München, 1983, 220-243. Vö. még Reinhold Baumstark (közr.): *Rom und Bayern. Kunst und Spiritualität der ersten Jesuiten* [Róma és Bajorország. Az első jezsuiták művészete és lelkisége]. München, 1997, 460-453 (Peter Volk); Peter Heinrich Jahn, Hans Krumpers *Kuppelprojekt für den Freisinger Dom und die venezianischen Wurzeln der Münchener Architektur um 1600* [Hans Krumper kupolaprojektje a freisingi dómhoz és a müncheni építészet gyökerei 1600 körül], in: *Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst* LIII (2002) 175-221; Susan Maxwell, *The Court Art of Friedrich Sustris, Patronage in Late Renaissance Bavaria* [Friedrich Sustris udvari művészete; műpártolás a késő-renaisszánsz Bajorországban]. Farnham 2011.

3 LUKAS CRANACH: *Albrecht von Brandenburg vor dem Gekreuzigten*, [Brandenburgi Albrecht a Megfeszített előtt], München, Alte Pinakothek, aus Aschaffenburg.

4 Freising DMF, D 9007, *Abbildung in Katalog „Kreuz und Kruzifix”* [Ábrázolás a „keresztt és feszület” katalógusban] (Kataloge und Schriften des Diözesanmuseums Freising. Bd. 39). Freising, 2005, 331. – Az elefántcsont-gravírozás az utolsó feliratsorban a segédpüspök neve és titulusa szerint Georg Paungartner ajándékaként jegyzi és 1607-re datálja. Magdolna átöleli a kereszttet, csak úgy mint Hans Reichle kereszttjein az augsburgi Szent Ulrich és Afra templomban és Jörg Petel kereszttjeinél a regensburgi Niedermünsterben. Bartholomäus Scholl az ingolstadti jezsuitáknál tanult és a freisingi püspökségben papi és püspöki felszentelés nélkül Ernst von Bayernt (1566-1612), Vilmos herceg ifjabb fivérét, Freising, Köln, Hildesheim, Lüttich és Münster püspökét helyettesítette szakrális cselekedeteknél.

A síremlék, amelyet V. Vilmos herceg 1590 óta a jezsuita Szent Mihály-templomba tervezett, a költségek miatt azonban 1595 után kénytelen volt feladni, soha nem készült el. Történetét Dorothea Diemer kutatta és publikálta 1980 után.⁵ A tizenhárom életnagyságú alakot, négy oroszlánt, négy domborművet és számtalan címerpajzsot tartalmazó fekete márvány síremléknek közepén, a hajókeresztkezés kupolája (Vierungskuppel) alatt kellett volna elhelyezkednie és 4,50 x 2,0 méter alapterületen 7,20 méter magasba emelkednie. E fölé függesztették volna a Madonnát, amely 1638 óta a müncheni Marienplatz Mária-oszlopán áll. A hercegi pár, Vilmos és Lotaringiai Renáta alakját és a hozzájuk rendelt őrangyalokat már nem mintázták meg és öntötték ki. A templom 1597-es felszentelésekor csak a feszületet állították fel a kórus lépcsői előtt Magdolnával együtt, aki „térdre borulva gyengéden átöleli a kereszt fáját”. A négy bronz-domborművet és a kandelábereket a kórus falain helyezték el.⁶ Így állt a kereszt, míg le nem bontották 1819-ben és az északi falon (ma: Ettstraße) újból felállították. Azért, hogy a főoltár retabuluma (táblaképe) a síremlék fölött még látható legyen, felemelték. Azóta túl magasnak tűnik.

KRISZTUS ÉS APOLLÓ

Apolló meztelen, nyíllövő márványszobrát II. Gyula pápa állíttatta fel a Vatikáni kertek Belvedere-jében 1511-ben. A Belvedere (szó szerint: szép kilátás) minden olyan kert elnevezése, ahonnan szép kilátás nyílik, vagy amely a látótengely szép lezárását képezi. A legnagyobbak Jenő herceg két kastélya Bécsben (Felső és Alsó-Belvedere) és az úgynevezett Gloriette Schönbrunn kastélyparkjában. A Vatikánban található Belvedere a Donato Bramante tervezte kertet észak felé zárja le. Onnan nyerte a szobor a nevét, amely „az ókor valamennyi műve közül a művészet legfennköltebb ideálját” képviseli (Johann Joachim Winckelmann).

A középkori szépségideáltól Firenzében már 1420 után eltávolodtak és a „régiek”, a római antikvitás művei váltak mérvadóvá. Semmi sem testesítette meg az új szépségideált maradéktalanabban, mint az 1483-ban (?) Porto d’Anzióban fellelt Apolló, amelyet Giuliano della Rovere bíboros, a pápa unokaöccse szerzett meg és később II. Gyula pápaként a Belvedere-ben állíttatott fel. Mai felfogás szerint a szobor Hadrianus császár korából (117-138 Kr. után) származó római alkotás, mely Leochar (?), attikai szobrász, Kr. előtt kb. 370-320) görög bronzplasztikáját utánozza. A bal kéz eredetileg fíjat tartott, a jobb kéz lelógott, a szemek pedig a kilőtt nyíl rőptét követik.

5 DOROTHEA DIEMER: *Das Stiftergrab Wilhelms V. und der Renata von Lothringen* [V. Vilmos és Lotaringiai Renáta síremléke], in: Hubert Glaser (közr.), *Quellen und Studien zur Kunstpolitik der Wittelsbacher vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, München, 1980, 7-82 (a könyv joggal viseli címképként Giambologna feszületét); végül: Renate Eikermann (közr.), *Bella Figura. Europäische Bronzekunst in Süddeutschland um 1600* [Bella figura. Európai bronzművészet Dél-Németországban 1600 körül]. München, 2015 (Dorothea Diemer több cikke).

6 A fekete márványt és a négy térdelő zászlóvivőt Miksa herceg a Miasszonyunk templomban, a wittelsbachi emlékművön helyeztette el, négy oroszlánt pedig a Királyi Palota homlokzatán, egy herceg (Otto vagy Theodo) alakját a Királyi Palota udvarának kútján, a Szűzanya szobrát először a Miasszonyunk templom főoltárán, majd 1683-ban a Mária-oszlopon.

A názáreti Jézus külsejéről nem állnak források, képek vagy szövegek rendelkezésre, csupán szavairól, tetteiről és kereszthaláláról tudunk. A későbbi korok hívői Izajás prófétának az Isten szolgájáról szóló szavait vonatkoztatták rá Szentírásból: „Nem volt sem szép, sem ékes, a külsejére nézve nem volt vonzó [...], a fájdalmak fia, aki tudta, mi a szenvedés [...]. ... a mi bűneinkért szúrták át” (Iz 53,2-5). Ugyancsak a 45,3 zsoltárt is: „Szebb vagy, mint bármi az emberek közül”. Aquinói Tamás meggyőződéssel vallotta, hogy Jézus testi megjelenése visszatükrözött valamit isteni tökéletességéből. Jézus Krisztus képe a fájdalom és a szépség között ingadozott. A reneszánszban azonban új szépségideál kerekedett fölül, ezért Jézust szebbnek kellett mutatni, mint Apollót. Ezért ruházta fel Michelangelo Krisztust a belvedere-i Apolló vonásaival a Sixtus kápolna Utolsó ítéletében és mondott le a 12. század óta szokásos szakállas ábrázolásról. Michelangelo több szobra és rajza Apolló alapos tanulmányozására utal.

Követői is újból és újból lerajzolták és mintázták. A legsikeresebb közülük a Giambolognának nevezett flamand Jean de Boulogne (1529-1608) volt, aki 1561 óta állt a toszkánai nagyhercegek szolgálatában. Ők ajándékozták 1594-ben a Mediciekkel sógorságban álló V. Vilmos bajor hercegnek a Giambologna által megmintázott, az ő műhelyében öntött és csiszolt corpust a síremlékhez. A közvetítő Hans Fugger (1531-1598) volt, aki mind a Wittelbachoknak, mind a Medicieknek kölcsönzött, s a toszkánai művészetet Augsburgban és Münchenben is népszerűsítette.

Ő bízta meg az Itáliában született és tanult holland Friedrich Sustrist (1540-1599) teremdekorálásokkal Velencében (Fuggerház), Augsburgban és Kirchheimben, s közvetítette őt V. Vilmos hercegnek, akinek kastélyt tervezett Landshutban és Münchenben. Fő műve a müncheni jezsuita kollégium és templom. Sustris magával hozta Giambologna firenzei műhelyéből Hubert Gerhard (1540-1620) és Carlo Pallagio (1538-1598) festőket, akik a herceg síremlékének 1597-es feladásáig mindketten dolgoztak rajta. A síremléknek a templom közepén kellett volna állnia és egy dinasztikus programot a feltámadási programmal egyesítenie. A herceg és a hercegnő életnagyságú alakja imádkozva térdelt volna a feszület előtt, így jelenítve meg a János evangélium igéjét: „Mert Atyámnak az az akaratja, hogy mindenki, aki látja a Fiút és hisz benne, örökké éljen, s föltámasszam az utolsó napon” (Jn 6,40).⁷ Úgy volt, hogy négy dombormű és számtalan címer veszi körül.

7 A Krisztusra vetett „pillantást” a padló két ráccsal ellátott nyílása biztosította az alapítók szarkofágja fölött.

FENSÉG ÉS MÉLTÓSÁG

A bronzkorpusz egy a kereszten megfeszített, fiatalosan erőteljes testet ábrázol a jobb vállára hajló fejjel. A test ereje és szépsége antik aktfigurákra és Michelangelónak a *Santa Maria sopra Minerva*-ban található Krisztusára megy vissza. De „a kereszttel győzedelmeskedő Krisztusból Giovanni Bolognánál a kereszten a halál felett diadal-maskodó Krisztus válik.⁸ A kereszten megfeszülő test fájdalmából és a szív sebéből semmi sem látható. Mert csontját nem törték meg (vö. Jn 19,36). Tökéletes férfiúi szépségében az „élet bőségének” (Jn 10,10) képe, készen a Paradicsomra, amelyet Jézus a kereszten a latornak megígért (vö. Lk 23,43), ahogy már „át is ment a halálból az életre” (Jn 5,24). A fej lejtése a János evangélium elbeszélésével van összhangban: „így szólt: beteljesedett! [szó szerint: célhoz ért, Zsolt 22,30] Aztán lehajtotta a fejét és kilehelte lelkét.” (Jn 19,30) Templomainkban János evangéliumát Nagypénteken adják elő. A többi evangélista passió-történetét Virágvasárnap halljuk. Ezt a Krisztus-fejet lehet ünnepelni. Szébb férfifej alig akad az európai művészetben.⁹

A hullámos haj és szakáll olyan, mintha fésűvel rajzolták volna meg. A félkör alakú, fürtökkel keretezett homlokot a szemöldök ívének éles pereme zárja. Belőlük nő ki az egyenes orr. A szemek félig lehunyva, a száj félig nyitott, az erőteljes ajkakát göndör szakáll veszi körül. A haj és a szakáll mozgalmas rovátkái a bronzbőr átlátszó simaságát hangsúlyozzák. A szemöldökök és szempillák nagyvonalú mellőzése az arcformát emeli ki. A fémes felület mutatja, hol feszül meg a bőr egy csonton, porcon vagy izmon, illetve hol süllyed be puhán, így pl. az orcákon, eleven s egyben fémesen mesterséges hatást kelve. Ezt hangsúlyozza a vöröses-barna máz is, mellyel Giambologna a bronz felületet bevonta. Belőle emelkedik ki közeletről nézve az ólomszürke tövis-korona, mellyel később Münchenben egészítették ki, mert a szépségről vallott szent bernáti és gótikus művészi hagyományban a szenvedést akarták hangsúlyozni.

A feszületet Hans Reichle (1570-1642),¹⁰ Giambologna egyik tanítványa, Magdolna alakjával egészítette ki, aki a kereszt lábánál térdelve átöleli a Megfeszítettet s közben sírva tekint fel rá. Lotaringiai Renátát, Vilmos herceg feleségét 1602-ben temették el a kereszt mögött; a herceg 1626-ban követte. A kóruson található sírhelyet bronzlappal fedték be és ráccsal kerítették körbe. Egykor mellette helyezkedett el a szenteltvíztartó angyala, mely 1945 óta a templom bejáratánál található. A kereszt talpánál 1646-ban egy keresztoltárt állítottak fel, melynek retabulumaként szolgált.

8 HELMUT FRIEDEL: *Bronzebildmonumente in Augsburg 1589-1606* [Bronzemplékművek Augsburgban 1589-1606]. Augsburg, 1974, 92.

9 Vö. PETER B. STEINER: *Ich bin die Auferstehung und das Leben* [Én vagyok a feltámadás és az élet], in: *Christus in der Gegenwart* 67 (2015) 150-151.

10 DOROTHEA DIEMER: *Hans Reichles Werke für St. Ulrich und Afra* [Hans Reichle művei a Szt. Ulrich és Afra templomban], in: Manfred Weitlauff, Benediktinerabtei St. Ulrich und Afra. Verein für Augsburger Bistumsgeschichte / Jahrbuch 45 (2011) 903-926; Alexander J. Fischer, *A Musical Dialogue in Bronze: Gregor Aichinger's Lacrumae* (1604) and Hans Reichle's Crucifixion Group for the Basilica of SS. Ulrich and Afra in Augsburg [Zenei dialógus bronzban: Gregor Aichinger Lacrumae-ja (1604) és Hans Reichle keresztrefeszítési csoportja az augsburgi Szt. Ulrik és Afra bazilika részére], in: Jeffrey Chipps Smith, *Visual Acuity and the Arts of Communication in Early Modern Germany*, Farnham, 2014, 119-41.

ZAVARJA A KELLEMES HARMÓNIÁT

A Miksa-József rend elhunyt lovagjai ravatalának 1818. november 16-i felállításakor a keresztoltár útban volt. A fő- és székváros királyi parancsnoksága aggódott a „különböző királyi katonai ünnepek pompája” miatt a templomban. Ezzel kapcsolatban Augustin Karges prépost így írt: az oltár „zavarja ... az egész kellemes harmóniáját” [...]. Idővel azonban, amikor „az oltárok számának gyarapodása vallásos hagyománnyá vált, a helyi kollégium egy jámbor barátocskája” egy keresztoltár felállításának a vágyával állt elő, amely torzítja „e templom egyszerű és magasztos jellegét” és gátolja a szabad rálátást a főoltárra és az ott celebráló papokra. Leo Klenze (1784-1864), a nemrég kinevezett udvari építési biztos támogatta a templom prépostjának érveit. Számára akkor az volt irányadó:

„Csak egy építőművészet volt és van [...]: a görög [...]; a reneszánsz csupán ildomos bánkódás a középkor művészeti elvadulása miatt”.¹¹

Néhány évvel később Klenze megjelentette „Anweisung zur Architektur des christlichen Cultus”¹² [Útmutatás a keresztény kultusz építészetéhez] című könyvét, melyben a kora-keresztény bazilikát állította mintaképül kora elé. Ott még ismeretlen volt a tér közepét uraló kereszt, mely neki valószínűség a középkori elvadulás maradványának tűnhetett:

„Az alapító sírja fölötti középső keresztoltár eltávolításával [...] hozzájárult ennek a reneszánszt majdnem ideális típusában képviselő templomépületnek a megtisztításához az Útmutatás értelmében”.¹³

Valószínűleg nem csak az „egyszerűt és magasztost” kedvelő klasszicisztikus ízlés botrányozott meg a középén elhelyezkedő keresztben, hanem a deizmus felvilágosított gyökerekből kinövő korszellem is, mely elutasította Isten bárminemű beavatkozását a történelemben, így Jézus Krisztust is. A deizmus a német irodalomban Gotthold Ephraim Lessing óta játszott nagy szerepet. Friedrich Schiller „Örömodája”, amelyet 1785-ben a drezdai szabadkőműveseknek írt, dicséri az „ismeretlen” teremtet, aki „édesatyaként [...] túl a csillagsátrón él”. Az 1826-os Schubert-mise német glóriája is megadja a tiszteletet a „világok atyjának csillagok sugárzó seregével”, de mellőzi az egyszerűt fiút, Jézus Krisztust, pedig ott van a latin szövegben. 1800 körül a deizmus olyan általános irányzat volt, amely az Urat „mindenütt és mindenkor, bárhol”¹⁴ képes volt megtalálni, így egész jól kijött a közvetítő Krisztus és az Egyház nélkül.

11 Leo von Klenze Lajos királynak, idézi Lothar Altmann / Christine Thomas, *Leo von Klenze und die Münchener Michaelskirche nyomán*, in: Jahrbuch des Vereins für Christliche Kunst 12 (1984) 142-155.

12 Címlap 1822, kiszállítás 1824.

13 ADRIAN VON BUTTLAR: *Leo von Klenze*. München ²2014, 296.

14 A Schubert-mise záróéneke.

Johann Wolfgang Goethénél Jézus Krisztus elutasítása a Jézus keresztje elleni ismételt kirohanásban csúcsonyul ki, a legélesebben a 66. Velencei epigrammában, ahol a keresztet a poloskával, a fokhagymával és a dohányfüsttel egyetemben utálata különös tárgyaként nevezi meg. Münchenben Goethe nagyra becsült tekintély volt, aki 1812-ben Miksa József bajor királynak egy latin nyelvű emlékfeliratot költött a Botanikus Kert kapujára, akit Lajos trónörökös rajongva tisztelt, és aki Klenzével¹⁵, Schellinggel¹⁶, Niethammerrel¹⁷ és Martiussal¹⁸ levelezett.

A keresztet eltávolítása a 19. század elején nem csak ízlés és világnézet kérdése volt, hanem kortünet is. A bajorországi egyházi uradalmak és kolostorok 1802/03-as feloszlatásakor számos feszületet eltávolítottak, mindenekelőtt azokat, melyek a feloszlatott egyházi uradalmak és egyházkerületek határait jelölték. Az akkori bajor politikának kapóra jött a katolikus felekezeti meghatározottság gyengítése, amely az országot V. Vilmos és I. Miksa hercegek uralkodása alatt jellemezte¹⁹, és a három keresztény felekezet paritásának a megteremtése. A kereszt 1818-ban egy olyan múlt emlékművének számított, amitől el akartak határolódni. Tíz évvel később azonban már egy „ragyogó mesterséges ékkövekkel” kirakott, 40 láb (12 m) magas fakeresztet állítottak fel a régi helyén éppen a Nagyhéten, amely 1868-ban gáz-, 1915-ben pedig elektromos megvilágítást kapott.²⁰

Bár a Szent Mihály-templom homlokzata és főoltára a város többi templomától megkülönböztetésül Mihály arkangyal nevét és képét viseli, a Miasszonyunk, a Péter- és a Nepomuki Szent János-templomhoz hasonlóan mégis csak keresztény templom, amely a keresztény istentiszteletet és Krisztus imádatát szolgálja a kultuszban. A Krisztusképnek középről szélre tolásával vallástörténetileg a gnózis látszott diadalmaskodni. Gnózisnak (szó szerint: megismerés) az ókor óta minden olyan vallást hívnak, amely Isten megismeréséből eredezteti a megváltást. A hellén filozófiából kifejlődött, részben titkos tanok által terjedő irányzattól először a Kolosszeieknek írt levél óvott, de János evangéliuma is állást foglal vele szemben. „Ezeket azonban följegyeztem, hogy higgyétek: Jézus a Messiás, az Isten Fia, s hogy a hit által életetek

15 Goethe Klenzének, 1825. december 26. Klenzeana XIV 1; id. Buttlar után (11. jegyzet) 11.

16 Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775-1854) 1804 és 1841 között akadémiaikon és az egyetemen tevékenykedett Münchenben.

17 Friedrich Philipp Immanuel Niethammer (1766-1848) 1807-ben egyházi főtanácsos és központi bajor tanügyi tanácsos volt. Arra kérte Goethét, hogy állítson össze egy német költészeti antológiát a bajor iskolák számára.

18 Carl Friedrich Immanuel Niethammer von Martius (1794-1868) botanikus 1823-tól 1829-ig levelezett Goethével.

19 Vö. PETER B. STEINER: *Der gottselige Fürst und die Konfessionalisierung Altbayerns* [A jámbor herceg és a régi Bajorország felekezetetítése], in: HUBERT GLASER: *Um Glauben und Reich*, Kurfürst Maximilian I. kötet 1. München, 1980, 252-263.

20 Vö. Altmann / Thomas (11. jegyzet) 143.

legyen benne” (Jn 20,31).²¹ Száz évvel a Krisztuskép eltávolítása után a központból, megszületett a „Krisztus-központú templomtérrel” szóló könyv. Ez az írás alapvetően járult hozzá a liturgia és a templomépítészet megújulásához.²²

A FESZÜLET MA

A keresztcsoport kiváló műalkotás, amely megérdemli, hogy eredeti helyén, közepén foglaljon helyet. Ellenfényben sötétnek tűnő anyaga és nehézkes formája ellentétben áll a templom világos, lekerekített terével, s így kiemeli annak jellegét. Megkezdhetetlen akadályt képez a Neuhauser Straße bevásárló-paradicsoma és a főoltár retabulumában képpé vált ég között, jel, amellyel itt szembesülni kell, ahogy Jacob Müller 1591-ben írta.

Bronz anyaga a bevonattal, mellyel a szobrász ellátta, visszatükrözi a fényt, ami a templom közepén a kórus, a kereszthajó és a főhajó ablakain árad be. Túlsordul a meztelen test domborulatain és megcsillan Magdolna ruhájának éles peremén: folyton változik a napfény minden változásával és a szemlélő minden lépésével. A visszavert fény a szobrokat fémes merevségük ellenére is elevennek láttatja.²³ A fal mellé állítva és szórt fénnel egy oldalról megvilágítva e hatás nagyban csökken.

A keresztt eredetileg közepén állt és újból ott kell állnia, a bejárat falon levő gyermek Jézus és a Feltámadott újbóli eljövetele között. A visszatérésre az életnagyságú angyalok a passió kellékeivel utalnak. A keresztt, a töviskorona, a láncza, a létra és a szögek Jézus szenvedésének tanúi és az Emberfia jelei, melyek újbóli eljövetelkor jelennek meg az égen.

A feszületben szenvedés, halál és megváltás sűrűsödik össze. Napjainkban nehézséget okoz a megváltásról beszélni és a megváltás jelentését közvetíteni.

A Megfeszítettnek mint tökéletes szépnek a képében a megváltás átlátható. Ahogy egy Friedrich Spee SJ vagy Paul Gerhard nyelvezete a „Gotteslob”-ban még mindig érvényes és nélkülözhetetlen, úgy felülmúlhatatlan és pótolhatatlan ez a bronztest is. A keresztt lábánál levő nőalak alapvetően tartozik hozzá. Arra emlékeztet bennünket, hogy Isten a férfit és a nőt a saját képmására teremtette. Hosszu haja, szép ruhája, gesztusa, az ölelés és az odasimulás a szépség és a gyengédség női képét közvetítik. Mária Magdolnát mutatja, ahogy őt Nagy Szent Gergely feltehetőleg az evangéliumok három nőalakjából kikövetkeztette. Bár a jelenlegi exegézis a Jézus lábait csókolgató névtelen bűnbánót (vö. Mt 20,7-13; Lk 7,37-50), a magdalai Máriát (Lk 8,2; Jn 20,

21 Lyoni Ireneus (135 k.-200) a gnóvizt és az angyalokról szóló tanításukat az Apostolok Cselekedeteiben (ApCs 8, 9-24) említett Simon Mágusra vezeti vissza.

22 JOHANNES VAN ACKEN: *Christozentrische Kirchenbaukunst* [Krisztusközpontú templomépítés]. Gladbeck, 1922.

23 Helmut Friedel 1974-ben elsőként mutatott rá a fénynek erre a játékára a Szent Ulrik és Afra templomban található keresztcsoportnál: HELMUT FRIEDEL: *Bronzebildmonumente in Augsburg 1589-180*, Augsburg, 1974. – A meztelen bronztesteken eláradó fény – melyet mintázással, cizellalással és lakkokkal ill. mázokkal állítottak elő – a Giambologna-műhely műértők által nagyra becsült specialitása volt 1600 körül.

1-18) és bethániai Máriát, Márta és Lázár nővérét (Lk 10,38-42, Jn 11,1-45, Jn 12,2, Jn 20,1-18) különböző személyekként fogja fel, e nőalak megértéséhez vissza kell térnünk a régebbi felfogáshoz, a kora-újkor teológiájához. Személyét a Jézus-közelség, bűnbánat és gyengédség summájaként és „feltámadása első tanújaként” kell látnunk. A freisingi dómkripta román oszlopának virágos nőalakjához hasonlóan ez a nő is a keresztény lélekre, a keresztény közösségre utal. Sírása Péter sírására emlékeztet a kakas megszólalásakor, a melyet Szent Ambrus az „Aeterne rerum conditor” himnuszába illesztett bele: „Fletuque culpa solvitur” (Elmossa könny a vétkeket).²⁴

A Giambologna által a Megfeszítettről készített bronztest, melyet V. Vilmos herceg I. Ferdinánd toszkánai nagyhercegtől 1594-ben kapott ajándékba, művészi kihívást jelentett München számára. 1594. november 8-án Ferdinánd így írt Vilmosnak: „una cosa, non solo di pietosa devozione, ma notabile ancora per la bellezza dell’artificio, et maestria”. Ez volt a flamand szobrász első műve Firenzében. Tanítványai: Carlo Pallagio és Hubert Gerhard már egy évtizede dolgoztak a Fuggereknek Augsburgban, Vilmos hercegnek Münchenben, II. Rudolf császárnak Prágában és a szász választófejedelmeknek Freibergben. A hercegek versenyében Giambolognát és Michelangelót követve európai szintű bronzművészetet fejlesztettek ki. A feszületet a Szent Mihály-templom középpontjának és egy soha el nem készült hercegi síremlék csúcspontjának szánták, amelynek összetevői München képét mindmáig meghatározzák: a Madonna a Mária-oszlopon, az oroszlánok a királyi palota homlokzatán, a térdelő lovagok zászlóikkal a Miasszonyunk templomban a császár sírján. Ezekhez járulnak hozzá Hans Krumper művei, a Patrona Boiariae és az erény allegóriái a királyi palotában, a bronzemlékművek a Miasszonyunk és a Szentlélek templomban. A müncheni bronzművészet fő műve, melynek jelentőségét a Bajor Nemzeti Múzeumban és a Királyi Palotában 2015-ben újra méltatták,²⁵ Giambologna félretolt feszülete, azé a mesteré, aki Hubert Gerhard, Carlo Pallagio, Hans Reichle és Hans Krumper tanára is volt. Visszaállítása a templom közepébe művészi arányokat állít helyre.

A feszület a hossz tengely közepébe kívánczik: a bejárat falon található gyermek Krisztus ábrázolása és a főoltár magasában az angyalok seregével a felhőkön visszatérő a feltámadott Krisztus képe közé. A templomhajó magasában az ő jelét hordozó angyalok seregéhez tartozik. Krisztus passiójának ezek az eszközei olyan történetet sejtetnek, mely Jézus kereszthalálában csúcsozódik ki, s itt és a rákövetkező barokk mennyezetfestészetben egyben a felhőkön visszatérő emberfia jelei is. E jelek értelmét a közepén álló kereszt adja meg.

A feszületre mint megkülönböztető jelre a kereszthajó mellékoltárainak az Ó- és Újszövetség áldozatait bemutató képein is szükség van. Az újszövetségi képen Jézus nevéhez a szentostya és a kis Jézus ábrázolása társul, a kereszttáldozatot viszont,

24 A Szent Mihály ma a városi lelkipásztorkodás központi gyóntatótemploma. A bűnbánat megtestesítőjeként Magdolna itt fontos szerepet játszik; vö. KARL KERN: *City-Kirche*, in: *Stimmen der Zeit* 232 (2014) 73-74.

25 Bella Figura (5. jegyzet); a még kissé provizórikus, de sikeres „Genossene Schönheit, Bronzeplastiken in der Residenz München” nevű kiállításnak (2015. december 17 óta) még nincs katalógusa.

amelynek képe középen állt, feltételezték.²⁶

A falra tett kereszt kitágította a teret és megtörte a képek sorrendjét. Joggal hasonlította Erich Hubala²⁷ a Szent Mihály-templom tágas, fénnel teli boltozatát szélről dagadó vitorlához. Árbóca 1819-ig a kereszt volt. Ideje, hogy ismét felhúzzuk.

1965-től azonban először átmenetileg, majd 1983-tól V. Vilmos síremlékének három domborművével és kandelábereivel együtt a templom közepét egy szembenéző oltár foglalja el. Most kell tapasztalatot gyűjteni, hogyan viselik el egymást a kereszt-csoporttal. Mert a feszület próbaképpen három évre visszakerül eredeti helyére. Annak jele lesz, hogy az istentisztelet nem a pap és a közösség közti párbeszéd, nem előadás, hanem Istenre irányul, akihez a Krisztus által a kereszten megváltottak mindnyájan közösen imádkoznak. Magdolna a kereszt lábánál ismét a lélek és az Egyház jelképévé válik, aki jelzi, hogy a keresztény hit nemcsak jámbor szavakból és jócselekedetektől áll, hanem művészetet is teremt, amely szíven ragad, könnyekig meghat, mint Orlando di Lasso vagy később Johann Sebastian Bach zenéje. Hans Reichle müncheni mintára alkotott keresztcsoportja az augsburgi Szent Ulrik és Afra templomban a következő feliratot hordozza: *disce hospes christiane non aes sed res* (Lásd meg, keresztény látogató, a dolgot magát és nem az ércet).

A Giambologna művészetének szentelt nagy bécsi kiállítás joggal kapta a „Giambologna, az európai szobrászat fordulópontja” címet. A müncheni Szent Mihály-templom épülete az európai építészet fordulópontját jelenti. A barokk előkészítője, de nem kibontakoztatója. Ideje, hogy a két fő (sarok-) pontot történelmi szempontból, teológiai, lelkipásztori és ikonográfiai megfontolásból és művészi csúcspontként újra egyesítsük.

Fordította: Mészáros Erzsébet

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1942-ben született Münchenben. Tanult üzembazdaságot, germanisztikát, művészettörténetet, filozófiát és archeológiát. 1969-ben doktorált, majd a Schnell és Steiner Kiadónál dolgozott Regensburgban. A freisingi egyházmegyei múzeum keresztény művészeti vezetője, később múzeumigazgatója. 2007-ben ment nyugdíjba. 1995 és 2006 között a bajor múzeumi szövetség elnöke. A müncheni és az eichstätti egyetemeken tanított. A müncheni egyetem tiszteletbeli művészettörténész professzora. Korábban a *Praeconia* 2014/1. számában közzöltünk tőle írást (57-62). Forrás: *Stimmen der Zeit* 2016/4. ápr., 239-252. (profsteiner@t-online.de)

26 LOTHAR ALTMANN: *Die ursprüngliche Ausstattung von St. Michael und ihr Programm* [A Szent Mihály eredeti berendezése és programja], in: Wagner / Keller (2. jegyzet) 97.

27 ERICH HUBALA: *Vom europäischen Rang der Münchner Architektur um 1600* [A müncheni építészet európai rangja 1600 körül], in: HUBERT GLASER (közr.): *Um Glauben und Reich. Kurfürst Maximilian I.* München, 1980, 141-151; uő, *Renaissance und Barock*, Frankfurt, 1968, 151.

Világunk esztétizálása – kihívás az istentisztelet számára

Dramai gyorsasággal növekszik azok száma, akik napjaink gazdasági válsága idején munkanélkülivé válnak, vagy jelentős anyagi veszteségeik miatt szegénység fenyegeti őket. Ezt azért különösen fájdalmas megélni, mert Közép-és Nyugat-Európa jóléti társadalmait az elmúlt húsz évben többnyire nem a túlélés kérdése határozta meg. Sokkal inkább ez a kérdés: „Hogyan tudnám az életemet hasznosan és örömtelien élni?” Manapság az emberek a felfokozott életre vágnak. Bármit tervez és tesz a ma embere, annak élvezetet és elégedettséget kell eredményeznie. Valamit „teremnie kell!” Az emberi tevékenységnek egyénorientáltnak, de még inkább érzés- és élményorientáltnak kell lennie, és ezáltal az önmegjelenítést kell szolgálnia. Az „élménytársadalom” korunk jelenségeinek találó elnevezése, ahol a vágyak kielégítése, a jó közérzet és a saját szükségletek váltak központi kritériumokká. Középpontjában a közvetlen tapasztalat áll – a lényeg a megérintettség. Erre az élményekre való kiéhezetségre utal az események attraktivitása. Amit átélünk, az mindenekelőtt legyen ünnep, legyen fesztivál – szembeszökő és rendkívüli.

PÉLDÁK A „SZÉP ÉLETRE”

Ennek a fokozott érzéki tapasztalásra való törekvésnek következménye az élet gyakorlatilag minden területének esztétizálása. A termékeket, szolgáltatásokat és az ajánlatok minden formáját bizonyos megformálási elvek és megfelelő dizájn segítségével teszik vonzóvá.

Napjainkban nagyhatású, több ezer négyzetméter alapterületű bevásárlóparkok csábítanak vásárlásra. Ezek építészetiileg sok olyan elemet használnak fel, amelyek hagyományos értelemben az úgynevezett „szakrális terekre” jellemzőek. A filozófus és esszéista Walter Benjamin már a 20. század elején a barokk templomok térmegjelenítéséhez hasonlította az ember tekintetét felfelé irányító, párizsi bevásárló utcák elrendezését.¹ A fény különleges jelentőségére ebben az összefüggésben a szociológus Wolfgang Lipp is rámutat: a fény mint kulturális elem az értelemre és a kisugárzásra, a vonzásra és a felkiáltásra utalhat, valamint megérinti és formálja a létet. Lipp úgy véli, hogy az emberek egy áruházban a fény jellegének megfelelően az optikai benyomások által felfokozott, „epifánikus jellegű” tapasztalatokat élhetnek át.² A vásárlás többé már nem a szükséges dolgok célzott beszerzése, a „shoppingolás” már nem ennek eszköze – a bevásárlóközpontok tulajdonképpen az élmények világába viszik a vásárlót.

A wellness világa is egyre jobban összefonódik az esztétizálással, az önmegjelenítéssel, a fokozott testiséggel és érzékiséggel. A pihenésre vágyók most már nem egy-

1 Vö. *Gesammelte Schriften*, V/1, 86. 222.

2 W. LIPP: *Warenhäuser*, 1994, 583. 579 skk.

szerűen uszodába kíváncsoznak, hanem wellness-oázisokat keresnek fel. Az illatozó csarnokok, kilátással a művi, csillagos mennyezetre, jól kigondolt masszázsceremoniák és kezelések helyszínei, amelyek már nem csak a sporttevékenységről és az egészség megővéséről szólnak.

Az élménykultúrában összességében a test játssza a központi szerepet. Gerhard Schulze így ír: „Az ingerek fizikailag mérhető intenzitása egyre inkább sajátos stílusjeggyé nőtte ki magát. A hangerőt, a gyorsaságot, a sötét és a világos kontrasztját és a színhatásokat olyan mértékűvé fokozzák, hogy érzéki megtapasztalásuk teljes koncentrációt igényel. A test impresszív funkciójához az expresszív társul. Az ember »kijátssza magát«.”

A jó közérzet, valamint önmagunk tudatos és körülményes megjelenítése a leghétköznapiabb dolgokba, az otthonba és az étkezésbe is beférközött. A lokálok, kulináris élményutazások és hasonlók kínálata mellett könyvek, és különböző televíziós műsorok is ezt szolgálják: ötleteket adnak álmaink otthonának megvalósítására, hozzásegítenek a tökéletes vacsorához, a megfelelő minőségű élelmiszerek kiválasztásától a helyes elkészítésen át, egészen a szemet gyönyörködtető tálalásig. Mindebben kifejezésre jut a társadalmi életforma és kultúra, ami ugyanakkor vissza is hat rá.

A MODERN ÉLETSTÍLUS ÉS AZ ISTENTISZTELET ÜNNEPLÉSE

Mint azt a fenti példák jól mutatják, a ma embere megszólítható a szimbolikus és rituális megjelenítési formák által, azt azonban, hogy mihez van hozzászokva vizuálisan és akusztikailag, az áruházak esztétikája és a médiaesztétika határozza meg. Már rég nem csak a fiatalokra jellemző, hogy olyan szolgáltatásokat vesznek igénybe, amelyek professzionális hatást keltenek, vonzó a megjelenítésük, és ennek megfelelő élményt ígérnek. Ez a vallásra és az ünnepeire és érvényes, amit társadalmi szempontból gyakorlatilag szabadidő-ipari szolgáltatásnak tartanak. A láthatatlan Istennel való gyógyító találkozás csak a látható külsőségek formájában valósulhat meg. A tartalom nem jelenhet meg egy bizonyos külső forma nélkül. Ez alapvetően igaz, és még inkább igaz egy esztétikailag érzékeny kultúrában: az, aki „a tartalom számít, nem a csomagolás” mottója alapján elhanyagolja a megjelenítés külsőségeit, napjainkban az üzenet jelentőségét torzítja. Hogyan is sejtheti meg az ember az eucharisztikus lakoma szentségét, ha a koszos oltárterítő éles kontrasztban áll a médiákban megjelenített, mesterien elrendezett reggeliző asztallal? Milyen jelentősége lehet az igének, amikor a családi istentiszteleteken a hit igazságait egy piszkos papírról olvassák fel, miközben a reklám a hagyományos receptek sikerét régi, tiszteletet parancsoló könyvekkel hirdeti? Nem arról van szó, hogy a liturgiában a hideg tökéletességre törekvésnek, vagy a rubricizmus új formájának kellene megjelennie. Nem is arról, hogy felületesen be kéne hódolnia a korszellemnek, vagy kísérletet tennie a Lifestyle-események felülmúlására, sokkal inkább a következő kérdésről: hogyan lehet korunk kultúrájának keretei között megszakítani a hétköznapiakat, világosabban kifejezésre juttatni a szentet, és

nyitva tartani az eget?³ Továbbra is lényeges kritérium a zsinati útmutatás, „a nemes egyszerűség ragyogása”. Emellett azonban érzékenyen észre kell venni, hogy a média- és áruesztétika hogyan jelenti meg üzeneteit.

LEHETSÉGES KÖVETKEZTETÉSEK – NÉHÁNY GONDOLAT

Az élménypiacon a megjelenítéshez nagy gonddal és ráfordítással keresik és alakítják ki a különleges tereket. Egy templom esetében eleve rendelkezésre állnak a tér rendkívüli lehetőségei, amelyek eltérő élményminőségek nyújtását teszik lehetővé. Kellőképpen figyelembe vesszük őket az ünnepléskor? Ha a jól ismert templomi teret egy műértő vendéggel szemügyre vesszük, újfajta rálátást nyerhetünk: a figyelmen kívül hagyott térbeli lehetőségek és a kihasználatlan kialakítási lehetőségek ugyanúgy nyilvánvalóvá válnak, mint a gondtalanul hátrahagyott eszközök, vagy a rideg, túlszűfolt díszítés, amik mind elterelik a figyelmet a lényegről; a felmerülő problémák túlságosan „házas” megoldása pedig nem kelti azt a benyomást, hogy itt valami jelentőségteljes dolog történik. Új kérdések merülhetnek fel: hogyan lehet az ünnep megjelenítését a térrel összehangolni? Mit, hol lehet a leghatékonyabban elhelyezni? Létezik olyan tudatos helyszínváltás, ami felkelti az ünneplők figyelmét?

A tér kezeléshez a fény kezelése is hozzátartozik. A fény szabályozását az ünnepléskor nem szabad a véletlenre bízni. Minden az ünneplés legmegfelelőbb időpontjának kiválasztásával kezdődik. Mert mi lesz a halál sötétjében felragyogó élet világosságáról szóló tanítással, ha a jelenlegi paphiány miatt lemondunk a húsvéti feltámadás és a karácsonyi éjféli mise különleges élményéről azért, hogy a pappal ünnepelhessünk? Hosszú távon ennek az élmény, és maga az üzenet látja kárát. A fények elrendezéséhez tartozik a különböző istentiszteleti formáknak megfelelő fénykonceptiók megtalálása, és az a kérdés, hogy vajon kellőképpen megvilágítjuk-e a liturgikus cselekményeket ahhoz, hogy ráirányítsuk az ünneplők figyelmét, és tevékeny részesei legyenek a történéseknek.

A termékek és nyilvános események értékesítése – legyen az pártgyűlés vagy popkoncert –, semmit sem bíz a véletlenre. Költséget és fáradságot nem kímélve, kínos pontossággal mindent a legapróbb részletekig elterveznek. Az istentisztelet megünneplését ezzel szemben gyakran a praktikusság elve határozza meg. A liturgikus könyvek rendelkezései, amelyek szolgálatkészen meghatározzák a szentségi jelek és anyagok minőségét, áldozatul esnek a praktikumnak, pedig az jobban megfelelne a mai, érzéki és testi tapasztalatokat kereső ember elvárásainak. Ahelyett, hogy valóban felismerhető kenyeret törnénk meg ételként, a tabernákulumból előre elkészített (konszekrált) ostyát osztunk szét; ahelyett, hogy vizet öntenénk a kézre, hogy meg tisztítsuk, éppen hogy csak megnedvesítjük; az önmagukat felemésztő illatos gyertyák helyett rossz szagú, megtevesztő utáztatokat használunk. Idetartozik a testtartás, a mozgáselemek és gesztusok tudatos változtatása is, amik által teljesen bevonódunk a cselekvésbe.

---

3 Vö. SC 34.

A megjelenítésnek szakszerűnek és hatásosnak kell lennie. Az istentiszteletek a mai élménytársadalom emberei számára is vonzóak lehetnek. Ennek feltétele azonban a megjelenítési lehetőségek tudatos alkalmazása. Ha párbeszédet folytatunk a kortárs művészekkel, értékes meglátásokkal gazdagodhatunk. Mert a művészet, éppúgy, mint a liturgia, alkotásokat akar létrehozni, a melyekben felragyog a dolgok és valóságok létének igazsága,⁴ rendelkezésre bocsátja az eszközöket, amelyekkel a mába is belekiáltjuk létünket Isten jelenlétében.

Fordította: Pete-Pikó Erzsébet

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző az osztrák Linz város pasztorációs referense, számos liturgikus könyv, tanulmány, cikk szerzője. Forrás: *Gottesdienst extra* (Dialog mit dem Auge, Liturgie sehen), Herder Freiburg, 2009, 11-13. (christoph.freilingner@liturgie.at)

Paul Claudel mindig is kereste, előbb kétségbeesetten, majd pedig reménységgel azt a konkrét dolgot, megfoghatót, testi-lelki valóságot, amit a filozófusok létnek neveznek. Ha megtérésének történetét olvassuk, láthatjuk, ez az út számára nem volt váratlan. Akár Nietzsche mondatát is idézhetnénk: Légy az, ami vagy! Így mesélte el nekem megtérését: abban az időben Renan hatása alatt voltam. Olvastam az általa írt Jézus életét. Ahogy Camilla nővérem, én is elveszítettem minden hitemet Krisztus istenségében. Azt gondoltam, hogy a tudomány mindent megmagyaráz. És akkor mi történt velem a párizsi Nôtre Dame-ban? Ott álltam a nép között a második oszlophoz közel. Egyszer csak valami megérintette a szívemet és hinni kezdtem, egész lényem felemelkedett. Váratlanul elért az ártatlanság átütő érzése. Úgy éreztem magam, mint egy szegény vigasztalan kisgyerek. Azt mondtam: bárcsak igaz lenne; és igaz... Ami akkor ott azon a májusi nyugodt estén ért a templomban, nem volt valami különös, egyszerűen ott álltam előtte, masszívan, durcásan, zsörtölődve, ám galamb-szelíd szemével szemben, előtte, aki kérdezett sorsomról, hivatásomról. Mit jelent számomra költőnek, irodalmárnak lenni? A csöndben megértettem szavát: ki vagyok én? Megkövesedett, halhatatlan kérdéssé vált. A szavak, amelyekkel kifejezni tudom, Nietzscheé: Azzá lettem, ami vagyok! S mi több: azzá, ami Ő... Ez a megtérés csodája, egy pillanat, csodás gyógyulás, ugyanakkor egy természetes folyamat is, rendesen igen lassú, mégis pillanatnyi. A modern filozófia szívesen beszél a fejlődésről (evolúcióról), a hangsúlyt az időbeli folytonosságra, az átmenetre, a fejlődésre helyezve. Ilyen a szentmise konszekrációja is: hogyan lehet megjeleníteni a kezdetet és a véget egy pillanatban? Lehet születni, meghalni, elszunnyadni, felébredni, de csak egyetlen pillanatban. Hogyan ne lehetne meggyógyulni vagy megérni is egyetlen pillanatban?

Jean Gitton

4 Vö. V. M. SPEELMAN: *The Celebration of the Body*, 2006.

A szépség a Szeretetből születik

„Eljövök, Uram, hogy teljesítsem azt, amit kívánsz” (Zsolt 40,8-9)

A liturgia Egyházunk életének forrása és imádságunk csúcspontja. A mennyország kezdete, elővételezése itt a földön. Újra és újra jelenvalóvá teszi Isten ajándékait, teremtményei iránt érzett, soha el nem múló szeretetét az örökkévalóság horizontjában. Az Eucharishtiában Krisztus testét magunkhoz véve a szentháromságos isteni életben részesülünk. Mindezek együtt bontakoztatják ki a liturgia tartalmában bennfoglalt szépséget. A szépséget, amely Isten jelenlétéből sugárzik, s amelyet a liturgia résztvevői imádságukkal fogadnak, válaszolni, viszonzni vágnak.

A 10. században, az orosz nép keresztény hitre térése előtt a különböző rítusú szertartások megismerésére küldött követek így számoltak be a bizánci liturgiáról: „nem tudtuk, hol vagyunk: a mennyben-e, vagy a földön. Az biztos, hogy ilyen szép látvány nincs sehol másutt a földön. Szavakkal elmondani nem lehet. Azt azonban tudjuk, hogy ott *jelen van az Isten az emberek között*.”¹

Minden liturgia ünnep, Isten szeretetének ünnepe. A liturgia belső szépségének hordozója maga Krisztus, aki meghalt és feltámadt értünk, megdicsőült a Szentlélekben, s megváltó művébe foglalja az egész Egyházat. A liturgia külső szépségét elsősorban a szent szövegek és zene adják, amelyek a liturgikus tér és a szertartásokhoz használatos tárgyak, eszközök szépségével együtt alkotnak egészet. „A korai egyház [...] a liturgiát szent színjátéknak tekintette. Egy színjáték megváltoztat. A liturgia színjátékában belejátsszuk magunkat a megváltásba, amelyet Krisztus halálával és feltámadásával vitt végbe. A megváltás Isten műve. Isten műve azonban mindig dicsőségének kifejeződése. Ezért kell a színjátéknak Isten művét szép műként ábrázolnia. Az öltözetek szépsége, a formák szépsége és a rítusok szépsége révén láthatóvá válik közöttünk valami Isten dicsőségéből.”²

Isten szentségének, mérhetetlen fölségének és mindenekfelettségének dicsőséges megjelenítése lehetővé teszi az ember számára a kinyilatkoztatás felfogását. Isten a Szeretet, aki minden jószág, igazság és szépség forrása. Isten dicsőségéből a szépség az egyik, amelyet valamelyest felfed az emberi lélek és tekintet előtt. Az Istenre szomjazó embernek szüksége van az érzékeivel felfogható forrásokra, élményekre, hite és istenszeretete táplálásához. Ugyanakkor az istenhívő ember ajándéka – vallási hovatartozástól függetlenül –, hogy nem tudja elképzelni az Isten nélküli szépséget. Óáltala, Óvele és Óbenne szép minden és mindenki.

Isten dicsősége számunkra elsősorban Jézus Krisztusban ragyog fel, aki „a láthatatlan Isten képmása” (Kol 1,15), mivel „úgy tetszett az Atyának, hogy benne lakjék az egész teljesség” (Kol 1,19). Jézus színeváltozásakor mutatkozik meg teljes szépségében

1 GOGOL, N. V.: *Az isteni liturgiáról*, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1993, 7.

2 GRÜN, ANSELM: *Szépség. Az életöröm új spiritualitása*, Új Ember, Budapest, 2014, 94.

a három kiválasztott tanítvány előtt. Később a kereszten „megdicsőülésében az Atya dicsősége tükröződik és közli önmagát (vö. Jn 1,14; 8,54; 12,28; 17,1). „Mindazonáltal ez a szépség nem egyszerűen a formák harmóniája; »a legszebb az emberek fiai között« (Zsolt 45[44],3) titokzatosan az is, akinek »nem volt szépsége, sem ékessége, hogy szemléljük őt« (Iz 53,2). Jézus Krisztus megmutatja nekünk, hogy a szeretet igazsága hogyan tudja átformálni a halál sötét misztériumát a föltámadás ragyogó fényességévé. Itt Isten dicsőségének ragyogása meghalad minden evilági szépséget. Az *igazi szépség Isten szeretete*, mely véglegesen a húsvéti misztériumban mutatkozott meg irántunk.”³

A jóság, igazság és szépség a szenvedésben is felismerhető. Hans Urs von Balthasar szerint *a szépség valójában a Szentlélekben felfénylő élet, amely Isten kezébe adja önmagát, hogy megtegye annak akarátát*. Isten dicsősége legteljesebben Krisztus arcán, a kereszthalál önküresítésében ragyogott fel. A teremtett világ minden szépsége a rejtett isteni szépség megnyilatkozása, epifánia és egyben kenózis is: Isten dicsőségének kiadása az ürességbe, a bűn sötétségébe, sőt még az Istentől való elhagyatottságba is.

Isten jónak és szépségnek teremtette a világot, s a szépség jelen van benne az emberi bűnök ellenére is. Jézus küldetésének tekintette, hogy helyreállítsa az ember eredeti szépségét. Meggyógyította a betegségeket, megbocsátotta a bűnöket, visszavezette Istenhez az eltévelyedett embereket.

„A hitt és ünnepelt misztérium kapcsolata különleges módon nyilvánul meg a szépség teológiai és liturgikus értékében. A liturgiának ugyanis, mint a kereszteny kinyilatkoztatás egészének is, benső kapcsolata van a szépséggel: veritatis splendor, »az igazság ragyogása«. A liturgiában fölragyog a húsvéti misztérium, mely által maga Krisztus vonz bennünket magához és hív közösségbe.”⁴ Ha valami igaz, akkor szép is. Látjuk, hogy az evangéliumok Isten Fiát igaz embernek mutatják be, szavain, tettein, szenvedésin és halálán keresztül, olyanak, aki mindvégig megfelelt belső lényegének, isteni méltóságának. A liturgia a „hitigazságok összességét beleszővi az imáiba. Valójában nem is más, mint elimádkozott hitvallás. Méghozzá az alapigazságok azok, amelyek a liturgiát kitöltik: az Isten a maga csodálatos valóságában, teljességében és nagyságában, [...] Isten teremtő tevékenysége, gondviselése és mindenütt-jelenvalósága; a bűn, a megigazulás és a megváltás után való vágyakozás; a Megváltó és az Ő birodalma; a végső dolgok. Csak az ilyen gazdag igazság nem merül ki sohasem; valóban mindenkinek mindene lesz, s mindig új marad.”⁵ A szép liturgia tehát képes hordozni és átadni hitünket.

„Az Úrnak mit adhatnék mindazért, amit nékem adott?” (Zsolt 115,12) – Szent Ágoston szerint *a szépség Istennek az emberhez szóló hívása*. Szerinte a *kalosz* (szép) a *kalein* (hívni) szóból ered. A Szépség hív bennünket, hogy válaszoljunk. Ezért az emberi szépség magában foglalja az erkölcsi jóságot, nem pusztán esztétikai fogalom. Aquinói Szent

3 *Sacramentum Caritatis* 35.

4 Uo.

5 ROMANO GUARDINI: *A liturgia szelleme*, Korda Rt., Budapest, 1940, 21.

Tamás viszont úgy értelmezi az említett két szó közötti kapcsolatot, hogy a teremtetteny, dolgot azért szépek, mert Isten hívta létre azokat.⁶

A szépség az anyagban nyilvánul meg, hogy rávilágítson az anyag és idő nélküli örökkévalóságra. Már az antik filozófusok – Szókratész, Platón, Arisztotelész –, s őket követve Szent Tamás fogalmazta meg, hogy minden, ami létezik, az jó, igaz és szép. Az ember a teremtes szépségére a Teremtő dicséretével válaszolhat, hiszen ránk van bízva a teremtet világ, amelyet Isten dicsőségére hasznosíthatunk. „A legegyszerűbb keresztény is tudja – írta Órigenész –, hogy a világ összes helye a mindenség része, az egész világ pedig Isten temploma.”⁷ De teremtet világ csak azért válhat templommá, mert emberi testben megjelent benne Isten Fia, aki saját testét nyilvánította templommá (Jn 2,19-21). Órigenész a „lélekben és igazságban” való imádásra figyelmeztet. Kiterjeszti az ünnep fogalmát az ember életének teljes idejére, vagyis ünnepet tartani azt jelenti, hogy az ember azt teszi, amit tennie kell. Az igazság szerint ünnepelni pedig nem más, mint imádkozva teljesíteni a kötelességünket, szüntelenül felajánlva Istennek az imában a vértelen áldozatokat.⁸

Lyoni Szent Iréneusz szerint *Isten dicsősége az élő ember maga*. Isten szépsége felragyog a teremtesben és a másik emberben is. Elsősorban szívünkkel-lelkünkkel érzékeljük az elsődleges, belső szépséget. Isten akaratának teljesítése hordozza e szépséget, amely az ember tettei által sugárzik környezetére, megmutatva, hogy „*az Úr döntései igazak, mindenben igazságosak, kíváncsabbak az aranyból, sok színaranyból is, édesebbek a mézénél, a csurgatott mézénél is*” (Zsolt 19,11). Ahogyan a teremtet világ a maga működésével és harmóniájával üzen a Teremtőről, úgy a törvény is az ajándékozó Istenről beszél. „Az ember, aki megőrzi magában Isten alkotóművészetét, és engedelmesen rendelkezésére bocsátja magát, megdicsőíti a Művészt, a Művész pedig megdicsőül alkotásában.”⁹ Az önátadásban, hálaadásban, szeretetben való tökéletesedés egyre jobban Krisztushoz teszi hasonlónvá az embert, aki életét adta övéért.

VI. Pál pápa a II. Vatikáni Zsinat dokumentumaihoz fűzött magyarázatában hangsúlyozta, hogy a liturgiához kapcsolódó vallásos és szakrális művészet Isten végtelen szépségére figyelve teljesítheti be küldetését. A liturgia tere és a szertartásokon használatos eszközök Isten fényében töltik be rendeltetésüket, s ugyanebben a fényben ragyog fel szépségük is, amely Isten és ember találkozásának szolgálatában áll. A liturgia szépsége tehát Istenhez emeli a szertartások résztvevőit. Hasonlóan lélekemelő hatású a liturgikus tér kialakításának munkájában, illetve a használati tárgyak készítésében való részvétel, sőt, még ezek rendben tartása, szépségük megőrzése is istenélményt jelenthet a velük foglalatostkodóknak.

6 Vö. ANSELM GRÜN: *Szépség. Az életöröm új spiritualitása*, i. m. 29. és 31.

7 ÓRIGENÉSZ: *Kelzoz ellen*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2008, 549.

8 Vö. ÓRIGENÉSZ: *Kelzoz ellen*, i.m. 597.

9 HANS URS VON BALTHASAR: *A dicsőség felfénylése* II/1., Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2005, 74.

A Szentírásban a teremtés Isten kézműves és művészi tevékenysége, az emberi alkotás, művészet pedig az isteni művészetből történő részesedés. Már az Ószövetség lapjain, a Szent Sátor készítésénél megragad bennünket Becaleél és Oholiáb „bölcsszívűsége”, művészi tehetsége, amely Isten adománya volt, s amelyet ők Isten szolgálatára ajándékoztak. A vallásos művészet Isten szépségét sugározza vissza a Teremtőre. Ugyanakkor a szépség ábrázolásának vágya és a sajátosan vallásos kifejezési módok hitünk titkait olyan formákba, hangokba bújtatják, amelyek által a szemlélő vagy hallgató befogadja az üzenet transzcendens tartalmát, kibontakozik előtte a megjeleníteni kívánt misztérium. A hívő ember szentségimádás alkalmával a díszesen megmunkált, aranyszínű monstrancia szépségében Krisztust látja és érzi. „A szép szemlélése ezért nem esztétikai cselekedet, hanem mély spiritualitás kifejeződése. Találkozás Istennel mint a teremtés Ősokával és Istennel, aki bennem lakik.”¹⁰

A liturgikus cselekmény a jelek, szimbólumok világában történik. A liturgia tele van szent jelekkel és szimbólumokkal: maga a szakrális épület szobraival és festményeivel, a zene és az énekek, de akár az ablakok vagy a gyertyák fényhatása és egyéb jelek mind segítik a hívő ember találkozását Istennel. Ugyanígy bármely hívő közösség tagjai valamennyien hozzájárulhatnak a liturgia szépségének kibontakoztatásához, a testvérek spirituális élményéhez. Így minden hívő ember számára adott a kérdés, amely egyben feladat is: hogyan tudjuk megmutatni hitünk szépségét a hívők és az istenkeresők lelki épülésére?

A megváltás ünneplésében való részvétel teljessége azt jelenti, hogy életünket egészen Isten jelenlétében éljük meg, vele találkozunk embertársainkban és élethelyzeinkben. A liturgikus cselekmény emberi alapjául – a megváltás művének megfelelően – Isten és a felebarát iránti szeretetnek kell szolgálnia. Ebből forrásozhat a „liturgián kívüli” életünk: ami a szent cselekményekben megvalósul, az folytatódhat a mindennapi életben, illetve a felebarátaink iránt tanúsított szeretetünk hálaadásként mutatkozhat meg a szent ünneplésben. Ha mindezt szebbé tesszük, magunk is szebbé válunk.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző Budapesten született 1966. március 26-án. Jelenleg Budaörsön él és a helyi Római Katolikus Plébánián sekrestyés és irodai adminisztrátor. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán 2012-ben végzett Lelkipásztori munkatárs szakon, majd ugyanott részt vett a Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban szakirányú továbbképzésen, amelyről 2014-ben kapott oklevelet. Korábbi tanulmányát a lap VII. évf. 2013/1. számában közzétük (66-75. lap). (supalavirag@freemail.hu)

10 ANSELM GRÜN: *Szépség. Az életöröm új spiritualitása*, i. m. 28.

A szentség meghatározása Szent Tamás Summájában

A skolasztikus teológia a szentségfogalomnak egy sereg meghatározását ismerte, kidolgozta és átvette, amelyek kérdések együttesét vetik fel a teológiatörténet számára. Különösképpen Aquinói Szent Tamás használta ezeket a definíciókat, sajátos választási szempontja szerint.

Teológusok hívják fel rá a figyelmet, hogy a keresztény ókor a szentséget mint misztériumot értelmezte, amelyben érzékelhető megjelenés alatt egy szellemi, isteni valóságrend rejtőzik.¹ Az egyházatyák között csak Szent Ágoston volt az, aki mélységében kutatta a sokféle tárgy, rítus és szokás rendjét, amelyet az Egyház századokon át megkülönböztetés nélkül *sacramentum*nak, szentségnek nevezett. Erőfeszítéseinek lett az eredménye számos meghatározás és leírás, amelyek hol ezt, hol azt a szempontot húzták alá, a szentséget mint egy szent valóság külső és látható jelét, mint szent jelet ragadták meg. Sevillai Szent Izidor a maga módján kísérli meg a szentség meghatározását. Szent Ágoston egy szövege ihleti, de meghatározásában igen erősen a *mysterium* elgondolása érezhető.² A szentséget így anyagi dolognak fogja fel, ami egy szellemi valósággal van összekötve, nemcsak maga jelképez, hanem szerepe van a megőrzésben és közvetítésben is. Anélkül, hogy szemben állnának vagy kizárnák egymást, Ágoston és Izidor fogalmai ténylegesen különböznek.

Berengár előtt a középkori teológia kevés jelentőséget tulajdonított Ágoston megfogalmazásának, Izidor definícióját részesítette előnyben. Ez a szentség-meghatározás azonban nem alkalmazkodott ahhoz a részletes fogalomhoz, amit Berengár alkotott az Eucharisziáról, s amelyet megkísérelt már 1050 előtt elterjeszteni. Amiért Berengár szívesen hivatkozott Ágoston szövegeire, az, hogy azok fontosságot tulajdonítottak a szentség szimbolikus funkciójának és jel-értékének, így jobban visszaadják az ő személyes elképzelését. Haláláig hű is maradt ehhez a rendszerhez (1088).

A nyolc ágostoni megfogalmazás között, amelyeket Berengár gyűjtött össze, négy átvezet minket a későbbi teológiába, ahol elsődleges szerepük lesz a szentség különféle meghatározásának előkészítésében és vitájában. Ezek: *sacramentum sacrum signum* (a sacramentum, a szentség annyit jelent mint szent jel)³ és *sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma* (a szentség a láthatatlan kegyelem látható formája), ez jelen van Ágoston gondolatában is, ha nem is szóról szóra. A másik két idézet közül az egyik megújítja a *signum*nak egy korábbi meghatározását,⁴ a másik megismétli Bonifác levelének szavait,⁵ ahol Ágoston minden szentség számára egy hasonlósági viszonyt teremt a jel és a jelzett dolog között.

1 Ld. D. VAN DEN EYNDE: *Les définitions des sacraments pendant la première période de la théologie scolastique* (1050-1235).

2 „...unde et graece mysterium dicitur quod secretum et reconditum habeat dispositionem”, in *Etymol.* VI, c. 19, 39-42, PL 82, 256).

3 *De civitate Dei* 10,5.

4 *De doctrina christiana* 2,2 in PL 41,282.

5 *Epistolae* 98,9 in PL 33,364.

Éppen az volt a sértő szembenállás Berengár hibáival szemben, hogy támogatta az eredetileg ágostoni definíciók és formulák elterjedését, amelyek az ő írásaiban is megtalálhatók. Ilyen kifejezések, mint *signum et res* (jel és szentségi valóság), *forma et virtus* (forma és erő), *visibilia sacramenta et invisibilis gratia* (látható szentségek és a láthatatlan kegyelem), valamint más hasonlók, szinte mindenütt elterjedtek.

Három szerző igen felgyorsította ezt a mozgást: Lanfranco de Bec, Ivo di Chartres és Abelard. Összegyűjtve mind növekvő számban Berengár idézeteit e kérdésben, a szentség ágostoni meghatározása belekerült a skolasztikus teológia kezdeteibe és megszilárdulásának fázisába is. Nekik köszönhető, hogy a négy formula végleg meghonosodott a 12. század teológiai gondolkodásában és eljutott a skolasztika virágkoráig. Kettő ezek közül mindenképpen viszontagságok egész során ment keresztül: a *sacrum signum* és az *invisibilis gratiae visibilis forma*. A 12. század első felének kánoni gyűjteményeiben változtatás nélkül megtaláljuk ezeket, alávétve a kor teológusai módosításainak és pontosításainak, amelyek végül is a szentség fogalmának szigorú meghatározásához vezettek.

A két Ágostontól származó definíció mellett más, újabbak és eredetibbek, az 1130-as évek után nyertek polgárjogot a teológiában. Szentviktori Hugó érdeme volt először, hogy a szentség tulajdonképpen már megalkotott meghatározását hozta:

„a szentség testi vagy anyagi elem, amely érzékelhető módon jelenik meg, amely hasonlóság alapján megjeleníti és az alapításából következőleg jelzi, és a megszentelés alapján magába foglalja a láthatatlan és lelki kegyelmet.”⁶

A *Summa sententiarum* szerzője egy új formulát ajánl, Szentviktori Hugóénál jobb fogalmakkal: „a szentség látható forma, amely magában foglalja a láthatatlan kegyelmet, amelyet tudniilik maga a szentség ad meg.”⁷ De kiegészíti: „nem csupán a szent dolog jele, hanem hatása is”.⁸ Ez egy olyan definíció, ami rögtön felhívta a teológusok figyelmét. Ebbe a vonalba áll bele Petrus Lombardus is: „szentségnek tulajdonképpen azt nevezzük, ami úgy jele az Isten kegyelmének és formája a láthatatlan kegyelemnek, hogy annak képét hordozza és egyben oka is.”⁹

Szent Tamás a *Sentenciák*hoz írott kommentárjában igazolja mind a négy szentség-meghatározást, ami korábban használatos volt: Ágostonét, Izidorét, Szentviktori Hugóét és Petrus Lombardusét. Tamás számára azonban csak Lombardus definíciója a szentség teljes meghatározása, amennyiben az ok fogalmát is tartalmazza.¹⁰ Akkor vajon miért fejezi ki Tamás a *Summában* azt a szándékát, hogy a szentségtant a jelre,

6 „Sacramentum est corporale vel materiale elementum foris sensibilibiter propositum ex similitudine repraesentans, et ex institutione significans, et ex sanctificatione continens aliquam invisibilem et spiritalem gratiam”, in *De sacramentis christianae fidei* I, 11,2; PL 176,317.

7 „Sacramentum est visibilis forma invisibilis gratiae in eo collatae, quam scilicet confert ipsum sacramentum”, in *De sacramentis legis naturalis et scriptae*, in PL 176, 17-42.

8 „Non enim est solummodo sacrae rei signum, sed etiam efficacia”, uo., IV,1 in PL 176, 117-118.

9 „Sacramentum enim proprie dicitur quod ita signum est gratiae Dei, et invisibilis gratiae forma, ut ipsius imaginem gerat et causa existat”, in *Sent.*, IV, 1,4.

10 Vö. J. DE GHELLINCK: *Un chapitre dans l'histoire de la définition des sacrement au XIIe siècle*, in *Mélanges Mandonnet* II, Paris, 1930, 79-96.

vagy legalábbis különleges vonatkozásban a jelre összpontosítva kívánja magyarázni?¹¹ Mi az értelme ennek a választásnak, mindenképpen szem előtt tartva, hogy Tamás a Sentienciához írt kommentárjában fenntartja, hogy a szentségek „in genere causae et signi” (nemük szerint okok és jelek)?¹² Itt pedig, a Summában megerősíti, hogy a szentségek mindenképpen *in genere signi* (nemük szerint jelek).

Tudjuk, hogy a *szentség* fogalma analóg fogalom.¹³ Az analógia közvetítése a *sacramentum* említésébe az értelmezések különbözőségét vezeti be, nem kétértelműeket, sem egyértelműeket, hanem analógokat. A *sacramentum* fogalom, amely a *sacrum*, *sacrare* szóból ered. Arra utal, ami szent, ami szentség. Jelölhet tehát különböző dolgokat, jöllehet mindnek van valami vonatkozása a szenttel, a szentséggel. Így jelöli azt, ami magában hordja a rejtett szentséget: a *sacramentum* mint *sacrum secretum* (szent elrejtettség) értelmét, mint a szentnek okát és jelét.¹⁴ Tamás a Summában nem szándékozik tárgyalni a szentség minden aspektusát:

„sajátosan akkor beszélünk szentségekről, amint a jel természetét hordozzák, s ennek alapján a szentséget a jelek nemében tárgyaljuk.”¹⁵

Miért ez a választás? Szent Tamás nem ad rá választ, csupán Szent Ágostont hívja segítségül (sed contra...). Amennyiben ez a választása Tamásnak önkényes lenne, máris megjelenik a megoldás első nehézsége. Az első ellenvetés a szentséget az okok rendjébe állítja (*in genere causae*), kevésbé a jelekébe (*in genere signi*) a latin szómagyarázat szabálya szerint: *sacra-mentum* úgy mint *medica-mentum*. Közvetítő hatóerő a második, tehát ok. Az első pedig a megszentelés hatóereje és megszentelő eszköz. Tamás negatív válaszol. A *medicamentum* (gyógyszer) szó és minden más a medicinából ered, ok-értelmű, mert ez a kapcsolat az egészség és a gyógyszer között. A szentség ellenben, ahonnan a *sacramentum* származik, nem ható ok értelmű, hanem formális vagy célok értelme a létrehozott szent állapottal kapcsolatban és így más viszonylatban állnak egymással.¹⁶

Dondaine megjegyzi, hogy ez a válasza Tamásnak meg tudja győzni a 12. század logikáját, de nem a modern korét.¹⁷ A *-mentum* végződés ilyen. Mintha az a benyomásunk lenne, Tamás mindenképpen meg akarna őrizni egy tételt: a szentség egy jel. S ez a benyomásunk megerősödik a Sentienciához írott Kommentárral összekötve, ahol ál-

11 „Specialiter autem nunc loquimur de sacramentis secundum quod important habitudinem signi...” (Sajátosan akkor beszélünk szentségekről, amennyiben a jel sajátosságát hordozzák), in *STb* III, 60, 1c.

12 In *IV Sent.*, 1,1,1,q.1a, 5., ad I., q. 1a, 4, ad I., a.3, ad I.

13 Vö. *STb* III, 60,1, ad III.

14 Vö. H. F. DONDAINE: La définition des sacrements dans la „Somme Théologique”, in *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, 31 (1947), 216.

15 „Specialiter nunc loquimur de sacramentis, secundum quod important habitudinem signi. Et secundum hoc sacramentum ponitur in genere signi”, in *STb* III, 60, 1c.

16 Vö. *STb* III, 60,1, ad I.

17 Vö. H. F. DONDAINE: *La définition...*, 218.

lítja azt, amit a Summában tagad:

„Válaszként mondom, hogy a szentség a szó sajátos jelentése szerint a megszentelést tevékenyen adja meg és így szentségnek nevezzük azt, amivel valami szentté lesz, ahogyan dísznek nevezzük azt, a mitől valami díszessé válik.”¹⁸

A Summa III. könyvének 60. questiójában, ahol Tamás arról beszél, hogy mi a szentség (*quid sit sacramentum*), a másik három klasszikus meghatározás ismeretlen, csak a *jel* definíció szolgál a questio alapjául. De mert ez túl általános lenne, hozzá kell tennünk egy pontosítást: „a szent dolog jele az, ami megszenteli az embereket.”¹⁹ Így módon Tamás egy új definícióját adja meg a szentségnek. És íme az érdekesség, amire H. F. Dondaine méltán figyelt fel: az egész skolasztika szükségét érezte annak, hogy az ágostoni meghatározást kijavítsa: *signum – rei sacrae* (jel – szent dolog). De amíg Petrus Lombardus és követői általánosságban javítottak, alkalmazva a specifikusan keresztény szentségek esetére: *signum et causa – rei sacrae* (jel és ok – szent dolog); vagy mint teszük Scotus, M. Cano, Bellarmin: *signum efficax – rei sacrae* (hatékony jele a szent dolgoknak). Szent Tamás Summájában teljessé teszi a különbséget oly módon, hogy nem hagyja el a *jel* kategóriáját: *signum – rei sacrae sanctificantis homines* (az embereket megszentelő szent dolog jele). Ezzel Tamás nem akarja tagadni a szentség causalitását. Erről szól Summája 62. questiójától. Ott mondja: *sacramenta novae legis simul sunt causa et signa* (az új szövetség szentségei egyszerre okok és jelek), azaz hogy *efficiunt quod figurant* (azt hozzák létre, amit jeleznek).²⁰ De a szentség definícióját adva, Tamás megmarad a jel említésénél, mint a meghatározáshoz szükséges dolognál.

Mire vitte Tamást ez a választás? Gondoljuk csak meg, a skolasztika számára a *nem* kategóriája egy alapvető, közös szempont, amely által egy lényegi dolog kommunikál a másikkal. A szentség teológiai fogalmát fölfedezni annyi, mint fölfedezni azoknak a tulajdonságoknak az összességét, amelyek közősek a valóság vagy a közvetítő eszközök rendjével. Tulajdonságokat, amelyek találkoznak, legalább is analóg értelemben, a szentségek esetében. Itt tehát arról van szó, hogy megnyílik egy út az értelem számára szentségeink titka felé. A *nem* kategóriája azért olyan fontos, hogy meghatározzuk a mi szentségfogalmunk hovatartozását, ezáltal a lényegéhez kerülünk közelebb.

A szentségeknek jelként való meghatározása a szentségi alapítás alapvető és legelső szempontjának felfedezését jelenti: azáltal, hogy az emberi természetben gyökerezik, s hogy a Krisztushoz tartozás által az üdvösség rendjébe lett felvéve. Szentség-jelek vannak Krisztus előtt és után. Az a meggyőződés, hogy a szentségek nélkülözhetetlenek már Krisztus előtt is, abból a tényből ered, hogy az üdvrendet a kinyilatkoztatás úgy állítja be, mint a szentségek rendjét. A Biblia Istene mindig szabadító Isten: még ha ítéletet is hirdet az ősszülőknek az első bűn elkövetése után, egyidejűleg meghirdeti

18 „Respondeo dicendum... quod sacramentum, secundum proprietatem vocabuli, videtur importare sanctitatem active, ut dicatur sacramentum quo aliquid sacrat, sicut ornamentum quo aliquid ornatur...” in *IV Sent.*, 1,1,1q. 10,c.

19 „Signum rei sacrae inquantum est sanctificans homines”, in *STb* III, 60, 2c.

20 *STb* III, 62, 1, ad I.

a jövőendő szabadulást is. Ezért e pillanattól Isten megadja az embereknek az eszközöket ahhoz, hogy megtisztuljanak a bűntől, és hogy visszaállítsák a barátság kötelékeit vele. Így az üdvösség tervének történeti megvalósulása a századok folyamán számos isteni közbelépés által jön létre, míg csúcspontját eléri Krisztusban, az üdvösség alapvető „eszközében”, az isteni és emberi, a látható és láthatatlan szintézisében, aki a *sacramentum Dei* (Isten szentsége), akihez minden más üdvösség-eszköznek alakulnia kell. Minden kegyelem Krisztusban találja meg egyedüli forrását, és mivel az ember csak akkor mondható valóban igaznak, ha megkapta a kegyelmet, minden ember – akár a megtestesülés előtt vagy után élt, mindegy – Krisztusban találja az egyetlen és egyetemes, Istentől kapott, bűnnek szembeni gyógyosert.

Sacramenta christianae fidei (a keresztény hit szentségei), hogy Szentviktori Hugóval mondjuk, akitől Szent Tamás is kétségtelenül függött, mindazok a jelek és titkok, amelyek a hit láttán adattak, vagy azt megkívánják, azt táplálták, védtek, növelték, vagy életre keltették, mind jelen vannak Ádám óta az idők végéig. Ezek magukban foglalják a tulajdonképpen újszövetségi szentségeket is, amelyek arra szolgálnak, hogy az Istentől teremtet és Krisztusban megváltott emberiséget elvezessék és irányítsák a végső dicsőség elnyerésére.

Még alá kell húznunk azt a tényt, hogy Szent Tamás a Summájában saját, emberi szempontján keresztül vezet be minket a szentségi titokba, azáltal, ami egybeesik közvetlen érzékeinkkel, hogy felemeljen minket a szentségekhez, a megszentelés eszközeihez. Akart egy szentség-meghatározást találni, ami jól alkalmazható az ószövetségi szentségekre is, és a természetes szentségekre is – azaz érvényes lenne mindenki számára –, nem tudta azonban nem megismételni: *signum rei sacrae* (a szent dolog jele) fogalmat, mert hiszen *non poterit alia communis definitio assignari* (nem jelölhető meg más általános meghatározás).

A bűn miatt az ember megismerő képessége meggyengült, mintegy az anyagi dolgokra irányul, nem is tudná egyszerűen felfogni a szellemi, a láthatatlan valóságot, a szentségi jelek azok, amelyek megtanítják a látható dolgok megismeréséből az átmenetre a láthatatlan valóság felé, és lehetővé teszik, hogy az igazság fényét felfedezze.

A szentség-jel definíció mond azonban még mást is nekünk, ami fontos a keresztény szentségek megértése szempontjából. Azt mondtuk, hogy a szentséget nem lehet megérteni az egész üdvtörténet összefüggése nélkül. A szentségek rítusában többé-kevésbé – amint láttuk – a jelszerűségek sokasága mintegy átöleli a jelenben a „historia salutis” múltját és jövőjét. A szentség tehát valóban egy olyan formai adottságnak örvend, amely jóval túlmutat a jel anyagi valóságán. A hívő embert, aki a szentségekhez járul, az ő történeti-egzisztenciális helyzetében érinti meg Isten ígéjének dinamizmusa, s ez kivételül egy olyan életre, amelynek csúcsa és teljessége a Parúziában lesz.

Szent Tamásnál ez a tanítás a legvilágosabb. Minden szentség három dolgot jelent: – a megszentelődés létrehozó okát, Krisztus húsvéti misztériumát (*signum rememorativum* – visszaemlékeztető jel), ez a jel nyitott a múlt felé (efápx); – a megszentelődés formáját, az aktualizált húsvéti misztérium által létrehozott kegyelmet (*signum demonstrativum* – bemutató jel); – és a megszentelődés végső célját, a dicsőséget (*signum*

praenuntiativum – előre meghirdető jel).²¹

A szentségben így tömörül az üdvösségtörténet három nagy mozzanata: a szentségi jelben az üdvösség terve, amely már realizálódott az Úr halálának és feltámadásának misztériumában, s ami úgy jelenik meg mint *hic et nunc*, itt és most a hívő történelmének reménysége, hogy a szabadság teljességébe vezesse. A szentségi jel többértelműsége azonban nem rontja le a jelnek egyetlen dinamizmusát. A három jelképezett dolog vonatkozásban áll egymással (*unum ordinatur ad aliud* – az egyik a másikhoz van rendelve), az *ordo* (a rend) szoros kapcsolatában állnak.

Érdeemes még egy szempontjára figyelni a jelképiségnek. Mit jelent az, hogy a szentség *signum memorativum eius quod praecessit, scilicet passionis Christi* (emlékeztető jele annak, ami előzetesen történt, vagyis az Úr szenvedésére), azaz, hogy emlékeztető jele *ipsa causa sanctificationis nostrae, quae est passio Christi* (magának a megszentelődésünk okának, ami az Úr szenvedése).²²

Az emlékezést nem polgári vagy konzervatív értelemben kell vennünk, mint a múlt ártatlanságának biztonságába való visszavonulást, vagy kellemes illetve szomorú emlékét annak, amit már nem élvezhet az ember, vagy veszélyes lehet számára. Igaz, a szentségben történő visszaemlékezés veszélyes és provokatív. J. B. Metz szavaival: „emlékezésre adnak okot régi tapasztalatok, amelyek betörnek életünk közepébe, új és veszedelmes felismeréseket keltenek jelen életünkben... Ezek a visszaemlékezések olyanok, mint a múlt előre nem látható, veszélyes látogatásai. Visszaemlékezések, amelyek számadásra készítenek, emlékezések, amelyek valamilyen módon a jövővel vannak tele.”²³

A szentségi emlékezés Krisztus halálának emlékezete. A modern ember anatómiát mond a szenvedésre, a fájdalomra, a kínszenvedésre. A történelem pedig mindig a nagyoké, a beérkezetteké, a legyőzötteknek, szenvedőknek nincsen történelme. Ezzel szemben a szentségi emlékezés, az *ex memoria passionis* (a szenvedés emlékezete) az örök Krisztus megértése, ilyen értelemben a szentségi jel ellen-történelmet formál. A szenvedés és a feltámadás közti kapcsolatáról pedig tudjuk, hogy a legyőzöttek reményei sosem csalatkoznak: Isten országa a szegényeké, az éhezők részesednek az örök lakomából, és örökké tartó lesz azok öröme, akik most sírnak. Mindezt elmondja és már meg is valósítja a szent jel, az Úr szentsége.

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző a római Pápai Lateráni Egyetem emeritus professzora. 1947-ben született. Velencében Albino Luciani bíboros, a későbbi I. János Pál pápa szentelte pappá. Szinte egész életét az egyetem falai között töltötte, morál- és dogmatikus teológus, számos könyv, tanulmány szerzője. Minden hétvégén egy római plébánián végző lelkipásztori munkát. Legutóbb lapunk 2015/2. számában közzeltünk írást tőle: *A pap alter Christus* címmel. (dierregi@tiscali.it)

21 *STb* III, 60, 3c.

22 *Uo.*, III, 60, 3.

23 J. B. METZ: *Futuro della memoria della passione*, in *Concilium* 8 (1972), 1060-1061.

A másvilágnak szépek kell lennie

Róma örök kaland

Ha az örök városban kószálunk, az többet jelent, mint időutazást a múltba. Vajon mit adott Róma a világnak? Mivel vonz minket bűvkörébe? Mi az, amit magunkkal viszünk ebből a városból? Nyomon követjük a legkiemelkedőbb turistalátványosságokat és követhetjük a bevált zárandokösvényeket. Repülőgéppel minden túlságosan gyorsan történik. Aki meg akar mártózni Róma életében, annak lassan kell közelítenie, hogy érzékelhesse, hogyan épül fel a kultúrának ez a fellegvára. Ha ez a célunk, legjobb, ha vonattal, autóval (esetleg biciklivel) utazunk Rómába.

A tengerpart közelében halad a Via Aurelia Toscanától Latiumig. A régi etruszk város, Tarquinia közelében megváltozik a táj: tufából épült dombok és krátertavak alkotják a latiumi vulkanikus tájat. A növényzet is változik. A hullámozó toscanai tájat jellemző mélyzöld ciprusokat Latiumban napernyőként kiemelkedő, magas ciprusok lágyítják. Ott, ahol a Campagna Romana-t még nem zavarják meg a római előváros magányos lakótömbjei, pillantásunk olykor elvadult szőlőtőkék borította rozsdabarna parasztdudarra vagy egy római kori vízvezeték maradványaira téved. Ahogyan a fény rájuk esik, ezüstös zöldben ragyognak az olajfák levelei a világító napsütésben. Aki északról érkezik, egyre intenzívebben érzi a színek játékát.

Róma elővárosait fehér vagy betonszürke magas házak hatalmas körgyűrűje alkotja. Úgy tűnnek elénk, mint egy hófal, vagy rizshegy, amelybe bele kell harapnunk, hogy a csoda-országba megérkezhessünk, ahogyan a német-olasz nemzetiségű Eckart Peterich sok-sok évvel ezelőtt írta. Magában Rómában az ősz színei uralkodnak, világossárga, vörös, rozsdaszínben játszó okker. Az ég jeges kékje alatt mindezt fokozza a későnyári, virágzó datolyapálmák édes, bódító levegője.

A Piazza di Spagna-tól egy barokk lépcső vezet a Trinita dei Monti templomához, és onnan régi magyaltölgyek alatt a Pincio teraszaihoz. Innen pompás a kilátás Rómára a Piazza del Popolo fölött. A teraszok fölött nyíló panorámában megjelenik a Szent Péter bazilika, s mögötte a naplemente. A Pincio teraszai barokk pompájában mutatják a várost. Ez olyan hely, ahol sok mindent megérezhetünk a városnak az antikvitásból átvett életérzéséből. Ennek a ragyogó korszaknak központi alakja Gian Lorenzo Bernini, „a barokk Róma megalkotója” aki esztétikai bűvereje révén jelentősen hozzájárult a maig jelenlévő vibráló életérzéshez. Alig van Rómában olyan fontos hely – épületek, homlokzatok vagy szökőkutak – amelyen ne hagyta volna ott a keze nyomát.

A parkon keresztül nem esik messze a Villa Borghese Galériája. Ott olyan zseniális alkotó három szobra látható, akiknek csodált példaképe Michelangelo volt. Bernini „Aeneas és Anchises” című (1618-19) szoborcsoportjával robbant be a római építészetbe. Az antik Róma megalapításának mítosza szerint a trójai Aeneasnak sikerült apjával együtt elmenekülnie a városból, amelyet a görögök meghódítottak és felgyújtottak. Végtelen bolyongás után Latiumban kötöttek ki, és vetették meg a későbbi római világhatalom alapjait.

Scipione Borghese bíboros szerint, aki fölfedezte, a még nem egészen húsz éves Bernini munkája nem egyszerűen a Vergilius-féle ismert Aeneis-figurára utal. Az a tény, hogy a hatalmat Trójiából Rómába viszi, csak az egyik hatalomátvitelt jelenti, a másik, ami az ábrázolásban döntő, abban mutatkozik, hogy az antik császárok uralma a pápák birtokává válik. Arne Karsten művészettörténész megállapítása szerint a pogány mítosz mögül váratlanul felcsillan, hogy használható a katolikus Egyház számára. Borghese bíboros, aki nem utasította el a pápaság nyújtotta karrier ígérteét, szívesen látott falai közt olyan történeti-teológiai márványemlékműveket, amelyek a pápaság legitimációját a hagyomány segítségével plasztikusan, majdnem kézzel foghatóan tárják a néző elé, Trójától egészen a Vatikán dombjáig.

Bernini azonban megőriz bizonyos függetlenséget, amely a „Proserpina elrablása” című szoborcsoportban mutatkozik meg. Ovidius Átváltozások című művében beszél Proserpináról, aki éppen virágot szed, amikor az alvilág istene, aki szerelemre gyuladt iránta, megszökteti. Ha a lány alakját minden oldalról megcsodálva és szépségétől lenyűgözve körbejárjuk a szobrot, azonnal érezzük, mennyire kilátástalan Proserpina küzdelme erőszakos ellenfelével. A kérelhetetlen sors ellen folytatott élet-halál küzdelem az, amit Bernini anatómiailag pontosan, a legkisebb részletekbe menően farag ki márványból. Dráma, némi antiklerikális éllel, kőből faragott *memento mori* a folyamatosan hatalomra és befolyásra törekvő egyházi méltóság, mint megbízó számára.

Színpadias ellentétek tökéletes dramaturgiájával a barokk Bernini a Galleria Borghesében látható, utolsó monumentális szoborcsoportjában a szobrászat csúcspontját éri el. Néhány művészettörténész számára az Apolló és Daphné a legtökéletesebb szobor. Talapzatán VIII. Orbán ezt így örökölte meg: „aki szeretőként a mulandó örömeket kergeti, hiábavalóságot és keserű gyümölcsöket lel” (szabad fordításban). Moralizáló felirat, amely ironizáló ellentétben áll magával a szoborral: két, tökéletes szépségű alak tárja szemünk elé az érzékelhető szépség mulandóságát.

A Daphné iránt szerelemre lobbant Apolló üldözőbe veszi és megérinti a lányt, aki azonban nem viszonzozza szerelmét. Az érintés pillanatától kezdve Daphné lassan átalakul babérfává. Lábfejből gyökérzet, lábszárából fakéreg, hajából pedig levelek lesznek. Daphné íves tartásban fordul el Apollótól. Folyamatosan alakul át márvány-nyá, amely sehol sem statikus, nem kelt olyan hatást, mint ami „márványba fagyott”, és első pillantásra elakad a szavunk. Bernini nem állapotot jelöl, hanem azt a folyamatot, amelynek során megtörténik a kővé válás. Mi is az, amit létre lehet hozni a márványból? Ez attól függene, írja Bernini vázlatkönyvében, kezelhetnénk-e a márványt „come la pasta” mint tésztát. Célja azonban nem pusztán az alkotás. Azt akarja megmutatni, mi játszódik le a hősök fejében. Ez a drámai létszerűség, és az, hogy Bernini mesteri módon bánik a márvánnyal, magyarázza a győzelmi folyamatot és azt a hatást, amelyet a szobrászok gyakorolnak az egyes nemzedékekre.

Bizonyára léteznek olyan műértők, akik Bernini zsenialitása okán utaznak Rómába, hogy ott barokk „vitaminkészletüket” felfrissítsék. Közéjük tartozik az irodalmár Martin Walser is. „Az én túlvilágom” című novellájában tudomásunkra hozza, hogy újra és újra Rómába repül, „hogy átengedjem magam bizonyos képek és szobrok erőteljes hívásának, és egyes templomterekben friss levegőhöz jussak.” Walser számára első helyen áll a Michelangelo Caravaggio festette „Loretói Madonna” című képe, amely a „Pellegriniek Madonnája”-ként is ismert. A lüktető forgalmú Piazza Navona-

tól néhány percre a Corso másik oldalán található a Basilica Sant'Agostino. És itt a Cavalletti kápolnában, a főbejárat mögött rögtön balra látható: a „Loretói Madonna,” amely Caravaggio rendkívül drámai barokk stílusával döntő hangsúlyt kapott a római festészetben. Amikor leleplezték, valóságos skandalumot, botrányt okozott.

A talajszint fölött, egy küszöbön, Mária előrefeszített lábfejjel egy egyszerű téglafalhoz támaszkodik. Mezítláb, gyermekével jobb oldalán, zárandoknak tűnik. Egyetlen jel sem utal arra, hogy Máriáról lenne szó, egyszerűen jelen van a maga szépségében: Caravaggio szép római asszonyként festette meg Máriát. A gyermek felé hajló szabad válla és karcsú nyaka elegendő ahhoz, hogy testi érzékelhetőséget sugározzon. Előrenyújtott jobb lábszárán, amellyel a gyermeket megtámasztja, megfeszül a leomló kelme és kirajzolja a comb felső részének sziluettjét. Mária egy előre áhítatosan terdelő pár felé hajlik. Vidéki paraszt-zárandokok, mezítlábas, dús hajú férfi, és az idős kor jeleit magán viselő asszony, akit férje meglehetősen eltakar. A hagyomány szerint a Loretóba érkező zárandokoknak mezítláb kellett jönniük, és a templomhoz vezető lépcsőfokokat, valamint az itt található Mária-ház küszöbét egyaránt csókkal kellett illetniük. A legenda szerint Mária házát az angyalok a Szentföldről Loretóba vitték. Pompásan felöltöztették, és magukkal vitték az angyalok: ezen a képen semmit sem láthatunk a klasszikus loretoi stílusjegyekből: se házat tartó repülő angyalok, se arany, drágakövekkel díszített korona. Caravaggio egészen realiztikusan csoportosítja a jelenetet világos-sötét színtartományok segítségével, és jámbor, ugyanakkor kifejezetten földi atmoszférát teremt. „Semmiféle tömjén nem tudja eltüntetni azt a föld- és izzadságszagot, amely szinte érezhetően árad ezekből az alakokból” – jegyzi meg a képpel kapcsolatosan Reinhard Raffelt, a Rómában élő német művészettörténet szakos hallgató. Másképpen szólva: Caravaggio kora társadalmi légkörébe helyezte a találkozást. Kultúrába ágyazva, későbbi évszázadok felszabadítás-teológiai elképzelésére utal.

Caravaggio a korabeli női szépségnek hódol, Máriát úgy mutatja valóságos asszonyként és anyaként, hogy teológiai értelemben ugyanakkor Istenanya is. „A véges teremtmény szépségéből – írja Hans Urs von Balthasar teológiai esztétikájában – Isten sejtetni engedi azt, ami végtelen.” Ennek a szépségnek az utánérzését adja Martin Walser egy novellájában. Belefeledkezett Mária apró, világos színű lábának látványába, „ebbe a kis súlytalan, kissé megemelve tartott lábfejbe”. Mintha alamizsnaként fordulna teljes valójában és minden érdeklődésével a zárandokok felé – és rajtuk keresztül a néző felé is – úgy éli meg az író Mária jelenlétét a festményen. És hihetetlenül szép, elsősorban szép, fogalmazza meg Walser: „egyedül a szépség számít. A másvilágnak szépnek kell lennie, különben rögtön elfelejthetjük. Csak ha olyan szépnek jelenik meg, mint a bazilikában, akkor tölti be az embert egészen a végtelenségig”.

A sznob, nemesi-klerikális világ egyetlen pillantást sem vetett rá. Provokálta a szégyenséget láthatóan érzékeny ábrázoló kép, amely nem felelt meg a szokásos szemléletnek. A gyermekével Szentföldről Rómába szállított Mária: az angyalok által elragadott idealizált Istenanyából szó szerint bájos asszony válik, aki a 18. századi Rómában élő asszonyok egyike – és nem csak akkoriban –, akikkel az utcákon gyakorta lehetett találkozni. És ha ez előfordulhat, akkor az evilági élet minden kín szenvedésében és kilátástalanságában tiszteletre méltóvá válik ennek a római Madonnának résztvevő, fogékony pillantásában, akinek szépsége a háttérben az örökkévalóságot ígéri. Érthe-

tő, hogy az ember soha nem kaphat eleget ebből a képből, talán abban a reményben, hogy miközben a képet nézzük, valamiféle párbeszéd alakulhat ki: a végtelent szemléljük, és a végtelen visszatekint ránk.

Rómában nemcsak látnivaló van sok, hanem olyasmi is, amit szagolni, ízlelni és hallani lehet. A történelmi városmag helyszínein az érzékszervek csaknem huszonnégy órán keresztül megtalálják számításukat. Aki hátat fordít a Pantheonnak és ugyanakkor behunyja a szemét, a kávé királynőjének aromáját szippanthatja be, amelyet a Tazza d'Oro kávéház néhány lépésnyire a Pantheonról ezen a néven évszázadok óta kínál. Hosszú sorok utalnak arra, hogy itt Róma legjobb kávéját kaphatjuk.

Róma zenével teli, a város gazdag és nem csak liturgiai funkciókat tölt be. Ha a Sixtusi kápolnát már a 6. században megalapította I. Gergely pápa, az Accademia Nazionale di Santa Cecilia 1585-ben keletkezett V. Sixtus ösztönzésére. Helyi zenei egyesületből nemzetközileg elismert konzervatóriummá fejlődött, amelynek kórusa és szimfonikus zenekara is van. Olyan hírességek kerültek ki falai közül, mint Cherubini, Rossini, Donizetti, Paganini, de Liszt és Mendelssohn-Bartholdy is a Nemzeti Akadémián tanult zeneművészetet. A jelenkorból olyan híres filmzene komponisták kerültek ki a hallgatók soraiból, mint Ennio Morricone (Játssz el nekem a halál dalát) és Nino Rota (A keresztapa), és az egyik leghíresebb mezzoszoprán énekesnő: Cecilia Bartoli.

És ez is Rómában történt: Néri Szent Fülöp köre a 17. században a templom melletti imateremben oratórikus hangverseny formájában tartott bibliai magyarázatokat. A bibliai értelmezések valószínűleg az akkori időkhöz szóltak, és megérintették a lelkeket. Így fedezték fel az oratórium műfaját, mint szívhez szóló meditációt a szent életútjáról. „Itáliai utazások” című művében Goethe egész fejezetet szentelt a papnak, aki felvidította környezetét. Néri Fülöp személyében összefért „a szent a világgal, a puritanizmus a köznapisággal”. A szeretett római szent végső nyughelyre a templom melletti Santa Maria in Vallicella templomban talált.

A Via del Portico d'Ottavia a maga sok üzletével, bárjával és vendéglőjével Róma egyik legszebb és legfestőibb utcája. Egy antik porticus maradványai alkotják a kis Sant'Angelo in Pescheria templom előcsarnokát. Közvetlenül a halászház temploma mellett található a Marcello Színház romjai.

Aki a Tiberis irányába néz, annak rögtön szemébe ötlük a római Nagy Zsinagóga kupolája, amely 1904 óta a tér központi épülete. A római zsidó közösség egykori gettójához érkeztünk. A Sant'Angelo-nál összeér az antik, a keresztény és a zsidó kultúra. A Sant'Angelo is „az évszázadokon át a zsidók ellen irányuló keresztény zsarolás eszköze” – írja Alice Vollenweider, a svájci romanista. Egy 1584-es pápai ediktum alapján arra kényszerítették a zsidókat, hogy éppen szombat délutánonként hallgassák a szerzetesek térítő prédikációját. Ilyenkor kitárták a „zsidók falujához” – ahogyan a rómaiak a gettót nevezték – vezető kaput, hogy a lakók a közeli templomba mehessenek. A templomlátogatás azt szolgálta, hogy emlékeztesse őket, egy hitetlen néphez tartoznak. Kétségtelen, fűzi hozzá egy későközépkori krónikaíró, a hallgatókat ez a rágalom nem hozta ki a sodrúkból. Egykedvűen ültek a padokban, és türelmesen vártak az elkerülhetetlen Ámenre. A prédikáló szerzeteseknek sejtelmük sem volt arról, hogy a hallgatóság tagjai viasszal tömték be a fülüket.

A zsidók történetének utolsó, legkegyetlenebb fejezete az 1943. szeptember 8-án megtörtént kapitulációval kezdődött, amikor a német Wehrmacht elfoglalta Rómát. Az SS már 1943. október 16-án átfésülte a gettót a zsinagóga körül. Megkezdődött a római zsidók deportálása, és a közösség tagjai közül több mint 2000 zsidót elpusztítottak. Az Isola Tiberinán, a Tiberis szigetén, közvetlenül a zsinagógával szemben vezet át Róma legrégebbi fennmaradt hídja, a Ponte Fabricio, amelyet Krisztus előtt 62-ben emeltek. A szigetet a rajta épült kórházzal együtt használhatták a római közösségekben élő zsidók. Hosszú volt az út odáig, mire a katolikus Egyház zsidósággal szembeni viszonyát a józan ész határozta meg. A II. Vatikáni Zsinat visszavonta azt az alávaló kijelentést, amely az egyházatyák kora óta megkülönböztetést és üldöztetést vont maga után: mégpedig azt, hogy a zsidók Istengyilkosok. Ehhez járult kiemelkedő pápák nagy gesztusaiban az újraértelmezés: Szent XXIII. János kért elsőként bocsánatot imájában azért a jogtalanságért, amelyet a keresztények követek el. 1986. április 13-án Szent II. János Pál elsőként adta meg a jelt Rómában, amikor keresztény papként elsőként kereste fel a Nagy Zsinagógát és kijelentette: „a zsidó vallás számunkra nem valami külsődleges, hanem bizonyos módon vallásunk belső lényegéhez tartozik. Következésképpen olyan vele a viszonyunk, mint egyetlen más vallással sem. Kitüntetett testvéreink vagytok, bizonyos tekintetben bátyáink”.

A legtöbb római zarándok számára a várostól délre fekvő őskeresztény katakombák spirituális szempontból a legértékesebbek. A Via Ardeatina és a közeli Via Appia olyan, pineákkal szegélyezett, színpadszerű tájat mutat, amely Hollywoodra és az első keresztényekről készített bombasztikus filmekre emlékeztet. Éppen itt, csak egy kőhajításnyira Domitilla és San Callisto katakombáitól található a Fosse Ardeatine mauzóleum (ardeatiniai barlangok), egy 20. századi római katakombában. A marzabottói (Bologna és a Sant’Anna di Stazzemabeli toszkán) mészárlásokon kívül ez az a hely olasz földön, ahol a legnagyobb háborús bűntetteket követték el a német Wehrmacht parancsára. Több mint nyolchónapos római rémuralmuk alatt a nácik semmilyen embertelenségtől nem riadtak vissza. Éhínség, terror és a polgári lakosság statáriális kivégzései. Róma, emlékszik vissza Elsa Morante írónő, „úgy festett, mint bizonyos indiai nagyvárosok, ahol csak a döngeselyűk jutnak táplálékhoz.”

A Piazza Barberinihez közeli Via Rasellán a házak homlokzatait még belövések tarkítják. Ebben az utcában zajlott az Ardeaniai barlangokban történt mészárlások előzménye: 1944. március 23-án olasz partizánok az utcán bombát és egy mozsárgránátot robbantottak, ezzel egy dél-tiroli rendőrezred 33 SS katonáját és két olasz civilt pusztítottak el. A merénylet bestiális bosszúhadjáratot eredményezett. Herbert Kappler SS-Obersturmbannführer egy egykori kőbánya (a Fosse Ardeatine) mészkőbarlangjaiban 1944. március 24-én minden halottért cserébe 10 római civilt lövetett tarkón, összesen 335 főt, köztük 75 zsidót, akiknek semmi közük sem volt a merényletnek.

Az önmagában festői látkép éles ellentétben áll az ehhez a helyhez fűződő emlékekkel. A mauzóleum tetejét egy pillérekben nyugvó, méteres vastag beton sírfedél alkotja, és csak egy kicsiny, ablak nélküli nyílás fut rajta körbe. Ez a nyughely valami hatalmasat, nyomasztót sugall, 335 virágokkal díszített sírhely nyomasztó légkörét. XVI. Benedek pápa évekkel ezelőtt felkereste ezeket az emlékhelyeket, és egy kosár rózsát helyezett el itt. „Csak az isteni irgalmasság – mondta akkor – tudná ezeket az

emberek okozta szakadékokat betölteni, amelyeket vak önkénnytől hajtva, megtagadva istengyermeki és testvéri méltóságukat, műveltek”.

Annak, aki elutazni készül Rómából, szűk utcáskákon keresztül kellene legalább egyszer bemennie a városközpontba napfelkeltekor, ahol ilyenkor mopedek vagy kis háromkerekű járművek, amelyeket apenek (méhecskének) neveznek, még nem okoznak közlekedési dugót. Aki azután közeledik a Piazza Navonához, hallja a szökőkutak csobogását, aki pedig a sarokról befordul a térre, érzi a vízcseppek függönyét, amelyeket a kőből készült kutakból arcukba fúj a szél. A tengeri szél tiszta, majdnem hűvös levegője olyan felfrissülést jelent, ami jobb, mint akármelyik eszpresszókávé.

Es mi marad a kettős világcsomópont Rómájából? Theodor Fontane hűvösen von mérleget, és kifejezetten ellentmond. 1874-ben, az örök városba érkezésekor írta, három hónappal később „ugyanazokkal az érzésekkel vált meg Rómától, mint amilyenekkel érkezett”. Róma mint kulturális megmérettetés, amelyben koplal az ember, és erosz nélkül forgatja a Baedekert. Fontane számára Róma már nem az ihlet forrása, egyáltalán nem vezet sem irodalomhoz, sem művészethez, ahogyan Gerhard Laurer irodalomtudós megállapítja. Éppen elegendők számára a vásár- és ünnepnapok a brandenburgi piacon.

Természetesen sok minden marad, amit nem láttunk és nem éltünk át: a Santa Sabina és San Clemente a Mithras-szentéllyel például, San Bartolomeo a Tiberis-szigeten és a Trastevere, és a festői Tre Fontane trappistakolostor egy kis eukaliptusz-erdőben. Amfora cserepek módjára sok minden felhalmozódott a császári időkben a tiberisi kikötő melletti Monte Testaccionál – emlékeztető feljegyzésként a következő látogatás idejére. Más dolgok viszont, mint a gettó és a Fosse Ardeatine emlékeztünkbe égtek. Ismét szembesülünk azzal a múlttal, amely maradandó emléket hagy bennünk. Új, jelenkori történetek nem csak márványból, tufából és téglából. Ahogy Ingeborg Bachmann után szabadon mondhatnánk: valamit jobban megtanultunk, semmint elménkben teljes mértékben felhasználhatnánk. Róma örök...

Fordította: Jávorné Szűts Magdolna

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1957-ben Bochumban született. Rómában és Freiburgban tanult teológiát, történelmet és filozófiát. Később az újságírás vonzotta. Mint szerkesztő dolgozott az essen RuhrWort hetilapnál. Jelenleg az essen püspökség lelkipásztori képzési központjában dolgozik. Forrás: *Bilder der Gegenwart* (2017. szept. 389-393). (mmschirmers@t-online.de)

Gyermekkorom ünnepei

Otthonunk életének kiemelkedő eseményei voltak – a családi ünnepek mellett – a zsidó vallás nagy ünnepnapjai: a *peszach*, ami nagyjából a keresztény húsvétal esik egybe, az újév és az *engesztelés ünnepe* (szeptemberben vagy októberben, aszerint, hogy fedi egymást a zsidó naptár a gregoriánnal).

A legtöbb keresztény nem tudja, hogy a „kovásztalan kenyér ünnepe” Izrael fiai egyiptomi kivonulásának emlékét őrzi, és hogy ezt ma is úgy ünneplik a zsidók, ahogy azt Jézus Urunk ünnepelte a tanítványaival, amikor a legméltóságosabb Oltáriszentséget alapította és tőlük búcsút vett. Bár Jeruzsálem pusztulása óta nem ölnek húsvéti bárányt, a ház ura az előírt imák után ma is kiosztja a kovásztalan kenyeret és a keserű füveket, amik a száműzetés keservére emlékeztetnek, megáldja a bort, és felolvassa az Egyiptomból való szabadulás történetét. A zsidók a lelkeségükre jellemző kemény következetességgel alakították ki ünnepi szokásaikat: egy teljes héten át nincs a házban sem kenyér, sem más kovászos étel. Az ilyenkor szokásos kovásztalan kenyeret, a pászkát, szigorú előírások szerint a rabbinárus felügyelete mellett készítik. Ehhez a *széder-este* előtt nem szabad hozzányúlni. Az ünnepi készülődés napján minden ételt, ami kovással készült, eltávolítanak a házból, a legkisebb kenyérmorzsát is összesöprik és elégetik. Sőt, a raktárba vagy a pincébe visznek minden főzőedényt, és helyettük olyan edényeket vesznek elő, amiket csak egyszer használnak egy évben. Ezeket alaposan meg kell tisztítani. Sok dolga van ilyenkor a háziasszonyoknak. Örülnek is, amikor végre eljön az este és megkezdődik az ünnep. (A zsidó ünnepek az előestén kezdődnek, az első csillag megjelenésekor.)

Mi, gyerekek természetesen mindig nagyon örültünk a hétköznapi sorát megszakító ünnepeknek, örvendezve üdvözlöttük az egy éve nem látott fazekakat, lábasokat, és előre örültünk a finom ételeknek is, amiket akkortájt enni lehetett. (Ez a hét végül is nagyon hosszúnak tűnt: ünnep volt megint az is, amikor újra a rég nélkülözött vajas kenyér került az asztalra.) Örültünk a sok imával kísért ünnepi fogások mellett eltöltött estéknek. Nekem ilyenkor különleges szerepem volt. A széder-este liturgiája szerint a legfiatalabb gyermek feladata kérdéseket feltenni: miért különbözik ez az este oly sok vonatkozásban a többitől. Erre aztán a ház ura válaszol, elmagyarázza az egyes szokások értelmét. Később, amikor már „felvilágosult” lettem, örültem, hogy kisebb unokatestvéreim átvették a szerepemet. Egyáltalán, az ünnep hangulatán sokat rontott, hogy csak anyám és a kisebb gyerekek vettek részt benne igaz áhítattal. A testvérek, akik megboldogult apám helyett az imát mondani tartoztak, sokkal kevesebb méltósággal végezték a szertartást.

Még a *peszach*-nál is rangosabb az újév és az engesztelés ünnepe. Az újévet két napig ünneplik. Ez is az előző estén kezdődik, ünnepi lakomával. A ház asszonya erre az alkalomra (mint máskor is a szabbatra) finom fehér kenyeret: *barbeszt* süt. De míg máskor hosszúkás fonatokba fonják meghatározott módon, újévkor kerek alakúra formázzák. Ezt a kenyeret főképpen a hús mellé eszik. Az étkezés elején megszegik és szétosztják az asztalnál ülők között. Az elosztás sorrendjét az életkor szabja meg. Mi-

előtt megízlelik, áldást mondanak: „Dicsértessél, örökkévaló Istenünk, a világ Királya a földért és az élelemért!” Ezen az estén méz is szokott lenni az asztalon, és az első szőlőt is ilyenkor ettük. Anyám újév előtt sose vett szőlőt. A kávézáshoz már előre nagy mennyiségű finom kalácsot sütöttek. Az újév imarendje nem olyan hosszú, mint a széder-estéké: már ami az otthoni ünneplést illeti. A zsinagógában mindkét ünnep előestéjén nagy istentisztelet van. A zsidóságnak fejlett a liturgiája: meghatározott imaidők a hétköznapiakra, a nagy ünnepekre pedig olyan istentiszteleti rend, ami a nap nagy részét kitölti. (Ebből a liturgiából, ami zsoltárokból és az Írások felolvasásából áll, fejlődött ki a keresztény Egyház liturgiája.) Anyám nem szokott részt venni az előesti nyilvános istentiszteleteken, hanem otthon, magában imádkozta végig áhítattal az előírt imákat az imakönyvből, miután a meghatározott órában meggyújtotta az ünnep kezdetét jelző gyertyákat a hosszú ezüst gyertyatartókon.

Reggel viszont elment a zsinagógába (gyalog, mert ünnepnapon nem szabad járművet igénybe venni; ünnep alkalmával tilos a munka: másoktól sem várhatunk el munkát), és csak ebédre jött vissza. Mi, gyerekek nem tarthattunk vele, délben viszont érte mentünk. Olyankor a legszebb ruhánkat, cipőnket viseltük a többi gyerekkel együtt, akik szintén ünneplőbe öltözve várták szüleiket. A nagy ünnepeken iskolába sem mentünk. Számomra az ünnep legnagyobb gyönyörűségei közé tartozott, hogy akkor korlátlan ideig olvashattam; erre az alkalomra már jó előre elláttuk magunkat könyvekkel.

A legnagyobb zsidó ünnep az engesztelés napja: valaha ezen a napon a főpap belépett a Szentek Szentjébe, és engesztelő áldozatot mutatott be magáért és a népért, miután a nép minden vétkével megterhelt „bűnbakot” kikergették a pusztába. Manapság ez már nem így történik. De ma is imával és böjttel ünnepelnek, és aki csak egy kicsit is ad zsidó voltára, az elmegy a „templomba” ezen a napon. Bár egyébként egyáltalán nem vettem meg az ünnepi csemegéket, ezen a napon az volt nagyon vonzó a számomra, hogy 24 óráig nem vettünk magunkhoz egy falat ételt, egy korty italt sem. Ezt az ünnepet jobban szerettem a többi ünnepnél. Az előző estén már napvilágnál meg kellett vacsorázni, mert az első csillag megjelenésével megkezdődött az istentisztelet a zsinagógában. Erre nemcsak anyám ment el, hanem nagyobb nővéreim is elkísérték, sőt a bátyáim is becsületbeli kötelességüknek tartották, hogy ott legyenek. A gyönyörű régi dallamok ezen az estén még a más vallásúakat is odacsalogatják. Másnap anyám későbbben kelt a szokottnál (rendesen 1/2 6-kor kelt), de még mindig korábban a többiekénél. Aztán ágytól ágyig járva mindüktől gyengéd búcsút vett, mert egész napra elvonult a zsinagógába. Mi a lehető legtovább maradtunk az ágyban (ilyenkor megengedett volt az ágyban olvasás), Frieda nővérünk pedig egyáltalán nem kelt fel, mert másképp nem tudta volna elviselni a böjtöt. A halotti ünnepre mi, kicsik is elmentünk a zsinagógába; ezt anyám – apám emlékezete végett – megkívánta. Oda-haza is két nagy, vastag, fehér gyertya égett éjjel-nappal halottaink emlékére. Este aztán rendszerint egyik bátyám hozta haza anyámat. Nagy öröm volt mindig, amikor megint együtt volt a család és mindenki jól átvészelte a napot. A böjti előírások a fiúkra nézve 13. betöltött életévtől érvényesek, a lányoknál ez a korhatár a 12. év. (Keleten a felnőttéérés hamarabb bekövetkezik.) Én nagyon szerettem volna lelkiismeretesen betartani az előírt böjtöt, de tizenkét évesen még olyan törekeny alkatú voltam, hogy csak délig engedtek éhgyomorral lennem. Tizenhárom éves koromtól kezdve aztán

mindig kitartottam a börtben, és ez alól közülünk soha senki nem mentette fel magát, még akkor sem, amikor már nem vallottuk anyánk hitét, és házon kívül nem tartottuk meg a rituális előírásokat.

Számomra az engesztelés napjának még személyes jelentősége is volt: akkor születtem. Anyám a későbbiekben is mindig ezt az ünnepet tekintette születésnapomnak, még ha az ajándékozás és a jókívánságok október 12-re maradtak is. (Ő maga is a zsidó naptár szerint ülte meg a születésnapját – sátoros ünnepen –, de gyermekei esetében már nem tartotta magát ehhez a szokáshoz.) Ez a véletlen egybeesés a születésem és az engesztelés ünnepe között nagy jelentőségű volt anyám számára. Bizonyára leginkább ez a tény indította különös gyengédségre irántam, legkisebbje iránt.

Nováky Éva fordítása

„Az ikon bizonyos szempontból hasonlít Krisztus megtestesülésére, arra az alapvető szférára, amelyben Isten feltárulkozik és kinyilvánítja a jelenlétét közöttünk. Az ikon másodlagos, de szintén kitüntetett jelentőségű kinyilvánulási szférának tekinthető, amelyben Krisztus továbbra is megjelenik, kiárasztja misztériumainak kegyelmét, vagy anyja és a szentek alakján keresztül arra szólít minket, hogy kerüljünk közösségbe Istennel és az Egyházzal. Ezekben a szakramentális tárgyakban (nemcsak festményekről lehet szó, de metszetekről, szöttesekről és mozaikokról is) Isten átalakító ereje fejt ki hatást az ikonírók művészetén és felhasznált anyagain keresztül.”

GREGORY CILLINS OSB: *Krisztus kinyilvánult misztériuma I*, 176-177.

Az esztétikus liturgiáért

Az itt megfogalmazott megfigyelések, megállapítások nem rendszeres megfontolás eredményei, hanem tíz tapogatózó megközelítés egy igazán szép és komoly liturgia irányában. Milyen is az? A tíz jelző így hangzik: megérintő, ragyogó, kihívást jelentő, beteljesedő, megőrző, formabontó, paradox, játékos, szolgáló, valóságos.

MEGÉRINTŐ

A templomban a *Minden szem terád vár* című éneket énekelték. Az ott lévők azt érezték, ha ez nem lenne, semmijük sem lett volna... A Büchner-díjas szépíró és teológus Arnold Stadler egyik regényében egy esküvői társaság gyűlik egybe az 1970-es években: „Vasárnap a templom századokon átívelően adott valami fényt az embereknek, szavakat, költészetet. Itt van Palestrinának a *Missa in honorem Papae Marcelli* műve, ami ellenpontja a bajorországi sváb falusi templomok merészen magasba törő, kétszáz lelket befogadó empórájának (karzat-kórusának). Mindenki kívülről fújta a Miatyánkot... Máskülönb a bolhapiacon kellett volna kikötniük.”¹ Ezzel Arnold Stadler meg is adta a választ az alapkérdésre: kell-e az Egyháznak esztétikusnak lennie? Elegendő egy utalás Palestrinára, vagy egy hivatkozás a bajorországi sváb barokkra. „Minden szem terád vár” – és ez így igaz!

Zene, templomépítészet, művészet, liturgia: évszázadokon keresztül a templom volt majdhogynem az egyetlen hely, ahol az egyszerű emberek esztétikai élményhez juthattak, ahol megérinthette őket a szépség. – „Máskülönb a bolhapiacon kellett volna kikötniük.”

RAGYOGÓ

Mire gondolunk, amikor azt mondjuk, hogy valami esztétikus? A köznyelvben esztétikus alatt a szépet értjük. Mindennapi nyelvhasználatunkban ez a fogalom a „tetszetős” és a „szépen összeillő” között ingadozik, de átsap az „igényes” és az „ízletes” fogalmak irányába is. Szövegkörnyezettől függően pedig egy kicsit az „előkelőség illatát”, vagy talán a „felfuvalkodottság szagát” is magán viseli. Nagyon leegyszerűsítve két jelentést különböztethetünk meg:

1. Az esztétikát, mint az érzékelhető dolgok megismerésének a tudományát.

Ez a fogalom az 1714-ben Berlinben született Alexander Gottlieb Baumgarten doktori értekezésére vezethető vissza. Esztétika alatt Baumgarten az olyan ismeretet értette,

---

1 Vö. Arnold STADLER: *Komm, geben wir*, Frankfurt, 2007.

amelyet a racionális megismeréshez analóg módon az érzékek útján nyerünk. A szó eredete a görög „aisthesis”, ami érzékelést jelent. Nem csak elménk által ismerjük meg a világot. Ismeretet az ember érzéki tapasztalat útján is szerezhet.

2. Az esztétikát, mint a külső kialakítás elvét.

Az esztétikával általában mint az áruk esztétikájával találkozunk. Esztétikának nevezzük a dolgok külső kialakítását. A külső megjelenés, a csomagolás, a felszín sokszor döntő. Hogy az árut, mondjuk az autót, vagy a mobiltelefont megvesszük-e, vagy sem, attól is függ, hogyan mutatják azt be nekünk. Azokat az ajánlatokat fogadjuk el, amelyek professzionálisnak hatnak, vonzóan vannak kialakítva, és megfelelő élmény ígéretével kecsegtetnek. Az embereket is nemegyszer a külső megjelenésük alapján ítéljük meg. Szinte az élet minden területe „esztétizált”. Ez alól a vallás sem kivétel. Az Egyház maga is mintegy ajánlattá, kínálattá válik. Az ünnepekkel az Egyház a szabadidő-szektor egyik „szolgáltatójává” válik.

KIHÍVÁST JELENTŐ

Az esztétizálás az Egyház számára

(1) kihívás lett, miközben régebben hosszú ideig az Egyház monopolhelyzetben volt ezen a téren.

(2) Ezzel egyidejűleg esély is lett – mert a mai embert is –, sőt a mai embert, mint az esztétikumra érzékeny kultúra emberét elsősorban a szimbolikus és rituális megjelenések útján lehet megszólítani.

Számos egyházi dokumentum vállalta az áru- és médiaesztétika kulturális kihívását. Kiemelendő közülük a II. Vatikáni Zsinat. Én azonban először azokra a legújabb kijelentésekre szeretnék egy pillantást vetni, amelyek Ferenc pápa *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdításában találhatók (2013. november 24.). Ferenc pápa így fogalmaz: „Az uralkodó kultúrában a külsődleges, a közvetlen, a látható, a gyors, a felszínes és esetleges foglalja el az első helyet. A valóságos átadja a helyét a látszat szerintinek” (62. pont). Talán az esztétika kritikájaként hatnak ezek a sorok, de valójában minden bizonnyal azokkal szemben fogalmazódik meg ez a kritika, akik visszaélnek az esztétikai érzékelés és megismerés lehetőségével, akik olyan látszatot keltenek, amely meghazudtolja a valóságot.

Erről szól egyébként Ferenc pápa személyes fellépése is, a liturgikus cselekményekkor alkalmazott egyszerűsége. Szerinte a 21. században nem lehet barokk pompával, csipkés karinggel és piros cipővel olyan látszatot kelteni, amely nem fedi a valóságot.

BETELJESEDŐ

Nem az Egyház fényűző önmegjelenítéséről van szó, hanem arról, hogy az Egyházban és az Egyház által felragyog az evangélium szépsége (vö. *Evangelii Gaudium* 42. pont). Az evangélium hirdetéséről szóló fejezetben Ferenc pápa világosan amellett szól, hogy „a szépség útjára (*via pulchritudinis*) különleges figyelmet” kell fordítani. „Krisztust hirdetni annak a bemutatását jelenti, hogy benne hinni és őt követni nemcsak méltó és igazságos, hanem szép is, és a hit és a követés új ragyogással és mély örömmel tölti el az életet a próbatételek idején is. Ebből a szempontból az igazi szépség minden kifejezését ösvénynek tekinthetjük, amely az Úr Jézussal való találkozáshoz vezet.” A pápa természetesen nem a korszellem felé való elhajlás mellett érvel. A szöveg így folytatódik: „Nem az esztétikai relativizmus támogatására gondolok, amely el tudja homályosítani az igazság, a jóság és a szépség közötti elszakíthatatlan kapcsolatot, hanem a szépség megbecsülésének visszaszerzéséről, hogy elérjük az emberi szíveket, és felragyogtathassuk bennük a Feltámadott igazságát és jóságát” (*Evangelii Gaudium* 167. pont). A liturgia szépsége, esztétikus külseje nem öncél, hanem a megismerésnek és egy egészen más dimenzióval való beteljesedő találkozásnak az eszköze és lehetősége. Az igazi szépséget áthatja az igazság és a jóság.

Egy középkori teológustól, Szentviktori Hugótól maradt fenn a következő részlet a 12. század elejéről: „Minden látható tárgy azért van itt a szemünk előtt, hogy jelezze és magyarázza a láthatatlan dolgokat. Ezek a tárgyak a szemünk által tanítanak minket szimbolikus, vagyis képi úton (...) a látható dolgok szépsége a láthatatlan valóság szépségének a képe.”²

MEGŐRZŐ

A liturgia formájáról és megformálásáról szóló vitát nem lehet lezártnak tekinteni. Nem is kell, sőt nem szabad soha lezárni, mert az embereknek az Egyházban és az Egyházzal az *áthagyományozott* hitet, mint *saját* hitüket kell megfelelően megünnepelniük.

Semmiképpen sem lehet megoldás, ha visszavonulunk az elmúlt évszázadok esztétikájához, amelyről úgy véljük, hogy biztos, működő, tehát az egyetlen megfelelő beállítottság. Már évekkel azelőtt, hogy XVI. Benedek pápa újra engedélyezte a zsinat előtti liturgia alkalmazását, Heinrich Rennings, a trieri Liturgikus Intézet igazgatója így nyilatkozott: „Az Egyháznak kötelessége, hogy állandóan fáradozzon az istentisztelet reformján. Ez pedig kizárja a merev változatlanságot. A liturgia éppen a változása által őrzi meg történelmi összefüggéseit. Ami minket a hívők előző generációival összeköt, az nem az, hogy például hányszor jelölünk meg valamit a misében a kereszttel, hanem az, hogy folyamatosan teljesítjük Krisztus nekünk adott parancsát, hogy halálát hirdessük, szeretetéről tanúságot tegyünk, és a küldetésünkhöz hűek maradjunk. Akkor őrizzük meg igazán a hagyományt, ha mindezt az adott időben

2 Expositio in Hierarchiam coelestem, II.

érthető jelekkel és formákkal valósítjuk meg.”³ Tehát minden korban adott az a feladat, hogy a liturgiának olyan esztétikus külsőt találjunk, amely a különböző korok, kultúrák és miliók embereit megszólítja.

Az Egyház, ahogyan a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciója hetedik és egyben utolsó fejezete egy kissé mesterkélten fogalmaz, „mindenkor barátja volt a képzőművészeteknek, nemes szolgálatukat szüntelenül igénybe vette, és művészeket nevelt, hogy az istentisztelethez tartozó tárgyak igazán méltóak, ékesek és szépek legyenek, s valóban a mennyei valóságokat jelezzék és tükrözzék.”⁴

FORMABONTÓ

A zsinatnak ezt a visszatekintő, kicsit túl magabiztos kijelentését a legutóbbi pápai enciklika megbízatásként fogalmazza meg. Ferenc pápa azt kívánja, hogy „hogyminden részegyház támogassa a művészetek alkalmazását evangelizációs tevékenységében, kapcsolódva a múlt gazdagságához, de a mai kifejezési formák sokféleségét is felhasználva annak érdekében, hogy a hitet új, *példázatszerű nyelven* adják tovább.” Ferenc pápa azt kívánja az Egyháztól, hogy legyen képes átlépni a saját árnyékán, és tudjon új utakra lépni, vegye komolyan az emberek valós életkörülményeit és esztétikai igényeit: „Bátornak kell lenni az új jelek, az új szimbólumok, az új test megtalálásában a szó átadására; a szépség új formáit kell megtalálni, amelyek különböző kulturális közegekben nyilvánulnak meg, beleértve a szépség nem hagyományos formáit is, amelyek talán kevésbé jelentősek az evangéliumot hirdetőknél, de a többiek számára különösen vonzóvá váltak” (*Evangelii Gaudium* 167. pont).

PARADOX

Romano Guardini egyik munkatársa, a Münchener Művészeti Akadémia későbbi elnöke, Aloys Goergen alkotta meg a „hit esztétikája” fogalmát. A 20. század eleji ifjúsági mozgalom, valamint a liturgikus megújulás mozgalmának hatására a hit testi formájának újrafelfedezésére törekedett, vagyis arra, hogy láthatóvá tegyék a láthatatlant. A hit esztétikájának fogalmával azt a paradoxont akarta körülírni, hogy a kultikus aktusban a láthatatlan Isten lesz megtapasztalható. Lehetségessé válik a lehetetlen. Isten megtapasztalhatóvá lehet a liturgia ünneplésében. Erről szól a Biblia egyik közismert története, amelyet minden évben Húsvéthétfőn hallgatunk meg: az emmauszi tanítványok felismerték az Urat a kenyértörésben.

A találkozás esztétikai élményt tesz lehetővé az érzékszervi megtapasztalás alapján. A találkozás egy velünk szemben ülő személlyel, aki mintegy a találkozás objektuma, visszahat a találkozás szubjektumára, a felismerő személyre: „a másikkal való találkozás által az önmagunkkal való találkozás is lehetővé válik.” Az esztétikai meg-

3 ALBERT GERHARDS/ANDREAS POSCHMANN (szerk.): *Liturgie und Ästhetik*, Trier, 2013.

4 SC 122.

tapasztalásnak reflexióra is szüksége van. Az esztétikai megtapasztalás nem marad a felszínen, hanem lemerül a mélybe és megismer. Az Amerikai Egyesült Államokbeli pedagógus, John Dewey (1859-1952) arra emlékeztet, hogy először el kell merülnünk egy dologban ahhoz, hogy az igazán el tudjon tölteni minket. „A tapasztalásban minden megállás, minden megpihenés egy külön élmény, amelynél megismerjük és feldolgozzuk a megelőző tevékenység következményeit.”⁵

A kölni teológus, Hans-Joachim Höhn a rituális hitbeli kommunikációról szóló értekezésében utal arra, hogy „az esztétikának és vallásnak, a művészetnek és a hitnek közös felismerése, hogy nem elegendő, ha az ember mindent belead, hogy egy műalkotásnál (egy képnél, partitúránál vagy szobornál), illetve a liturgikus cselekvésnél a végén minden a helyén legyen”. A művészetben, valamint az értelmi és hitbeli kérdésekben az igazi helyén levőséget a ráfordítás és az eredmény aszimmetrikus viszonya jellemzi. Aki mindent belead, a végén mégis többet kap vissza, mint amit befektetett, mégpedig anélkül, hogy ő maga, vagy valaki más még valamit hozzáadott volna.”⁶

JÁTÉKOS

Vajon a liturgia csak egy szent játék? Az embernek erről Guardini 1917-ben megjelent *A liturgia szelleméről* című írása jut az eszébe, amelyben a szerző az istentisztelet esztétikai dimenziójához is hozzászól: „Liturgiát végezni annyit jelent, hogy a kegyelem megtartó erejével és az Egyház vezetésével Isten előtt élő műalkotássá legyünk, nem kisebb céllal, mint hogy Isten előtt álljunk, előtte éljük az életünket, vagyis az Úr szavát teljesítsük, hogy olyanok legyünk, mint a gyermekek. Egyszer le kell mondani a felnőttiségről, amely minden cselekedetben a célszerűséget keresi, el kell határozni, hogy játszunk, ahogy azt Dávid tette, amikor táncra perdült az Úr ládája előtt.”⁷

Játék: „Isten előtt műalkotássá válni”. Guardini ebben az írásában a liturgiára nemcsak úgy tekintett, mint egy „szent játékra”, hanem mint a „művészetté vált életre”. „Ahogy a művészet, úgy a liturgia esztétikai kifejezőeszközei is valamit láthatóvá és hallhatóvá tesznek, ami egyébként nem látható vagy hallható, tehát érzékszervi úton valódi mélységében nem megismerhető” (Josef Wohlmuth).⁸

5 PETER STEINER: *Glaubensästhetik. Wie sieht unser Glaube aus?* 99 Beispiele und einige Regeln, Regensburg, 2008.

6 HANS-JOACHIM HÖHN: *Inszenierte Ergriffenheit? Über Risiken und Nebenwirkungen ritueller Glaubenskommunikation* in: *Bibel und Liturgie* 84 (2011/1) 4–11.

7 ROMANO GUARDINI: *Vom Geist der Liturgie* ¹1917, Freiburg, ²³2013.

8 GOTTESDIENST extra: *Dialog mit dem Auge – Liturgie sehen*, Freiburg, 2009.

SZOLGÁLÓ

A liturgia esztétikájának feltétele az Egyház alapvető funkcióira, vagyis a szolgáló és az önfeláldozó szeretetre való nyitottság. Az istentisztelet megünneplése egyrészt közösségalkotó cselekedet, másrészt azonban feltételezi is a közösséget, a gyülekezetet. A szentségi közösségnek szociológiai feltételei és következményei vannak. Az embernek Isten felé fordulása nem maradhat a felebarát felé fordulás nélkül.

Az a liturgikus esztétika, amely bezárkózik önmagába, felszínes esztéticizmus marad csupán. „Aki belép a liturgikus ünneplés terébe, az az esztétikai megformálásban találkozhat az Úrral, ha lelkében nyitott erre. Ezáltal pedig máshogy fog nézni a vele együtt ünneplő többi emberre is”. Stephan Winter kapcsolódik Josef Wohlmuth gondolataihoz, amikor rámutat arra, hogy az istentisztelet „plasztikus, akusztikus és gesztikus elemeivel (...) arra irányul, hogy esztétikailag igényes találkozást tegyen lehetővé, hogy az egész embert, de leginkább a testével és érzékeivel jelen levő embert megérintse, és segítse kilépni önmagából. A liturgikus tér külső határai tágíthatók, és nem zárnak el hermetikusan, mégpedig nem azért, mert az ünneplők így vagy úgy döntöttek, hanem azért, mert az ünneplés lényege semmi mást nem tesz lehetővé. (...) A szolgálatot tehát ebben az értelemben minden liturgiai esztétika tesztjének kell tekintenünk”.⁹

VALÓSÁGOS

A hétköznapi és a vasárnapi liturgia gyakorlatában nem mindig sikerül a „művészetté vált élet” megjelenítése és érzékelhetővé tétele. Gyakran éljük meg úgy, hogy a jeleket és szimbólumokat naiv módon, esetleg néha gátlástalanul manipulálják. Tapasztaljuk az imitációk valódiatlanságát és istentiszteleteink esztétikai elszegényedését. Vannak másodlagos jelek, mint az öltözet, a templombelső díszítése, az eszközök és edények, amelyek konkrét érzékelhetőségükkel és sokszor generációkon átívelő jelenlétükkel tartósan meghatározzák a liturgia ünneplését. Mindezek hangsúlyozhatnak valamit, az ünneplő közösség számára megkönnyíthetik, hogy az alapvető és elsődleges szimbolikus cselekedetek egyértelművé legyenek. De meg is akadályozhatják, sőt akár lehetlenné is tehetik az ünneplést.

Az istentisztelet esztétikájának kérdése aktuális akkor is, ha nem egészen új. A Münsterből származó filozófus, Josef Pieper rendkívül érdekes életrajzi feljegyzéseiben így ír fia keresztlőjéről 1936-ban: „A következő vasárnap megkeresztelték Thomast a kórház melletti plébániatemplomban, pontosabban a sekrestyében, meglehetősen oda nem illő módon. A templomba való ünnepélyes bevonulás ugyan a keresztlési szertartás része: »Lépjetek be most az Isten házába...« – de mi el sem mozdultunk a helyünkről. Pedig a szentség látható jelet jelent, gondoltam. Az egész keresztlési szertartás, ahogy én láttam, olyan botrányos volt, amilyet eddig nem is tartottam lehetségesnek. A válaszokat például, amelyeket a megkeresztelendő helyett és nevében a

9 STEFAN WINTER: *Gestaltwerdung des Heiligen. Liturgie als Ort der Gegenwart Gottes* in: EDMUND ARENS (szerk.), *Gegenwart. Ästhetik trifft Theologie* (QD 246), Freiburg, 2012, 149-176.

keresztszülőknek kellene adniuk, a sekrestyés mondta, mert így gyorsabban megy. A keresztelési ruha helyett, amelyet a húgom saját kezűleg varrt, és ajándékozta nekünk, egy kissé gyűrött plébániai szalvétát vettek elő: »Ez a hófehér ruha legyen keresztény méltóságod jele!« A nagy jelképek helyére mindenütt a hamisítványok, az egyszerű csomagolóanyagok léptek. A szertartás helyett gyorsan letudott ceremóniát láttunk. Az egyedüli reális és valóban félreérthetetlen látható jel helyén a józan paraszti ész számára két ünnepi tényér is megjelenhetett volna a következő feliratokkal: pap és sekrestyés”.¹⁰

Fordította: Péteri Attila

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző a trieri Német Liturgikus Intézet munkatársa. 1964-ben született, liturgiátörténetből doktorált. Számos pályázat, kiállítás, konferencia és kiadvány (a hivatalos német liturgikus kiadványok) felelős szerkesztője. Előző írását 2014/2-es számunkban közzeltük. E cikke a tutzingi evangélikus akadémián 2014. május 9-10-én tartott előadásának szerkesztett változata. (poschmann@liturgie.de)

„Tégy Uram, sóvá, / hogy ízes legyen a világ. / Tégy fénné Uram, hogy bevilágíthassak minden sötét sarokba. / Elég egy parányi só, hogy jó ízt adjon; / elég egy kis világosság és szétoszlatja a sötétséget. / Taníts minket Urunk, hinnünk abban, / hogy nem kell a legjobbnak, a leghatalmasabbnak lennünk ahhoz, / hogy megfeleljünk szereteted szólítására a világban. / Elég, ha egyszerűségben és szegénységben létezzünk, / ízes sóként és ragyogó világossággként.”

SUOR MARIANGELA TASSIELLI FSP a Mt 5,13-16-hoz

¹⁰ JOSEF PIEPER: *Noch wusste es niemand. Autobiografische Aufzeichnungen 1904-1945*, München², 1976.

Szépség

A szépség a véletlennek és a jónak egymásra találása. A szép a szükségszerű, ha – mielőtt hűséges marad saját törvényéhez, és egyedül csak ahhoz – engedelmeskedik a jónak. A tudomány tárgya: a szép (vagyis a rend, az arány, az összhang), amennyiben érzékfölötti és szükségszerű. A művészet tárgya: az érzékszervekkel megragadható és esetleges szép, amelyet akkor ragadunk meg, amikor a véletlennek és a rossznak hálójába akad. A természeti szép: az érzéki benyomásnak és a szükségszerűség érzetének együttese. Ennek így kell lennie (első renden), és pontosan így is van.

A szépség megejteti a testet, hogy az utat nyisson a lélekig. A szép – az ellentétek más egysége közt – magában foglalja a pillanatnyi lét és az örökkévalóság egységét. A szép az, amit tartósan elnézhetünk. Egy kép, egy szobor, amelyen órákig rajta tarthatjuk a tekintetünket. A szép: valami, amire figyelhetünk.

Gregorián zene. Amikor ugyanazt énekeltük órák hosszat naponta, minden nap, az, ami egy csöppet is alatta marad a legfelső mértéknek, tűrhetetlenné válik, és kislejteződik. A görögök nézték a templomaikat. Mi azért viseljük el a Luxembourg-kert szobrait, mert nem nézzük őket. Milyen kép az, amelyet betehetünk egy olyan ember cellájába, akit életfogytiglan magánzárkára ítélték; anélkül, hogy ez kegyetlenség volna, épp ellenkezőleg!

A mozdulatlan színház az egyetlen valóban szép színház. Shakespeare tragédiái másodrendűek, kivéve a Lear királyt. Racine-éi harmadrendűek, kivéve a Phaedrát. Corneille-éi N-ed rendűek. Egy műalkotásnak alkotója van, és mégis, ha tökéletes, van benne valami lényege szerint anonim. Utánozza az Isten művészetének anonimitását. Ugyanígy a világ szépsége bizonyosság egy egyszerre személyes és személytelen Istenről, egyikről sem a másik nélkül.

A szép: testi vonzás, amely távolságot tart, és lemondást vár tőlem. Beleértve ebbe a legintimebb lemondást: a képzelet működésének felfüggesztését. Vágyainknak minden más tárgyát meg akarjuk enni. Szép az, amire úgy vágyódunk, hogy nem akarjuk megenni. Arra vágyódunk, hogy legyen. Mozdulatlanul maradni és eggyé válni azzal, ami után vágyakozunk, és amihez nem közelítünk. Csak Istennel egyesülünk így: nem tudunk közeledni hozzá. A szépség lelke a distancia. A tekintet és a várakozás: ez az a magatartás, ami megfelel a szépnek. Ahová a felfogásunk, akaratum, sóvárgásunk elhatol, ott nem jelenik meg a szép. Ezért van minden szépségben lealkudhatatlan ellentmondás, keserűség, távolság.

Költészet: lehetetlen fájdalom és öröm. Fájdalmas érintés, nosztalgia. Ilyen a provánszi és az angol költészet. Öröm, amely ép, mert tiszta és vegyítetlen, fájdalmat okoz. Fájdalom, amely épp, mert tiszta és vegyítetlen, enyhülést hoz. Szépség: gyümölcs, amelyet szemlélünk, anélkül, hogy kezünket nyújtanánk érte. Ugyanakkor istencsapás, amelyet szemlélünk, anélkül, hogy meghátrálnánk. Kettős leszálló mozgás: bejárni újra szeretetből azt, amire a nehézkedés kényszerít. Ez a kettős leszálló mozgás nem minden művészet kulcsa-e?

[A Kiadó jegyzete: *Descendit ad inferos...* Ugyanúgy, egy másik rendben a nagy művészet megváltja a nehézkedést, mert szerelemből eljegyzzi vele magát.]

A leszálló mozgás, a kegyelemnek e tükre a lényege minden zenének. A többi pusztá foglalát. A hangok emelkedése pusztán érzéki emelkedés. A leszállás: leszállás az érzékek számára, emelkedés a lélek számára. Ez az a paradicsom, amire minden létező vágyakozik: hogy a természet lejtője emeljen a jóhoz. Mindabban, ami bennünk a szépnek tiszta és hiteles érzetét kelti, Istennek valóságos jelenlétével van dolgunk. Igenis lehet beszélni arról, hogy Isten valamiféleképpen beletestesül a világba; ennek jele a szépség. A szép annak tapasztalati bizonyítéka, hogy lehetséges a megtestesülés.

Ezért minden elsőrangú művészet lényege szerint vallásos. (Ez az, amit mára elfelejtettek.) Egy gregorián dallam tanúságtétele olyan hiteles, mint egy vértanúság.

Ha a szép: Istennek valóságos jelenléte az anyagban, ha a széppel való kapcsolat a szó legvalóságosabb értelmében szentség, hogy létezhetik annyi romlott esztéta? Nero. Ez olyan, mint a feketemisék kedvelőinek éhsége a konzekrált ostyára. Vagy pedig, ami valószínűbb, ez a népség nem az igazi szépért lelkesedik, hanem annak valami rossz utánzataért? Mert amint van egy isteni művészet, úgy van egy démoni művészet is. Kétség nem fér hozzá: ezt szerette Nero. Művészetünk jelentős részben démoni. Egy szenvedélyes zenekedvelő mellett lehet romlott ember, de nehezen hiszem ezt olyan valakiről, aki a gregorián zenére szomjazik.

Bizonyára olyan bűnöket követtünk el, amelyek átkot idéztek ránk, mert teljesen elvesztettük a mindenség költészetét. A művészetnek nincs közeli távon jövője, mert minden művészet közösségi, közösségi élet viszont már nincs többé (csak halott közösségek vannak), hasonlóképpen azért sincs, mert semmivé lett a test és a lélek igazi szövetsége. A görög művészet egyidejű a geometria kezdeteivel és az atlétikával, a középkor művészete a kézművességgel, a renaissance művészete a mechanika kezdeteivel és így tovább. 1914 óta teljes a szakadás. Még a vígjáték is majdhogynem ellehetetlenült. Nincs helye másnak, csak a szatírának (mikor volt könnyebb Iuvenalist megérteni?). A művészet csak a nagy anarchia ölén születhetik újjá – nyilván az epika, mert a nyomorúság sok mindent egyszerűsít majd... Nem érdemes tehát Leonardo da Vincit vagy Bachot irigyelned. Napjainkban a nagyságnak más utakat kell keresnie. El sem tudjuk ma képzelni másmilyennek, csak magányosnak, homályban élőknek, visszhangtalannak (márpedig művészet nincsen visszhang nélkül).

Fordította: Jelenits István

*

*

Simone Weil századunk legérzékenyebb vándorai közé tartozik. Homéroszt, Platón-t olvasta, szanszkritül tanult, hogy eredetiben tanulmányozhassa a Bhagavad-Gítát és az Upanisádokat. Gyerekkorától hozzá kellett szoknia olyan fájdalmakhoz, betegségekhez, amelyek más embert teljesen földre tepertek volna. Átélt a két világháborút, Franciaország összeomlását; a spanyol polgárháború idején Barcelonába ment, mikor hazáját megszállták a németek, részt vett az ellenállási mozgalomban. Filozófiát tanult, tanított, de mivel osztozni akart a munkások embertelen sorsában, közéjük állt, kétkezi munkájából igyekezett megélni. Minden vallásos örökséget elutasító családban, környezetben nőtt fel. Élete végén azt írhatta magáról: „Elmondhatom, hogy egész életem során soha, egyetlen pillanatig sem kerestem Istent.” Mégis csaknem a misztikusok sorába jutott. 1943-ban halt meg. Jegyzetfüzeteit nem sokkal halála előtt átadta Gustave Thibonnak. Ő aztán *La pesanteur et la grace* (A nehézkedés és a kegyelem) címmel kötetbe rendezte őket. Ebből a kötetből való ez az írása. S.W.: *Jegyzetfüzet*. Emberhalász könyvek, Új Mandátum kiadó 1993, 92-97. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Librairie Plon, 1947.

*

Olyan szép!

Kosztolányi Dezső kiváló költőnk vallomása, *Harsányi Lajos* szíves jóságából és tollából: „Mielőtt falusi plébániámat elfoglaltam (Rábapatoná, 1913.) néhány napra lementem Pestre, hogy irodalmi ügyeimet elintézzem. Egyik este az „Élet” szerkesztőségét együtt hagytam el Kosztolányi Dezsővel, az akkor már ünnepeelt fiatal költővel. Pompás este volt. A Duna karcsú hídjain villogtak a gyöngyfüzérék. A hidak alatt az országos Duna. A budai parton sétáltunk és sétánk a késő éjszakába nyúlt. Először politikáról beszélgettünk, majd irodalomra tértünk át. A rohamosan fejlődő modern katolikus költészetre. – Igen örülök neki! – mondta Kosztolányi. – Hiszen én is katolikus vagyok! – De nem vagy katolikus költő! – válaszoltam neki. – Ez igaz! – folytatta kissé lehangoltan. – Pedig katolikus nevelést kaptam a szülői házban, de hitemet forrongó ifjúságomban elveszítettem. – Akkor miért szeretsz bennünket? – Nem titeket szeretlek, hanem a vallásotokat. Olyan páratlan, tündöklő vallás egy sincs, mint a tiétek. Tiszta költészet! – Nono! – ellenkeztem vele.

– De igen, tiszta költészet! És ötödik jelzőt kellene adnotok neki. Négyet a hit-tanban tanultam: hogy egy, szent, általános és apostoli. Ötödik jelzője az lehetne, hogy – szép. – Azt mi is tudjuk! – De nem tudatosítjátok eléggé! Ti nem is sejtitek, milyen széppé és változatossá tettétek az életet, mely magában fárasztó és unalmas. Ti ünnepeitekkel részekre bontottátok az évet. Szolgálatba állítottátok fel a csúcspontokat: építészetben, szobrászatban, festészetben, zenében, költészetben egyaránt. Ezt nem éppen Chateaubriandtól veszem. Ti november elsején, mikor kezdődik az őszi vörös hervadás, kivisítitek az embereket a temetőbe és meggyújtjátok a kegyelet gyertyáit és mécslámpáit. Virággal borítjátok a sírokat és figyelmeztetitek a világot az elmúlásra. Félistenek és hősök felett elsíratjátok a requiemet. Mikor megjön a december, hajnali misét tartotok. A hajnali kék ködben, mely olyan, mint a szilva hamva, süveges, lámpásos emberek bandukolnak a kivilágított kis falusi templomok felé és teli torokkal énekeltek az „Ó, fényességes szép hajnal” kezdetű ódon adventi éneket. A nappalok egyre rövidebbek lesznek, a sötétség egyre sűrűbb és hosszabb. És ti azt mondjátok, nem kell félni. Majd jön valaki, aki elűzi a sötétséget és sose látott fényt gyűjt a világnak. Az adventi emberek remélnek és várják a fényt. A várakozásban kicsordul az ajándékozási kedv. Titokban vásároljátok szeretteiteknek az emléktárgyakat, hogy szeretettel ünnepeljétek együtt a fény születését. És a sötétség mélypontján, december 24-én, melyet „szentestének” neveztek, megrendezitek Jézus születésének mámorában azt a hallatlan és páratlan karácsonyi tűzijátékot, melynek sziporkái New-Yorktól Tokióig látszanak. – Akkora az öröm, hogy a világ táncra perdül. És ti mosolyogva nézitek a jégszikrás farsangot. De pár hét múlva ismét üstökön ragadjátok az embert és azt mondjátok neki: – Elég volt! – Kék leplekkel borítjátok a templom képeit, hamut hintetek a kijózanult fejekre és azt mondjátok: memento homo! Porból lettél és porrá leszel! Az élet nem lehet örökös vigalom. A rózsza mellett felvérzik a tövis. És igyekeztek meggyőzni a világot, hogy mindenkinek szenvedni kell. A vonakodó embernek felmutatjátok a keresztet. A Kálváriára járatjátok az embereket és a szenvedés szépségeit magyarázzátok nekik.

Egyre jobban sarokba szorítjátok őket, a szenvedés és gyász komor hangulatába. És megjön a nagyhét. Elnémítjátok a harangokat és rekedt kereplők hangjai mellett, sárga gyertyák füstjében énekeltetitek velük sötét templomokban Jeremiás halhatatlan siralmait. A nagypénteki katarakta tetején a bíboros, a püspök leveti saruit a szentélyben és mezítláb csúszik a földre fektetett kereszt elé, melyen meghalt Krisztus. És felállítják a nagy Halott sírját. Piros, zöld, sárga üveggömbök mögött, ijedt kis gyertyák égnek, halvány virágok dideregnek, sírás fojtogatja a torkokat, csörren a rézfillér és döbbenve áll a világ a nagy ravatalnál. Nagyszombaton felzúgatjátok a Rómából visszatért harangokat, aranyos karingbe öltöztök, terelitek a népet, mely ellepi a templom-teret és megindul az öröm mámorában ujjongó körmenet: – Alleluja! Föltámadt Krisztus e napon! A körmenet szegélyén sorfalat állnak a fák, zöld rügyekkel figyelnek rátok: – Igen! – Igen! – mondogatják a fák. Valóban itt a feltámadás: a tavasz!

Oly szép mindez, hogy az Egyházhoz akkor se volna szabad hozzányúlni, ha Isten nem volna sem égben, sem bennünk. Ha valami szörnyű hatalom kipusztítaná a világból a virágokat, a színeket és hamuszürkévé tenné a földet, vagy eltörölné a modern ember játékszerét, a sportot, nem okozna akkora kárt, mintha az Egyházat törölné el!”

*

Kosztolányi élete végén és talán legszebb versében, a „Hajnali részegség”-ben jut el Istenig, mikor azt mondja:

*„Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
Úgy érzem én barátom, hogy a porban,
Hol kövek és emberek között botlottam,
Mégis csak egy nagy, ismeretlen Úrnak
Vendége voltam.”*

Ha Kosztolányi Dezső, aki magáról azt vallotta, hogy forrongó ifjúságában hite megsebesült, ennyi szépséget lát az egyházi évben, akkor én a „vocatus et segregatus apostolus in Evangelium Dei”... hogyan értékelem az egyházi évet?!

Fratres hora est iam nos de somno surgere, nunc enim prior est nostra salus, quam cum credidimus... induimini Dominum Jesum Christum (Rom 13,11).

(1955. okt. 31.)

Forrás: KOVÁCS SÁNDOR püspök: *Isten embere*, Szent István Társulat, Budapest, 1965.

Misemagyarázat

Amikor a templomba érkezem és odaférek, a kapunál bemártom a kezemet a szenteltvíztartóba és keresztet vetek, emlékezem saját keresztségemre. Térdet akkor hajtok, amikor közel kerülök a tabernákulumhoz. Elfoglalom a helyemet és lehetőleg csendben készülök. Csengőszókor felállok a többiekkel együtt. Bátran énekelem a bevezető éneket, ami annak a napnak a hangulatát teremti meg. A pap köszöntése után, felhívására magamba nézek, bocsánatot kérek Istentől bűnömért, hibáimért, mulasztásaimért. A bűnbánati rész, az *Uram, irgalmazz* és a *Dicsőség* éneklése alatt máris felszabadult szívvel állok Jézus áldozati oltára előtt. A pap kitért kézzel mondja el a napi könyörgést. Én is mellé helyezem azt, amit én szeretnék személyesen kérni.

A bibliai olvasmányok alatt helyet foglalok. Figyelek és engedem, hogy a felolvasott szakaszok elmélyüljenek bennem. A válaszos zsoltár és az *Alleluja* éneklése ebben segít. Evangéliumra felállok, Jézus szól hozzám: amit mond, ami vele történik, itt és most értem és miattam történik, mert szeret engem. A prédikáció magyarázza az elhangzott kinyilatkoztatást. A rákövetkező csend alkalom az elmélyedésre. A Hiszekegy közös imádkozása életem tárja hitem fontos és szükséges alapkérdéseit. A Hívek könyörgése a közösség szükségleteit fogalmazza meg.

Felajánlaskor nem csak a kenyeret és a bort viszik az oltárhoz, de az én adományaimat is: hűségemet, szeretetemet, ígéreteimet, pénzübeli adományaimat. Ünnepestes szentmisékben az oltár felett szálló tömjénfüst imádságunk ég felé tartó útját jelzi. A pap kezét mos, lélekben nekem is meg kell tisztulnom, hogy egészen tiszta legyek befogadni az Urat. Amikor a pap felszólít: „Emeljük föl szívünket!” – akkor már egészen a közénk jövő Krisztusra figyelek. Ő az eucharisztikus ima (kánon) alatt jelenik meg az oltáron, amikor a kenyér és a bor a pap szavaira átváltozik. Ezalatt térden állva imádom őt. Tekintetem az Úrfelmutatás alatt rá szegeződik. Valamennyi hívő társammal együtt zengem: *Halálokat hirdetjük, Urunk...* A pap hallható könyörgéseiben említi a szenteket, a pápát, a megyéspüspököt és a megholtakat, én is értük fohászkodom. A Miatyánk közös elimádkozása vagy éneklése már a szentáldozásra készít elő, olyan mint a családban az asztali ima. Ezután a békére való felszólításkor én is kezét nyújtok vagy fogok, de csak a mellettem lévőkkel, nehogy megtörjön a szentáldozás előtti áhítat! Az *Isten Báránya* alatt letérdelek és végleg eldöntöm, méltó vagyok-e ebben a szentmisében áldozni menni. Ha igen, akkor a pap áldozása alatt máris elindulok és az oltár előtt középen várakozom. Attól függően, hogyan áldoztatnak, vagy a bal kezemből készítek trónust, a jobbomat alá helyezem, vagy a nyelvemet nyújtom ki; ha két szín alatt áldoztatnak, akkor mindig csak ez utóbbit. Nem felejttem el a személyes hitvallásomat kifejező Ámen-t hangosan, érthetően mondani.

Amikor a helyemre visszatérek, hála tölti el a szívemet: vagy csendben imádkozom, vagy énekelek, vagy az imakönyvemből egy kedvenc imámat keresem ki és mondom el. A szentmise végén figyelek a hirdetésekre és állva fogadom a záró áldást és az elbocsátást. Örömmel maradok még a helyemen és énekelem a záróének több versszakát. A padból kilépve térdet hajtok a tabernákulum felé és Krisztussal a szívemben távozzom.

Forrás: Egyetemisták imakönyve, 5. kiadás, Egyetemi Lelkészség, Budapest, 2017, 91-92.

Tíz gondolat az ünnepről

1. Emberi közösség elképzelhetetlen ünnepek nélkül.
2. Az ünnep tápláléka a szükséges fölösleg.
3. Az ünnep a szív legfőbb gazdagsága.
4. Az ünnepek: a történelem kicsi, de fontos lépései.
5. Az ünnep belül történik elsősorban. Ha belül nincs ünnep, a külsőségek: hazugság.
6. Aki nem tud ünnepelni, annak nincs is értelme élni.
7. Az ünnep az élet magasabb szférájának jelensége.
8. Ünnep nélkül nincs hétköznapi; hétköznapi nélkül nincs élet. A hétköznapi teremti az egzisztenciát, az ünnep az egzisztencia értelmét.
9. Az ünnep a lélek megfürdetése. Az emberség kimosdatása a rárakódott szennytől. Rosszul ünnepel az, akinek arca az ünnep után nem sugárzóbb.
10. Szörnyűséges, ha az ünnepet manipulációra használják föl. Az ünnep meggyalázása az ilyesmi.

Csorba Győző

Forrás: Vigilia 1987/12, 912.

Kántornak lenni egy Mária-kegyhelyen

Szűz Mária minden kegyhelye Isten irgalmának jele, megnyilvánulása. Az elcsendesedésnek, a békességnek a helyei. Az ember itt közelebb kerülhet Istenhez, Jézus Krisztushoz, az Istenanyához. A megtérés helyei, lehetőségei a Mária-kegyhelyek, mert itt az ég és a föld találkozik és összeér. Bármely Mária-kegyhelyen eltöltött hosszabb idő belső megnyugvást, lelki békességet ad az oda tiszta szívvel és szándékkal érkező zarándok ember számára. Ízelítőt kaphat a jó szándékú ember abból, hogy milyen is lehet a mennyország.

Szülfőfalum kicsiny templomában, vagy akár lakhelyem környékbeli templomaimban énekelni és orgonálni – Isten közelsége miatt – öröm és megtiszteltetés. Mit is mondhatnék akkor Mátraverebély-Szentkútról, a Nemzeti Kegyhelyről, a Nemzet Szentélyéről, ahol az évszázadok során hívek százezrei, sőt milliói kértek és nyertek meghallgatást, ahol – ahogy egy főpap mondta – a falak is át vannak imádkozva. Isten irgalmára és jóságára gondolok mindig, amikor eszembe jut, hogy ezen a helyen szolgálhatok, s hogy ezt Mária és Szent István országában tehetem.

Ha az ember kellő mélységben át tudná gondolni, fel tudná fogni, hogy igazában hol szolgál, az agya, elméje akár meg is pattanhatna, hiszen a hely természetfeletti, amit az ember munkája során is lépten-nyomon tapasztal. Így az ott szolgáló kántor – miután áldást kér munkájára a Szentháromságos Istentől, valamint égi Édesanyjától – próbálja munkáját, hivatását józan ésszel, racionálisan, a zarándokok igényeit szolgálva végezni. Egy-egy nagybúcsú végén pedig igyekszik megköszönni a legméltóságosabb Jézusnak és Máriának a kapott segítséget.

Amikor Szentkútra kerültem, szinte azonnal szembesültem azzal, hogy az oda zarándokló hívek milyen őszinte hittel, gyermeki ragaszkodással, bizalommal, reménnyel és szeretettel jönnek a Szűzanyához. Elérzékenyülve könnyeikkel küszködnek, vagy éppen folyik arcukon a könny, amikor beköszönnek, amikor odatérdelnek égi édesanyjuk elé kéréseiket, bánataikat, vagy hálájukat, köszönetüket elmondva (az ország, vagy a Kárpát-medence legtávolabbi helyeiről), de nem kevésbé megrendítőek az elköszönés percei sem.

Odakerülésem után hamar rá kellett jönnöm, hogy itt kántornak lenni nagy felelősség és nagyon megtisztelő feladat is. Egy tőlem 8-10 évvel idősebb barátom adta ottani szolgálatom talán legszebb jó tanácsát: „Vedd nagyon komolyan, amit itt csinálsz! Ide nagyon nagy hitű emberek járnak. Ugyanakkor velük beszélgetve látom, hogy nagyon nagy terheket cipelnek. Ezeket a terheket te levenni róluk nem tudod, de, hogy innét, Szentkútról hazatérve könnyebben és továbbra is méltósággal tudják vinni terheiket, ebben te az énekeddel, orgonajátékokkal nagyban tudsz nekik segíteni. Ez mindig jusson eszedbe, amikor odaülsz az orgonához, s ráteszed a kezed a billentyűkre! Ne feledd, itt nagyon nagy a hit!” Sokszor jutnak eszembe ezek a mondatok.

A kántorkodás mindig, mindenhol szolgálatot kell, hogy jelentsen. Nincs helye egyéniesedésnek, nincs helye önmagunk produkálásának, tehetségünk mutogatásának, a szereplési vágy kiélésének. Az nem tekinthető szolgálatnak, méltatlan Isten bármelyik házához, méltatlan Istenhez, méltatlan Máriához, az alázatos szolgálóleányhoz,

de méltatlan viselkedés azokkal a hívő emberekkel szemben is, akik Istennel való kapcsolatuk miatt járnak templomba, vagy jutnak el egy kegyhelyre, hisz a kántornak, az orgonának, a zenének és az éneknek az a legfontosabb feladata, hogy segítse, mélyítse, közelebb vigye az embert a jó Istenhez, hogy építse az ember személyes kapcsolatát Istennel. Amikor a hívek eljönnek Isten házába, vagy Mária szentélyébe – terheiket hozva, azt méltósággal, alázattal viselve – lelketlen és érzéketlen dolog, ha a kántor ilyenkor művészkedni, egyénieskedni akar. Ez Isten és embertársaink súlyos megsértése, semmibevétele, komoly bűn lenne. A kántor munkája: az imádkozás, a hívek, zarándokok imájának (ének formájában) vezetése.

Az éneklés során a hívő ember – Szent Ágoston szavaival – kétszeresen imádkozik. Dicséri Istent és a szenteket, dalolva fejezi ki örömét, háláját, kérését vagy fájdalmát. Nagyon fontos, hogy az a sok tízezer (évente kb. 200 ezer) ember, aki évente Magyarország Nemzeti Szentélyébe érkezik távoli vidékekről, a lehető legértékesebben tudja eltölteni az ottani időt, órákat, napokat. Megérkezésükkor beköszönnek a templomba, a Szűzanyához. Ha csak van rá lehetőségem, igyekszem ott lenni, hogy orgonakísérettel hangozzék el beköszönő énekük. Nagyobb búcsúk idején, a szentmisék előtt Mária-köszöntőt énekelünk. Ez azoknak a közkedvelt szentkúti búcsús énekeknek, vagy Hozsanna Mária-énekeknek az éneklését jelenti, amelyeket a búcsús hívek ismernek és szeretnek, éppen ezért szépen szokott szólni a szabad téren a több száz, vagy éppen több ezer hívő zarándok szájából az ének. Kevés hely van e hazában, ahol ennyi ember éneke (imája) egyszerre száll az ég felé... Mivel ezek a katolikus emberek önként jönnek e szent helyre (vagy belső hívásra), az énekük is hitből fakad és szívből szól. Felemelő érzés őket kísérni, velük énekelni. Már református emberek is megkerestek szertartás után, sőt református kántor is, könnyeivel küszködve. Bevallották, hogy vissza-visszajárnak ide, az itt tapasztalt milió miatt. Megérintette őket is. Csak néhány olyan éneket említek meg, amelyeket az úgynevezett hagyományos búcsúsok szeretnek. (Hagyományos búcsúsokon azokat a testvéreimet értem, akik kicsi koruktól katolikus vallásos nevelésben részesültek, s a szülői házban látták szüleik, nagyszüleik Mária-tiszteletét, s nagy valószínűséggel nagyszüleikkel, szüleikkel már kicsi gyermekként el-eljöttek Szentkútra, vagy más Mária-kegyhelyre, amikor életkoruk miatt még nem is értették a szent hely lényegét, csak a sok-sok hívő embert látták együtt imádkozni, énekelni.) Néhány nagyon közkedvelt ének: „Amíg szívem dobog,” „Dicsénékem örvendve zengem,” „Szeretettel jöttünk hozzád, szép Szűz Mária,” „Ó Mária, Isten Anyja,” „Óh, áldott Szűzanya,” „Szűzanyám, tied akarok lenni,” „Ezer veszélyben Szűzanyám,” „Béke fejedelme,” stb.

A szentmise – mint bárhol máshol – a Nemzeti Kegyhelyen is a csúcspont: Jézus Krisztus keresztdozata csodálatos misztérium, amely egy kicsit mindig közelebb visz minket Jézushoz, a jó Istenhez, egyáltalán az égi házához. Maga a szentmise Isten jóságának és irgalmának megnyilvánulása, ezért hát a szentmisében a legszebb, legértékesebb, liturgikus énekek kell, hogy elhangozzanak. Minden emberi éneklés csak nyekergés, gagyogás, ha a jó Isten mindenhatóságát vesszük alapul. S bár ő végtelenül szeret minket, s egészen biztos, hogy a humorérzéke is felülmúlhatatlan és csodáltnivaló lesz számunkra, mégis úgy illik és helyes, hogy a szentmiséken a legértékesebb zene, a gregorián dallamok is hangozzanak fel, amelyekből minden valami-revaló zene származik.

Az introitusok szövegei a Szentírás szavai. Ugyanez a helyzet a zsoltárszövegekkel is, ráadásul ezeket maga az Úr Jézus Krisztus is imádkozta földi élete során. A communió antifóna szövegei ugyancsak Jézus Krisztus szavai. Lehet ezeknél méltóbb szavakat, énekeket találni a szentmiséhez? Ezek az Egyház legősbibb, legszebb és legértékesebb énekei.

Mátraverebély-Szentkúton négy énekeskönyvet használunk: a *Köszöntünk*, *Szentkút Csillaga* könyvet (126 szentkúti búcsús, zömében Mária-éneket tartalmaz); a *Hozsanna* ima- és énekeskönyvet; az Éneklő Egyházat és a *Graduale Romanumot*. Az adott vasárnaphoz, az adott ünnephez, a nap szentjéhez, az adott búcsúhoz igazodva, de a búcsús csoport, csoportok összetételét is figyelembe véve, bőséges a lehetőség az énekek kiválasztására. Egy-egy szentkúti ünnepi szentmise minta és példa az oda zárandoklók számára sok szempontból. Rossz kifejezés, de csak így tudom érzékeltetni: „megadjuk a módját” a szentkúti szentmiséknek. Az ünnepélyes bevonulás az asszisztenciával, a tömjénezés, a rendezettség, közben a sok-sok ember éneke, mind-mind Isten tisztelésének kifejezésformái.

Kevés hely van e hazában, ahol ennyi ember vesz részt egy-egy szertartáson, vagy szentmisén. Már maga a magas létszám és fegyelmezett viselkedés is hitvallásnak tekinthető. Amikor elhangzik, hogy „valamennyien felállunk!” – ez azért történik, mert erre mintegy válaszként, sok ezren együtt, egyszerre mozdulva fejezzük ki Jézus Krisztus iránti hitünket, szeretetünket és tiszteletünket. Ezzel is megvalljuk Jézus legméltóságosabb jelenlétét az oltáron. A szentáldozás is rendezett módon és formában történik az előbb leírtak miatt.

Kántorként igyekszem úgy kihasználni a szentmisékből rám eső éneklési időket (ünnepélyes bevonulás, felajánlás, áldoztatás), hogy a hívek a lehető legtöbb időt tudják eltölteni énekléssel, ugyanakkor egy perccel sem nyújtsam meg a mise idejét ezzel, mert ez visszaélés lenne a hívő zárandokok idejével.

Vannak a szentmisének olyan részei, melyeket énekkel tisztelünk meg: Kyrie, Glória, Credo, Sanctus, Agnus Dei. Szentkúton a leggyakrabban használt ordináriumok a kis magyar gregorián ordinárium, Werner Alajos Mercedes-miséje, s ritkán, mert kevesen ismerik, de a De Angelis mise is el szokott hangzani. Amelyik ünnepnek van verses (tropizált) Kyrieje az énektárban, olyankor azt szoktuk venni. Az olvasmány után az Éneklő Egyház adott vasárnapra, vagy ünnepre való graduáléja szokott elhangzani. A szentlecke után pedig húsvéti időben, Pünkösdkor, Úrnapján, Mária-miséken nem marad el a szekvencia sem az alleluja előtt. Nagyböjtben pedig a traktus hangzik fel a díszesebb formában a szentlecke után. Az evangéliumot követően is énekelünk még egyszer alleluját, a Szentírás, legtöbbször az evangélium valamely nagyon felemelő mondatával.

Mindezeket túl az egyetemes könyörgések után a „Hallgass meg Urunk!” – „Kérünk Téged, hallgass meg minket!” – válaszokat is énekeljük. Felajánlaskor általában tömjénezni is szoktak, így lehetőség van egy-egy népének minden versszakának eléneklésére. Az ének számát be szoktam mondani, így a hívek végig tudnak velem énekelni. A templomban pedig kivetítón láthatják az énekek szövegét. Érzékelhető lett, hogy egyre többen énekelnek. Az Úr Jézus által tanított imádságot, a Miatyánkot is énekelni szoktuk, amikor csak tehetjük, szinte mindig. Ugyancsak énekkel tiszteljük meg a szentáldozás előtti „kis” úrfelmutatáskor a kafarnaumi százados Jézushoz

szóló szavait: „Óh, Uram, nem vagyok én méltó...” Nagybúcsúkon az áldozási ének az eucharisztikus himnusz szokott nálunk is ezrek és ezrek ajkán zengeni: „Krisztus kenyér s bor színében, Úr s király a föld felett...” A záróének pedig legtöbbször – hiszen a Nemzeti Kegyhelyen vagyunk – a Boldogasszony Anyánk. A misék alatt a népezenes válaszait igyekszem orgonával kíséni, mert így ünnepélyesebb és szebb.

A nagyobb búcsú után körmenetet szoktunk tartani. Háromféle körmenetre emlékszem szolgálatom alatt. Előfordult, hogy egy-egy Szentkútra érkezett szent ereklyét vittük körbe énekelve. A Szeretetláng zárándoklaton és az első szombat esti engeszteléseken gyertyás körmenetet tartunk, de a leggyakoribb és legjellemzőbb a szentséges körmenet. Ilyenkor az Oltáriszentséget visszük körbe a kialakult útvonalon. Az út során három helyen hangzik el rövid evangéliumi szakasz, amit szentségi áldás követ. Jézusról, az Oltáriszentségről és a Szűzanyáról szóló ismert énekeket énekelünk a körmenet során, valamint elimádkozzuk a teljes búcsú elnyeréséhez szükséges imádságokat is. A Nemzeti Kegyhelynek nagy kiváltsága az, hogy a teljes búcsú itt mindennap elnyerhető.

A mai világ csillogása elveszi, elveheti az ember szemei elől a teljes búcsú nagyon nagy értékét. Rá kellett jönnöm, hogy nem is mindenki tudja, mit jelent ez. Kántorként is igyekszem erre sokszor felhívni a zárándokok figyelmét szentmisék előtt, vagy szentmisék után. Nekem adatott az a megtiszteltetés is, hogy misék előtt elimádkozhatom a hívekkel a Szent Mihály imát, a „Most segíts meg, Máriát”, vagy szentmisék után a szentkúti felajánló imát. A litánia, szentséges litánia szokott lenni. Leginkább a Loretói litániát, de ritkán a Jézus Szíve litániáját is énekeljük. Minden szentségi áldás után, még az Oltáriszentség jelenlétében, elénekeljük az „Áldott legyen az Isten” engesztelő éneket is. Nagybúcsúkon a kegytárgyak megáldásával és a zárándokok útra bocsátásával zárul a litánia és a nap programja, illetve egy szép szentkúti elköszönő Szűzanya-énekkal.

Hiszek Isten, Jézus Krisztus és Mária végtelen irgalmában. Igyekszem az énekek kiválasztásával és saját szavaimmal is ezt közvetíteni az emberek felé. Ismerve ezeréves történelmünket, azt mondhatom, tele van szenvedéssel, fájdalommal, de mégis csodálatos, mert lépten-nyomon fellelhető benne a jó Isten irgalma és a Nagyasszony szeretete. Az ezer év alatt még nem tapasztaltuk meg Isten igazságos haragját, „ostorát”, így az ilyen énekszövegeket kerülöm éneklésem során. Ahogyan Babits Mihály mondta: „Ő nem az a véres Isten: az a véres Isten nincsen.”

Minden kántor sokat tehet azért, hogy ez a nép, Mária és Szent István népe, nemzete újra Istenhez találjon, őszintén és szívből megtérjen. Ez megmaradásunk feltétele. A munkánkhoz a segítséget is megkapjuk, hiszen tapasztaljuk is, velünk van Jézus és az ő Édesanyja, meg gazdag Egyháza, a zárándokok számtalan sora...

ÉLETRAJZI ADATOK: a Szerző 1959. december 30-án született Halmajugrán. Az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferences Gimnáziumba járt, majd a jászberényi Tanítóképző Főiskolára. A Ho Si Minh Tanárképző Főiskolán történelem szakot végzett Egerben, majd ugyanott már Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán magyar szakot, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen pedig általános iskolai hittanár szakot. Orgonálni Barsi Balázs és Hován Ágoston atyák vezetésével tanult. 2002 Isteni Irgalmasság vasárnapjától ült a szentkúti orgonapadra, ahol igényesen végzi kántori, énekvezetői szolgálatát. (bela1959ugra@gmail.com)

Ámen (a misekánont lezáró doxológia végén)

Musica: Antonio Parisi

Assemblea

Assemblea e Coro

LA VITA IN CRISTO E NELLA CHIESA | NOVEMBRE 20

Ámen

A doxológia (gör. doxa) Isten dicsőségének kinyilvánítása az eucharisztikus ima végén, amelyet a közösség Ámen válaszával erősít meg. A doxológia legismertebb formája a „Dicsőség az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek...” (Gloria Patri) minden zsoltár végén elhangzik a zsolozsmában, de jelen van a szentolvasó imádságában is. A himnuszok végén az utolsó versszak is általában doxológikus formában van megfogalmazva a Szentháromság személyei neveinek említésével (vö. Rupert Berger: *Lelekipásztori liturgikus lexikon*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2008, 83). A Misekönyv „záró dicsőítésnek” nevezi a kánont lezáró doxológiát és azt írja elő, hogy a nép Ámenje erősítse meg és fejezze be azt (RMÁR 79/h). Sokhelyütt énekkel történik ez, pápai szentmiséken a kórus vezetésével, több szólamban, ismétlésekkel, pompás dallamokkal. Egy változatát ajánljuk ennek az Ámennek, ami könnyen megtanulható és orgonával kísérhető.

Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció:

Dekrétum a Boldogságos Szűz Mária, az Egyház Anyja ünnepléséről, a Római Általános Naptár szerint

Korunk Egyházában az Istenanya iránti örvendező tisztelet saját vonása, hogy miközben Krisztus és az Egyház titkait szemléljük, nem feledkezhetünk meg az Asszonyról (vö. Gal 4,4), a Boldogságos Szűz Máriáról, aki egyúttal Krisztus és az Egyház anyja is.

Bizonyos tekintetben mindig is jelen volt az egyházi gyakorlatban ez a megközelítés. Szent Ágoston azt hangsúlyozza, hogy Mária édesanyja Krisztus tagjainak is, mivel szeretete által közreműködött a híveknek az Egyházban való újjászületésében. Nagy Szent Leó pápa pedig a Fő és a Test egyidejű megszületéséről értekezik és rámutat arra, hogy Mária édesanyja Krisztusnak, az Isten Fiának és ugyanakkor édesanyja lett az ő titokzatos teste tagjainak, azaz az Egyháznak is. E megközelítések Szűz Máriának istenanyai méltóságából és a Megváltó művével való bensőséges kapcsolatából következnek, amelyek a kereszti órájában értek csúcspontjukra.

Az Anya, aki ott állt a kereszti alatt (vö. Jn 19,25), elfogadta Fiának szeretet-végrendeletét és a szeretett tanítványban fiává fogadott minden embert, hogy az isteni életre újjászülessenek. Így lett ő szerető dajkája az Egyháznak, melynek Krisztus a kereszteni Lelkét kilehelve adott életet. Krisztus a szeretett tanítvány személyében minden tanítványát, mint szeretetének küldöttjét bízta Édesanyjára, őt pedig reájuk, hogy gyermeki szeretettel tiszteljék.

Mint a megszülető Egyház tanítója és vigasztalója, Mária már az utolsó vacsora termében megkezdte anyai küldetésének teljesítését, együtt imádkozva a Szentlélek eljövetelére várakozó apostolokkal (vö. ApCsel 1,14). Ebben az értelemben Máriát a keresztény jámborság az évszázadok során különböző, de azonos értelműnek tekinthető jelzőkkel tisztelte: a tanítványok anyja, a hívek anyja és a Krisztusban újjászületett emberiség, végső soron az egész „Egyház Édesanyja”. Ezt a megszólítást megtaláljuk a lelkeségi szerzők írásaiban, illetve XIV. Benedek és XIII. Leó pápa tanításaiban is. Ezekből világosan következett Szent VI. Pál pápa 1964. november 21-én tett, a II. Vatikáni Zsinat harmadik ülészakát lezáró kijelentése, amelyben a Boldogságos Szűz Máriát mint az egész keresztény nép, a híveket és a papságot egyaránt magában foglaló, egyetemes Egyház szerető édesanyját szólította meg, elrendelve, hogy „az egész keresztény nép e gyöngéd megszólítással, nem szűnő tisztelettel illesse az Istenszülő Szűz Máriát”.

Az Apostoli Szentszék ezért 1975-ben, a Kiengesztelődés szentéve alkalmából votívmise-szöveget állított össze „Mária, az Egyház anyja” tiszteletére, amelynek azután helyet adott a Római Misekönyvben is. Engedélyt adott 1980-ban arra, hogy az Egyház Édesanyja titulus bekerüljön a Lorettói litániába, majd 1986-ban a különböző Mária-misék gyűjteményében további miseformákat is nyilvánosságra hozott. A következő években pedig az ezt kérő nemzeti egyházak, egyházmegyék, illetve egyéb

szerzetes családok engedélyt kaptak arra, hogy saját liturgikus naptárukba beillesszék az Egyház Édesanyjának ünnepét.

Mivel Ferenc pápa alapos megfontolás után úgy ítélte meg, hogy e tiszteletnek előmozdítása az Egyház anyai arcának jobb megértését segíti a lelkipásztorok, a szerzetesek és a hívek körében, valamint hasznos a hiteles Mária-tisztelet számára is, úgy határozott, hogy a Boldogságos Szűz Máriának mint az Egyház Anyjának emléknapját évenkénti ünnepelésre a Római Naptárba a Pünkösöd utáni első hétfőre iktatja be. Ez az ünnep arra irányítja figyelmünket, hogy a keresztény élet csak akkor tud növekedni, ha a kereszt misztériumába, az eucharisztikus lakomában Krisztus áldozatába és a magát felajánló Szent Szűznek, a Megváltó és a megváltottak édesanyjának titkába gyökerezik bele.

Ennek az emléknapnak helyet kell kapnia valamennyi naptárban, a liturgikus könyvekben, a misekönyvben és a zsolozsmáskönyvben; a liturgikus szövegek idevonatkozó részei e dekrétum függelékeként jelennek meg. Ezek különböző népnyelvi fordításait a püspöki konferenciák hagyják jóvá és a jelen Kongregáció megerősítésével publikálják.

Ott azonban, ahol a Boldogságos Szűz Máriának, az Egyház Anyjának a részleges jog alapján jóváhagyott és magasabb rangú ünnepe él, az a szokott módon a jövőben is megünnepeleshető.

Egyéb más rendelkezések érvényüket veszítik.

Kelt az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció részéről 2018. február 11-én, a Lourdes-i Szűz Mária emléknapján

Card. Robert Sarah
prefektus

+ *Arthur Roche*
érsek, titkár

A Boldogságos Szűz Mária, az Egyház Anyjának emléknapja (Kommentár)

Ferenc pápa határozatával összhangban 2018. február 11-én, az első lourdes-i Mária-jelenés százhatvanadik évfordulóján az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció rendeletet adott ki, amellyel a Római Általános Naptár ünnepnapjai közé iktatja „a Boldogságos Szűz Máriának, az Egyház Anyjának” kötelező emléknapját. A dekrétum függelékében megtalálhatók a megfelelő latin nyelvű liturgikus szövegek a szentmise, a zsolozsma és a Római Martirológium számára. A Püspöki Konferenciák gondoskodnak a szükséges szövegek fordításáról és azok jóváhagyása után a liturgikus szövegek saját jogkörben történő publikálásáról.

Ugyanezen dekrétum röviden leírja az ünnepnap elrendelésének motívumait, ami-
ben arra emlékeztet minket, hogy a Mária alakját övező liturgikus tisztelet alapja és
táplálója édesanyjai jelenlétének felismerése „Krisztusnak és az Egyháznak misztériu-
mában”. Erről értekezik a II. Vatikáni Zsinat *Lumen Gentium* kezdetű konstitúció-
jának VIII. fejezete is. Alapos okkal akarta tehát Szent VI. Pál pápa ezen konstitúció
1964. november 21-i kihirdetésével Máriát „az Egyház Anyja” címmel illetni. A ke-
resztény nép a történelem elmúlt kétezer évében sokféle módon élte meg azt a szoros
gyermeki szeretetköteléket, amely Krisztus tanítványait az ő legszentebb Édesany-
jához kötötte. Ezt a kapcsolatot hangsúlyozza János evangélista, idézve a keresztfán
haldokló Krisztus végakarátát (vö. Jn 19,26–27), aki miután édesanyját és a tanítvá-
nyokat egymás oltalmába ajánlotta, „tudva, hogy minden beteljesedett”, kiárasztotta
Lelkét az Egyházba, saját misztikus testébe, és így „a kereszten elszenderült Krisztus
oldalából fakadt az egész Egyház csodálatos szakramentuma” (SC 5).

A kereszten függő Krisztus szívéből fakadó víz és vér teljes megváltó önátadásá-
nak jelei, amelyek a keresztség és az Eucharisztia által biztosítják az Egyház szentségi
életét. A Megváltó és a megváltottak csodálatra méltó élő közösségének fenntartása a
legszentebb Szűz Mária anyai küldetésének lényege. Erre emlékeztet az új emléknapra
rendelt olvasmányok között a Jn 19,25–34 evangéliumi részlete, amely a Ter 3-ból
és az ApCsel 1-ből való olvasmányokkal együtt 1973 óta szerepelt „a Boldogságos
Szűz Mária, az Egyház Anyja” votív misében az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi
Kongregáció által az 1975-ös Kiengesztelődés szentéve alkalmából jóváhagyott mó-
don (vö. *Notitiae* 1973, 382–383).

Máriáról mint az Egyház Anyjáról való liturgikus megemlékezés helyet kapott
tehát a votív misékben a Római Miskönyv 1975-ben közzétett második kiadásá-
ban, majd pápasága idején Szent II. János Pál engedélyezte a Püspöki Konferenciák-
nak, hogy az „Egyház Anyja” titulust beillessék a Lorettói litánia szövegébe is (vö.
Notitiae 1980, 159). Az 1987-es Mária-év alkalmával az Istentiszteleti és Szentségi
Fegyelmi Kongregáció egyéb liturgikus formulát is közzétett a votív misék számára:
Máriát a *Collectio missarum de Beata Maria Virgine* az Egyház ősképeként és anyja-
ként állítja elénk. A Kongregáció az évek során jóváhagyta Szűz Máriának, mint az
Egyház Anyjának Pünkösdhétfőn történő megünneplését egyes országokban – pl.
Lengyelországban és Argentínában –, de egyéb dátumok kijelölésére is sor került kü-
lönböző helyek, mint például a Szent Péter-bazilika számára, ahol éppen VI. Pál pápa
hirdette meg ezt a titulust, csakúgy, mint más szerzetesrendek esetében.

Figyelembe véve Szűz Mária lelki anyaságának misztériumának jelentőségét, ami
a Szentlélekre való pünkösdi várakozás óta kíséri (vö. ApCsel 1,14) a zarándokútját
járó Anyaszentegyház történetét, Ferenc pápa úgy döntött, hogy az egész római rítusú
egyház számára kötelező érvénnyel az Egyház Anyjának emléknapját a Pünkösödöt
követő hétfőre rendeli el. A kapcsolat, amely a pünkösdi Egyház életereje és Szűz
Mária anyai gondoskodása között fennáll, magától értetődő. Az emléknaphoz tartozó
mise és zsoltosma szövegei az ApCsel 1,12–14-ben és a Ter 3,9–15.20-ban megvilá-
gítják az ünnep lényegét, az új Éva tipológiájából kiindulva, akit keresztre alatt világott
megváltó Fia „*Mater omnium viventium*” azaz minden élő édesanyjául rendelt.
A cél az, hogy ez az immár az egész egyházban elrendelt ünnep Krisztus valamennyi

követőjét arra emlékeztesse, hogy ha Isten szeretetével kívánunk töltekezni és benne növekedni, akkor életünk gyökereit három valóság kell, hogy jelentse: a kereszt, az eucharisztikus áldozat és a Szent Szűz – Crux, Hostia et Virgo. E három misztériumot ajándékozta Isten a világnak, hogy benső életünket ezekhez igazítsuk, gyümölcsözővé tegyük és megszenteljük, és hogy Jézus Krisztushoz eljussunk. E három misztériumot csendes imádságunkban kell szemlélnünk (R. Sarah: A csönd ereje, 57.).

Robert Sarah bíboros

az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció prefektusa

A múlt század szent pápáinak liturgikus emlékezete

Szent X. Piusz pápa ünnepe augusztus 21-én
Szent XXIII. János pápa ünnepe október 11-én
Szent VI. Pál pápa ünnepe május 29-én
Szent II. János Pál pápa ünnepe október 22-én

Az új Mária-ünnepről

Szűz Mária *Mater Ecclesiae* címének története visszanyúlik egészen a 4. századba, Szent Ambrusig, aki talán először használta ezt a kifejezést, majd a középkor derekán kerül a teológia és a népi jámborság látókörébe. Több egyházmegyében (például Lengyelországban vagy Argentínában), valamint szerzetesközösségekben már ismert és kedvelt volt *Mária, az Egyház Anyja* titulus a pápa döntése előtt is. Említésre méltó a Szent Péter bazilikában elhangzott ünnepélyes kijelentés is, amelyet 1964-ben Szent VI. Pál pápa tett és a *Lumen Gentium* zsinati konstitúcióban meg is örökítettek (LG 53). A következő lépés az volt, amikor Szent II. János Pál pápa 1980-ban beleillesztette a Lorettói litániába. Három miseforma is található az 1986-ban megjelent Mária-misék kötetben (Mária-misék gyűjteménye, Szent István Társulat, Budapest, 2007, 104-113. lapon), melynek olvasmányos kötetében találhatók e votív misék olvasmányai (93-99. lapon). A Pünkösdhétfőre helyezett új emléknap miseszövege megtalálható a Misekönyv votív miséi között (898-900. lapon). Hiányzik még az Olvasmányos imaóra II. olvasmánya. A mi magyar liturgikus naptárunkban ezen új ünneppel együtt összesen 19 Mária-ünnepünk van, ezekhez járulnak az évközi időben választható szombati megemlékezései. Az új ünnep megoldja azt a problémát, hogy a húsvéti idő Pünkösddvasárnap II. kompletóriumával véget ér, viszont több országban, így nálunk is Pünkösdhétfő munkaszüneti nap, sok helyen egyházi ünnep is. Ezentúl tehát e napon ezt a misét kell végeznünk. (Ld. a rendelkezés pontos szövegét a Dokumentumok rovatunkban!)

P. I.

A mélyből felragyogó fény

A kölni dóm melletti korai keresztény keresztelőkápolna a bit legrégebbi építészeti tanúja a rajnai nagyvárosban, melyet feltűnően újjítottak fel. Az élénk forgalom központjában álló nemzeti emlékmű ugyanis a dómlap alatt ünnepi teremmel és előtérrel bővült, melyek a jelenbe hozzák a vidék korai kereszténységét.

A kölni dóm számtalan jelentéssel bír. 1248-ban a jelenlegi, harmadik dóm alapításakor Konrad von Hochstaden érsek olyan épületet kívánt létrehozni, amely túl szárnyalja a mainzi és trieri dómokat. Ezért választotta mintául a reims-i és amiens-i katedrálisokat, melyek egy új, a vasat, ólmot, üveget, fát és követ, a szobrászatot, építészetet és üvegfestészetet új egységgé, újszerű térelképzeléssé összekovácsoló technológia megjelenítői. A teremtett világ képét sugározzák, melyet Isten szám, mérték és súly szerint rendezett el, ahogy ez az ószövetségi Bölcsesség könyvében áll (vö. 11,20). Ezek a katedrálisok újszerű módon hódolnak a világosságnak, Isten első teremtményének (vö. Ter 1,3), az isteni jellemzőjének (vö. Zsolt 27,1; 104,2).

A román kor templomait, Isten „erődítményeit”, amelyekből Kölnben (helyreállítva) még tizenkettő található, a gótika sokszínűen világító falú üvegépítményei váltották fel. Mivel ezeket az épületeket már nem lehetett az antikvitás mércéjével mérni, az olaszok „gótnak” nevezték el, utalva az északról jövő barbárokra, a gótokra, akik az Imperium Romanumot a népvándorlás során lerohanták. A gót katedrálisok egy új korszak kezdetét jelzik Európa történetében, a munkamegosztáson alapuló városi társadalom létrejöttét. A sok kápolna, pillér, gyámív, a vimpergák, fialék és keresztvirágok a Rajna partjáról nézve Isten soktornyú városának képét közvetítik (vö. Zsolt 48,13).

A worringeni csatában (1288) az érsek elvesztette uralmát Köln felett. Ennek ellenére a dómot a dómkáptalan megbízásából egészen 1560-ig kelet-nyugat irányban tovább építették, majd a munkálatokat anyagi okokból leállították. Köln 1794 és 1814 között francia, utána (1945-ig) porosz kézen volt. Amikor 1814-ben előkerült a nyugati homlokzat középkori terve, egyre hangosabbá vált a dóm befejezésének a követelése. 1837 az úgynevezett kölni zavargások éve: Clemens August Droste Vischering érseket letartóztatták, mert beavatkozott a bonni egyetem tanulmányi rendjébe, és a vegyes házasságok ügyében összeütközésbe került a protestáns királysággal. Politikai katolicizmus jött létre, amelyet „Athanasius” című vitairatával Joseph Görres publicista terjesztett. Sulpiz Boissierée-vel és August Reichenspergerrel 1842-ben megalapította a máig fennálló Központi Dómépítő Egyletet (Zentral-Dombau-Verein). A katedrális 1880-ig tartó továbbépítésének az alapkövét IV. Frigyes Vilmos porosz király (1840-1861) fektette le, mintegy a kiengesztelődés gesztusaként a protestáns királyság és a rajnai tartomány és Vesztfália katolikusai között.

A DÓM KÖRNYÉKE

A 19. században a dómot műemléknek tekintették, amelyet egyetlen pillantással, zavaró melléképületek nélkül akartak átfogni. Ezért bontották le már a francia, de még inkább a porosz uralom idején a melléktemplomokat, a dómprépostságot, a dómespereslakot és 67 házat. Karl Friedrich Schinkel berlini építész (1781-1841) a Rajna partjától a dómig vezető parkok és teraszok létrehozására készített tervet. 1857-ben a Rajnai Vasúttársaság megbízásából megépült a dómtól északra, az egyetem botanikus kertjének területén a Központi pályaudvar. Miután 1878-ban az egymással vetélkedő vasút-üzemeltetők Állami Porosz Királyi Vasúttársasággá olvadtak össze, egy hídnak kellett összekötnie a Köln-Deutz pályaudvart a Központi pályaudvarral. Ezért építették meg 1907 és 1911 között a Hohenzollern-hidat, mely a dóm középtengelyéhez igazodik. Négy porosz király – közülük három német császár – lovas szobra zárja le a Rajna két oldalán, így kapcsolva össze Kölnt Berlinnel. A második világháborúban a híd és a pályaudvar repülőbombák áldozata lett, ami azonban a helyszínt egyáltalán nem változtatta meg. A dóm pályaudvari templom maradt.

1970 óta a dómot Fritz Schaller tervei alapján minden oldalról betonlap veszi körül. Ez fedi le a Rajna parti és a pályaudvar felé tartó közlekedést, valamint a 613 parkolót és a földalatti villamos-megállót. A Filharmónia és a Ludwig Múzeum 1986-os megépítése zsúfolt városépítési helyzetet eredményezett. Az állomást és a dómot az

új évezred elejétől egy 78 méter széles külső lépcső köti össze. A dómlap volt Németország egyik legkedveltebb és legforgalmasabb helye, legalábbis 2011-ig, amikor a gördeszkázást betiltották. De az alvilágban, a dóm keleti oldalán, Barbara Schock-Werner korábbi dómépítőmester szavai szerint „Köln város egyik legszörnyűsegebb helye” jött létre.

1941-ben egy légvédelmi – dómbunkernek is nevezett – bunker földmunkálatai során egy római ház mozaikpadlója került felszínre, középen Dionüszosz isten ábrázolásával. E Dionüszosz-mozaik fölött jött létre 1974-ben a Római-Germán Múzeum, mintegy „bepillantásként a római korba”. Egy 1973-as Dionüszosz-kút, Hans Karl Burgeff alkotása, Köln pogány múltjára és a hetvenes évek jelen-imádatára emlékeztet. Mind lelkileg, mind fizikailag a keresztelőkápolna útjában áll, melyet újjáalakítása után áprilisban szenteltek fel.

A KERESZTELŐKÁPOLNA

1866-ban a dóm kórusától keletre végzett bontási munkálatok során egy befelé ívelt oldalú nyolcszögletű medencét (piscina) fedeztek fel, mely felnőttek keresztelésére szolgált. Ez alatt egy régebbi, egyenes oldalfalú medence nyomait tárták fel. A keresztelőmedencét a 6. évszázadra datálják, így nemcsak a legrégebbi keresztelőhely, hanem a keresztény hit legrégebbi építészeti emléke is Kölnben.

A medence fölött cibórium (baldachin) volt található, melynek nyolc árkádját (Willy Weyres és Sebastian Ristow rekonstrukciója alapján) valószínűleg függönyök zárták le. Az alap maradványaiból feltárt medencét körülvevő épület, a keresztelőkápolna téglalap alakú volt (16 m × 13 m), mindkét oldalán hozzáépítéssel. A 9. században rombolták le, a 873-ban felszentelt régi dóm építése során, mert feleslegessé vált az időközben a gyerek-keresztséget felváltó felnőtt-keresztség miatt. A 11. századtól a 19. századig a Sancta Maria ad gradus-nak (Lépcsős Szűz Mária, Mariengradennek) nevezett székesegyház állt itt.

A müncheni Allmann Sattler Wappner építésziroda, az ottani Jézus Szíve templom építője, a teret pályázat elnyerése után járhatóvá tette, kelet felé megnyitotta és előtte egy közteret alakított ki. A medence fölé dongaboltozat feszül; a téglalap alakú, sötét mennyezetű és aranyosan csillogó falú előtér az ünneplő gyülekezetnek biztosít helyet; panorámás ablak és aranyszínű rácsos kapu nyitják meg a teret a város, az utca és a folyó felé.

A düsseldorfi Mischa Kuball fényművész fényszórók és tükrök segítségével három fényjelenetet hozott létre. A mesterséges fény a keresztelőmedencét fényforrássá változtatja, s így a kegyelemből forrásozó élet reményét kelti. A teret egy a boltozat, a falak és a padló fölött sikló, alfa és omega feliratú diszkógömb visszaverődése hangsúlyozza és tágítja a végtelenbe. A terem fény és titok benyomását kelti mindenkiben, aki megáll a nagy szemű rács előtt. A pályaudvar körüli negyed vulgárisan profán jellege erőteljesen ütközik a szenttel, vagy fordítva: a hit és a történelem által megszentelt hely belesüllyed a pályaudvar, a közúti alagút, a parkolók és a kocsimák profán, vulgáris világába. Keletről nézve a dóm új alapot kapott.

A keresztlőkápolna a nyüzsgő forgalomtól körülvelt nemzeti emlékműnek hirtelen új jelentést adott, mely visszanyúl a 20., a 19., sőt a középkoron át a kereszténység kezdetére, a keresztény élet kezdetére a Rajnánál. Kívánjuk a keresztlő kápolnának, hogy ez a jelentés a jelentések ütközésében, a nagyváros forgatagában érvényre juthasson.

Peter B. Steiner

Fordította: Mészáros Erzsébet

Forrás: *Bilder Christ in der Gegenwart* 40/2017, 438.

Szent játék?

Tömjénfüst száll fel a milánói dómban, a világ egyik legnagyobb templomában. Ünnepi énekszó tölti be az öthajós istenházát. A közösség kíváncsi tekintete előtt lassan és fenségesen egy kocsi lebeg a boltozat felé – felhőhöz hasonló, piros baldachinnal koronázott, oldalán két, égő gyertyát tartó angyalfigurával. Hitetlen csodálkozás fog el mindenkit, aki először éli át ezt a látványosságot. Nem római liturgia az, ami itt érzékelhetően kibontakozik. Az észak-olasz nagyváros és környéke évszázadok óta ápolja ezt a sajátos istentiszteleti hagyományt. Az „ambrózián rítus” megőrzött néhány játékos elemet, amelyet máshol – a liturgikus egyszerűség jegyében – feladtak. A katedrálisban minden évben megrendezésre kerülő *Rito della Nivola* (felhőritus) amennyire sajátos, annyira nagyhatású is.

A SZENT SZÖG TISZTELETE

A milánói dóm a Szent Szög ereklyével (*santo chiodo*) egy olyan értékes, Krisztus szenvedéstörténetéhez kapcsolódó relikviának ad helyet, amit már Szent Ambrus is említ. Külső megjelenése kérdéseket vet fel. A hagyomány szerint Konstantin császár egy fém kantárt kovácsoltatott. Az év folyamán egy napformájú ereklyetartó rejtje az így elidegenített Szent Szöget fenn magasan, a szentély kórusának boltozatában. Egy örökmécshöz hasonló piros lámpa hívja fel a figyelmet az értékes tulajdonra, amelyet évente elővesznek, hogy a hívők leróhassák előtte tiszteletüket. Eredetileg a búcsú a Szent Kereszt megtalálásának ünnepéhez (május 3.) kapcsolódott. A II. Vatikáni Zsinat liturgiareformja kihúzta ezt az emléknapot az általános naptárból és tartalmát a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepéhez (szeptember 14.) kapcsolta. Azóta nem tavasszal, hanem ősszel árasztják el a zárándokok a lombardiai nagyváros központját.

A Szent Szög ereklye kihelyezése előtt nem kevesebb, mint 40 méternyi magasságkülönbséget kell legyőzni. A 16. század óta Milánó érseke, illetve helyettese egy „liturgikus liftet” használ ehhez. Az úgynevezett „felhő” (milánói tájszólásban *nivola*) egy háromszor három méteres kosárból áll, melynek tartóköteleit eredetileg férfierővel, most gépi segítséggel húzzák. Az 1612-ben Paolo Camillo Landriani milánói művész által angyalfigurákkal díszített jármű Borromeo Szent Károly idejére nyúlik vissza.

A Szent Szög tisztelet elengedhetetlen része még egy majdnem embermagasságnyi, aranyozott kereszt 1624-ből, amelybe az ereklyét helyezik. Ezen Jézus Krisztus szenvedéséhez kapcsolódó eszközök ábrázolásai láthatóak.

TRIDUUM

Ezen cikk kereteit feszegetné, ha megpróbálnánk leírni azt a változást, amely a Szent Szög tiszteletében az évszázadok során végbement. Jelenleg triduumot tartanak: szombat, vasárnap és hétfőn. Mindig azokat a napokat választják, amelyek a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepéhez (szeptember 14.) a legközelebb esnek. Az ünnepség a szombat esti vesperással kezdődik. Amíg a felhő a Szent Szöghöz felemelkedik az imaóra kezdetén, a szenvedéstörténetből olvasnak fel szövegrészleteket – megszakitva Krisztus szenvedéséről szóló énekekkel. Vasárnap reggel püspöki szentmisét mutatnak be a Szent Szög tiszteletére. A triduum csúcspontja a vasárnapi vesperás keretében történő ünnepélyes körmenet a dómban. Hétfőn este közvetlenül a káptalani miséhez kapcsolódik a vesperás ünnepélése. Ennek során viszik vissza a Szent Szög ereklyét a megőrzési helyére. A felhő, mint szállítóeszköz ismét nélkülözhetetlen.

A „felhőritus” csupán hatásvadászat? A liturgia nemcsak az értelmet, hanem a szívet is meg akarja szólítani. Ehhez azonban érzékelhető pillanatokra van szüksége. A milánói dómkáptalan nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a *Rito della Nivola* ne egy önálló szertartás legyen, hanem mindig más istentiszteleti vagy imádságos alkalmakba legyen beépítve. Egy kommentátor, aki az énekeket és imádságokat bevezeti, minden egyes liturgikus részhez ad egy rövid magyarázatot.

A *Rito della Nivola* emlékeztetünkbe idéz más olyan szokásokat is, amelyeket a mi égövünkön ápoltak vagy ápolnak még ma is. Sok helyen egy Krisztusalak emelkedik fel kötélén a templom boltozatához, hogy képileg is ábrázolja a mennybemenetel örömhírét. Máig valami hasonló történik Milánóban is, amikor a húsvéti gyertyát, mint Krisztusszimbólumot egy függőlámpán át a magasba húzzák. Több templomban fából készült galamb, vagy akár élő madár, valamint rózsaszirm hintése szemlélteti a pünkösdi eseményt.

Ámulatba ejtő az a könnyedség, amellyel a milánói dómban a szent játékot űzik. Ez a tiszteletre méltó egyedi szertartás is bizonyítja, hogy némely középkori, de akár barokk elem is áthozható a jelenbe.

Guido Pasenow

Fordította: Kajtár Korinna

Forrás: Gottesdienst 52/18 (2018. szept. 17.), 206-207. Korábban a 2017/2. számunkban (81. lap) közzeltünk a szerzőtől írást.

Új kiadású német Lekcionárium

Finom különbségek – rideg szépség (Feine Unterschiede und herbe Schönheit). Így jellemzik a most kiadásra került új német olvasmányos könyvet, amit a „C” évben a szentmiseken olvasnak. A különbség a korábbi kiadás és az új között abból adódik, hogy a legújabb bibliafordítást használják (2016-ban készült, a korábbi egységes, az ökumenikus bibliafordítást 1979-ben hozták nyilvánosságra), és nem a korábban megszokottat. Ez az új szöveg jobban ragaszkodik az eredeti textusokhoz és a ma beszélt német nyelv igényeihez. A német Lekcionárium-sor nyolc kötetből fog állni: I. kötet: A-éves vasárnapi és ünnepnap olvasmányok (2019-ben jelenik meg); II. kötet: B-éves vasárnapi és ünnepnap olvasmányok (2020-ban jelenik meg); III. kötet: C-éves vasárnapi és ünnepnap olvasmányok (2018-ban jelent meg). IV. kötet: Kiemelt idők (2020 őszén jelenik meg); V. kötet: Évközi idő 1. (2021 őszén jelenik meg); VI. kötet: Évközi idő 2. (2022-ben jelenik meg); VII. kötet: Szentségek, szentelmények, gyászmisék (2019-ben jelenik meg); VIII. kötet: Különféle alkalmakra, votív misék olvasmányai (2021-ben jelenik meg).

Már az első kötetben látszik, nem az eddig megszokott – pirosas színű – liturgikus könyv. A III. kötet színét nehéz meghatározni, szép óarany, dinamikus piros vonalakkal a borítóján, amelyek felfelé ívelő hang-hullámokat jelentenek egy pont körül, ami azonban a képen kívül van, a gerincen lévő egyenlőszárú keresztet ölelik át... E pont a kinyilatkoztató Isten, a hullámok pedig Isten igéjének hallgatását szimbolizálják. Se keresztmotívum, se cím, de a borító színéhez igen illő vörös metszés a lapszéleken. Az olvasmányos könyvek külső borítását *Christof Cremer* bécsi művész tervezte. A szövegek olvasóbarát („Adamas antiqua”) betűtípussal vannak nyomtatva, ami nem felolvasandó, az pirossal szedve és jól elkülönítve a szövegtől, hogy ne zavarja a felolvasót. Az olvasmányközi énekek zsoltárai meglepetésszerűen nem dallamokhoz, zsoltártónusokhoz igazodó új fordítások, hanem a Biblia eredeti, olykor kesernyés imádkozó áhítatát tükröző változatok, amelyekben az egyéni elmélkedésnek nagyobb helyet szántak.

Az első megjelent kötet 20,0 × 28,5 cm, 588 oldal, három jelzőszalaggal, 68.00.- €
(A kötet fényképét lásd a borítóbelson!)

Húsvéti népszokások és jelképek

A pálmalevéltől az emmauszi zarándoklatig – Húsvét körüli szokásvilág

Húsvét köré a századok során számos népszokás és jelkép alakult ki. Valamennyi összefüggésben van a keresztények legnagyobb ünnepével. Az alábbiakban néhány leginkább ismert jelképet választottunk ki és röviden ismertetjük jelentésüket.

Pálmaágak: a pálma a győzelem, hódolat, elismerés jelképe. A nép Jézust királyként üjjongja körül. A virágvasárnapi körmenettel a keresztények azt nyilvánítják ki, hogy Jézust királyuknak és nem világi hatalom birtokosának, vagy szerencsés kimenetelt

hozó mesebeli hősnek ismerik el. A keresztre erősített pálmaágak azt jelentik, hogy Jézus szenvedése győzelemmel végződött.

Kereplők: Krisztus szenvedésére emlékeztetve Nagycsütörtökön elnémulnak a templomi harangok. Istentisztelet előtt helyettük gyerekek futkároznak az utcán és sajját maguk által épített kereplők és csattogók hangjával hívják imára a hívőket.

Kakas és csirkék: a kakas az az állat, mely már akkor megérzi a nap kezdetét, amikor fényt még nem lehet látni. A keresztények emberi jóakarata meg kell, hogy haladjon másokét. Krisztust, a fényt Péter elárulta; a kakas kukorékkolt és ezzel figyelmeztette. A templom tornyára helyezett rézkakas emlékeztet arra, hogy legyünk józanok és éberek. A tojás héját felhasító és napfényre lépő csirke a zárt sírból feltámadó Krisztusra utal.

Húsvéti tűzszentelés: a húsvéti istentisztelet a templom előtt tűzgyújtással és a tűz megszentelésével kezdődik. Tűzkövel (a kő a sír jelképe) szikrát pattintunk, ami utalás az új életre és így tüzet csiholunk. A tűz itt az életet adó fény és meleg jelképe.

Húsvéti gyertya: a gyertyát a szentelt tűz lángjával gyújtjuk meg. A gyertyát egy kereszttel, a görög alfa és ómega betűkkel – ezek a görög ABC első és utolsó betűi – az év számmal és öt színes, viaszból készült kis gömmbel díszítik, ezek a keresztre feszített Jézus sebeit jelképezik. A hívők a húsvét éjszakai istentisztelet során a húsvéti gyertya lángjáról gyűjthetik meg gyertyáikat.

Szenteltvíz: a víz ősidők óta a megtisztulás, a felfrissülés, az életöröm jelképe, a nádasan keresztülfolyó megszabadító, megtisztuló áramlás. Szenteltvízzel történő megáldás: Jézus üzenete a felebarátokról az élet vize. Jézus Krisztus élő vizével történő megkeresztelkedés a megszabadulásunk. A katolikusok Húsvétkor megújítják keresztségi fogadalmukat.

Húsvéti bárány: a húsvéti báránynak mint az egyiptomiaktól való megszabadulás jelképének már a zsidók is különös jelentőséget tulajdonítottak. Az Ó- és Újtestamentum sok helyén nevezik Istent, illetve Jézus Krisztust ártatlan báránynak, aki magára veszi a világ bűneit és így teszi lehetővé az újrakezdést. A bárány a tisztaság, a békesség, az ártatlanság és az alázatosság jelképe. A győzelmi zászló és a kereszt a feltámadt Krisztusra utal.

Húsvéti nyuszi: a húsvéti nyuszi egy kereszténység előtti termékenységi jelkép, mivel a nyúl évente többször szül utódokat. A nyuszi a bőség, az áldás, a halál utáni élet jelképe.

Húsvéti tojások: az emberiség történelmében a tojás mindig is a termékenység és az élet jelképe volt. Ezért e jelkép átvétele nem volt idegen Krisztus feltámadásának ünnepétől, Húsvétól. Böjt idején fogyasztása nem volt megengedve. A tojást arra is használták, hogy a szegények ezzel törlesszék hűbéruruknak járulékkukat. A szolgálatot záró utolsó leadandó tojást pirosra festették, jelezve, hogy ezzel a hűbéres egy újabb évre megszabadult a járulékkötelezettségtől. A színes húsvéti tojások azt jelentik, hogy Jézus halála és feltámadása óta Isten előtt többé nem vagyunk bűnösök. Élhetünk, mint megszabadított, megváltott, az örök életre szánt emberek. A húsvéti tojások keresésénél döntő a megtalálásuk felett érzett öröm. Ez felel meg a húsvétkor újra megnyert élet feletti örömnak.

Húsvéti ételek: itt a feltámadási szertartás alatt megszentelt ételekről van szó. Ami a húsvéti tojások megáldását illeti, ez már a 12. században is kimutatható. Ezt a szo-

kást ma sokfelé a feltámadás ünneplése során gyakorolják. Ezen kívül ma elterjedten sütnék a házaknál húsvéti bárányt, ami eredetileg Krisztus önfeláldozó halálára emlékeztetett.

Húsvéti ágak és húsvéti pászit: a röviddel Húsvét előtt lemetszett ágak vázába téve a szoba melegében kirügyeznek. Így a Húsvétkor kezdődő új életet jelképezik. A rügy sötét belsejéből és a bezárt magból új élet tör elő. A friss zöld a remény színe, jele.

Húsvéti séta – Emmauszjárás: több plébánián hagyomány az Emmauszjárás. Arra emlékeztet, hogy két tanítvány Jeruzsálemből a kis Emmausz faluba gyalogolt és útjuk során csatlakozott hozzájuk a Feltámadott. A családok amúgy is ápolják a vasárnapi séta szokását. Húsvétkor azonban ez a szokás a kivirágzó természettel találkozva mélyebb jelentést nyer.

Fordította: Biacs Tamás

Forrás: Osterbräuche, Bistumsblatt Passau, 1998, április 12, 8.

Elment egy liturgikus jezsuita püspök

Miklós *hász* *Attila* 1931. április 5-én született Diósgyőrött. Középiskolai tanulmányait a miskolci Fráter György Gimnáziumban és a kalocsai Szent István Gimnáziumban végezte. 1949-ben belépett a Jézus Társaságába. A szerzetesek szétszórátása után, 1950 és 1952 között filozófiai és teológiai tanulmányokat kezdett a budapesti Hittudományi Akadémián. Később két évig munkaszolgálatos katona volt, majd műtősként dolgozott a budapesti Szent István Kórházban.

1956-ban elhagyta Magyarországot, Németországban, valamint Torontóban fejezte be filozófiai és teológiai tanulmányait. James Charles McGuigan bíboros, torontói érsek szentelte pappá 1961. június 18-án. Pár évvel később Rómában, a Pápai Gergely Egyetemen doktori fokozatot szerzett teológiából. Disszertációjában a kelet-szír eucharisztikus pneumatológiával foglalkozott. Ünnepeyes szerzetesi fogadalmait 1966. augusztus 15-én tette le Rómában az Il Gesù-templom Szent Ignác-oltáránál. 1967-től 1974-ig a torontói Regis College-ban, 1974-től 1984-ig ugyancsak Torontóban, a Szent Mihály Egyetemen tanított teológiát. 1984-ben Carter bíboros kinevezte a Torontói Főegyházmegye Szent Ágoston Szemináriumába a teológiai fakultás dékánjává, valamint a szisztematikus teológia és liturgika tanárává.

Szent II. János Pál pápa 1989. augusztus 12-én Castellum Minus-i címzetes püspöknek és a külföldön élő magyarok lelkipásztori ellátásával megbízott püspöknek nevezte ki. Püspökszentelésére Torontóban került sor, 1989. november 4-én. Tévékenyen részt vett a zsinat utáni liturgikus megújulás végrehajtásában mint az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye és az Országos Liturgikus Tanács tagja. Magyarul is megjelent *Benedicamus Domino – Aldjuk az Urat!* (Eisenstadt, Prugg Verlag, 1984) című könyvében a liturgikus megújulás teológiai alapjairól írt. Egy ideig aktívan részt vett a kanadai anglikán–római katolikus teológiai párbeszédben. Számos lelkigyakorlatot tartott papoknak és szerzeteseknek Kanadában és Európában egyaránt.

XVI. Benedek pápa 2006. április 5-én fogadta el a 75. életévét betöltő Miklós házy Attila püspök lemondását. 2018. december 28-án reggel a Toronto melletti Pickeringben, a jezsuiták idősek otthonában hunyt el. Temetése a torontói székesegyházban volt.

Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya

*

Liturgikus „horror”... Több számunkban tudatosan állítottunk elrettentő példákat, hogyan lehet a liturgiát elrontani, megbecsteleníteni, tönkretenni. Sajnos az esetek folytatódnak világszerte. Nem célunk azonban ezeknek a követése, még időnként való kritika alá vonása sem. Egészséges érzésű, a teológiát és a liturgikát becsületesen tanuló, a liturgiát áhítatosan bemutató celebráns, diakónus, klerikusok, asszisztencia, énekkar, ministránsok „zsigerből” tudják, mi az áldozatbemutató, az áhítatos istentisztelet, a katolikus liturgia. Ha mégis kíváncsiak lennének show vagy diszkó-misére, meztelenségre, erotikus táncokra a templomban, színházi kellékekkel bemutatott misére – a youtube-on bőven találunk elrettentő példákat: *Liturgical chaos and abuses*, *Liturgical abuses* alatt. Nagyon reméljük, hogy olvasóink megmaradnak az egészséges, illő és méltó formák között!

A főszerkesztő

Bevezető (köszöntő) szavak a szentmise elején

Korábban teljességgel ismeretlen volt, a II. Vatikáni Zsinat után azonban egyre inkább terjed, hogy a mise elején a liturgikus köszöntést követően – ahogy a RMÁR 50. pontja lehetővé teszi – a pap (vagy egy világi személy) bevezetőt mondjon az eucharisztikus ünnepléshez. Ha ez rövid és lényegre törő, bevezet az ünnep tartalmába és bűnbánatra indít, akkor helyénvaló. Ám sokszor igen hosszadalmas és nem a krisztusi ünneplés a lényege (ld. jelentős egyházi személy fogadása, valamilyen jubileum, első-áldozók köszöntése, új plébános beiktatása stb.). Sokak véleménye az, ha a pap készül rá és tömören nem többet, mint három mondatot mond, az segít az összeszedettségben, ám ha hosszú, unalmas, ún. „elő-prédikáció”, akkor zavaró, figyelemelterelő, felesleges. – Milyenek legyenek köszöntő szavaink a szentmise elején?

*

„Lelkipásztorkodó papként – immár jóval több, mint negyven éve – a kezdetektől fogva fontosnak tartottam a szentmise bevezetésében tudatosítani és tudatosítani, hogy – itt és most – Krisztus imádkozik értünk, bennünk és kap imádást tőlünk. (Szent Ágoston). A liturgikus cselekményben találkozásra hív az Isten önmagával, embertársaimmal és önmagammal. Ennek megfogalmazása, kimondása belső összeszedettséget igényel, ezért a szentmise előtti összpontosítás elengedhetetlen. Ügyelni kell a bűnbánatra, de nem a teljesítőképességre, hanem az önátadásra, hogy megvalósulhasson az áldozat értünk, bennünk, tőlünk és nekünk.” *Gábor Bertalan* plébános (szepesi@freemail.hu)

„Tény, Jézus áldozatában veszünk részt, a lehető legnagyobb ajándék. Élet az életben! A szentmise bevezető része jó lehetőség, tisztázás, hangsúlyozása annak, hogy a lehető legnagyobb csodának vagyok a részese. A szentmisét celebráló papnak mindenképp tudatosítania kell, hogy Isten nevében gyűlt össze a közösség, akinek Jézus Krisztusban megvalósult üdvösségszerző misztériumát akarja megünnepelni. Itt minden szónak, gondolatnak súlya, ereje van, mert bevezet a Lényegbe, az Életbe! Hiszen minden szentmise az egész Egyházért, az egész világért van, sőt minden szentmise – Teilhard de Chardin kifejezésével élve – valamiképpen »kozmosz szentmise«. Ma amikor felgyorsult és szétesett világban élünk, mindezt tudatosítani nem is olyan egyszerű. A szentmisét celebráló papnak kihívás úgy összefoglalni a köszöntő szavakat, hogy az valóban bevezessen a Lényegbe, a történetbe, a drámába, hogy végül az *missa dialogata* lehessen! Az Istennel való találkozás megkívánja az ellenségeskedés megszűnését, és a bevezető egy jó lehetőség arra, hogy erre fókuszáljon a figyelem. A szentmise maga az élet, és ebben csak úgy lehetek jelen, úgy lehetek a részese, ha tiszta a lelkem, a szívem. A bevezető legyen annak a helye, hogy felkészít a kiengesztelődésre az Istennel, amelyről Jézus Krisztus is (Mt 6,15.37) és Szent Pál is beszél (1Kor 11,27-32). A legrégebbi keresztény irat (Didakhé) szerzője is bűnbánatra szólít, mielőtt a kenyeret megtörik és hálát adnának: »Áldozatotok tiszta legyen.« A köszöntő sza-

vak legyenek valójában bevezető-magyarázó szavak (monitio) a Lényegbe, az Életbe!”
Csikó Szabolcs segédlelkész (szabi_ditro@freemail.hu)

„Az utóbbi időben (egyre fokozódó mértékben) szokássá vált, hogy a szentmise kezdetén a misét celebráló pap röviden, olykor nem is röviden, megkísérli összefoglalni a kezdődő szentmise jelentőségét, a majd elhangzó evangélium mondanivalóját stb. Én ezt inkább zavarónak tartom, főleg mert egyes atyák egész mini-predikációt tartanak a mise elején, sőt némelyek még a mise végén is. Úgy vélem, hogy a mise mondanivalójának kifejtését egy jól összeállított, nem túl hosszú szentbeszéd szolgálja a legjobban. Ennek előkészítése és elmondása természetesen nem kevés háttér-munkát, előzetes átgondolást igényel. Ezt a misézőnek éppen úgy bele kell fektetni, mint a matematikai levezetéseket közlő tanárnak a tanórára való felkészüléskor. A többször ismételt vagy hosszúra nyújtott mondanivaló nem fokozza a hatékonyságot, sőt! A felkészülés mértéke az is, hogy a prédikációt „szabad előadásban” vagy felolvasva halljuk. Utóbbi nyilván kényelmesebb (tapasztalataim szerint különösen Olaszországban dívik), de az előadó személyes helytállását az elmondottakért sokkal kevésbé érzékelteti, és ennek folytán sokkal kevésbé hatásos, mint az előbbi. Ha az előadó nem bízik emlékezetében, egy cédulára felírt néhány iránymutató szó (német: Stichwort) hasznos lehet, és nem zavarja annyira az előadó és hallgató közötti személyes kapcsolatot, mint a felolvasás. Más elbírálás alá esik, ha a szentmise „miseszándékát” valamely személy(ek) emlékének ajánljuk fel. Ebben az esetben a mise elején *rövid* megemlékezés az illető(k)ről számomra helyénvalónak tűnik.” *Pályi Gyula dr.* modenai egyetemi professzor (gyula.palyi@unimore.it)

„Kamaszkorom szentmiséken való részvételt tudatosító könyve, a Szunyogh Misszálé (1933) minuciózusan megkülönböztette az egyházi évben időszakonként vagy alkalmanként elhagyható, vagy beilleszthető szövegrészeket, és kevés teret nyitott a személyességnek. A Mikszáth téri piarista kápolnában hétköznapi reggeleken tanárai »vadászmiséin« ministráló diák mégis megtapasztalhatta, hogy a szentmise különféle emberi találkozások ideje is. Jézus *per se* végig jelen van (hiszen »őbenne élünk, mozgunk és vagyunk«), de a többiek állapota, felkészültsége és figyelme nagyon különböző lehet. Azt gondolom, hogy a pap privilégiuma (és talán feladata is) annak megítélése, hogy milyen összetartozás átélésére kell, szükséges, lehet, vagy érdemes meghívni egy kezdődő szentmise jelenlévőit. Egy-két egyszerű mondat azokat is hozzásegítheti a Jézus közösségébe tartozás élményéhez, akik érkezéskor még csak sokadik magánmiséjükön való részvételre készültek.” *Scharle Péter dr.* professor emeritus (scharle@sze.hu)

„A szentmise ünnep a hívő ember számára, méghozzá közös ünnep a többi hívővel együtt – tehát kiemelt pillanat. Az elején, a hivatalos, liturgikus köszöntés után fontos a személyes köszöntés. Erre a szertartást végző atyának csak néhány mondatnyi lehetősége van, ezért fontos, hogy koncentráltan és közvetlenül, személyes üzenetként fejtsse ki mondanivalóját. Minden ember életében, kapcsolatában az egyik legfontosabb, meghatározó benyomást a köszöntés, a megszólítás adja. Nagy lehetőség van ebben a néhány mondatban és nagy a kudarc lehetősége is, ha a hívek nem érzik

magukénak az ott elhangzottakat. Ha örömmel fogadják, akkor mindjárt jobb a hangulatuk, befogadottnak érezhetik magukat és megszólítottak személyesen is, hisz az érkezőt, egybegyűlteket máshol is köszöntik, fogadják. Ha ez a köszöntés nem nekem szól személyesen, csak úgy általánosságban, akkor nemhogy nem visz közelebb az adott eseményhez, helyhez, helyzethez, amibe szeretnék belépni, hanem sokkal inkább eltávolít. Nem szeretnék túldimenzionálni a szentmisenek ezt a részét, hisz időben nincs nagy lehetőség komoly beszédet mondani, és nem is kell, hiszen nem ez a célja a köszöntésnek. Az viszont lényeges, hogy ezzel a néhány mondattal minden jelenlévőt az áldozatra kell hangolni, a közösségi aspektust kiemelni, és olyan légkört teremteni, ami megadja az alapindítást a közös imához, az ünnepléshez, segít a mélyebb átélésre. Így válik a szertartás igen fontos részévé az előszóként elhangzó néhány gondolat. Megszólít, biztat, lelkesít. Nyilván nem a szertartást végző pap személye a fontos, de személyiségével nagyon sokat segíthet abban, hogy már az első pillanatokban otthonosan, összetartozást érezve belesimuljon a közösség minden tagja abba az eseménybe, amiért eljött, amit szeretne teljes személyiségével megélni, hogy megkapja, amire vágyott. Talán még fontosabb azok esetében, akik csak ritkán fordulnak meg a templomban (nagy ünnepek, esküvők, keresztelők alkalmával). Nagyon szép és értékes tapasztalataink vannak, amikor a köszöntés utáni néhány szó segítségével irányt kaptunk, hogy mi is az aktualitása a napnak, kit és miért is ünneplünk esetleg különös figyelemmel, vagy mire/kire gondoljunk a szentmise folyamán azon a napon különösképpen. Ez az a hely a misében, ahol igazán fontos az összeszedettség, a figyelem, mert az elhangzó néhány mondat nyitja meg az utat, amin aztán örömmel haladunk együtt az Úr felé.” *Szirmai Béla és Kati* családsegítő házaspár (szirmai.bela@gmail.com)

„A szentmise elején elhangzó köszöntő, amint a vitaindító gondolatok is utalnak rá, elsősorban a hívő közösségnek a szent cselekedetre való ráhangolódását hivatott elősegíteni, mind a pap, mind a hívők részéről. Másképpen fogalmazva: hogy mindenki „lélekben is megérkezzen” a misére. Nem segíti ezt a ráhangolódást, ha a liturgiát vezető személy túlonatúl személyes és az adott ünnephez nem kötődő gondolatokat mond. Célravezetőnek látszik, hogy a bevezetőben helyet kapjon – rövid formában – a napi evangélium sommás összefoglalása vagy az ünnepelelt szent életéhez köthető üzenet vagy egy személyes ima, szintén aktuális jelleggel. A papok részéről arra is érdemes figyelmet fordítani, hogy a hétköznapi misék alkalmával a köszöntés ne legyen túlbuzgós, mivel az elhúzhatja a liturgiát, és adott esetben a hívők emiatt időzavarba kerülhetnek (elsősorban a hétköznapi reggeli szentmiseken lenne fontos erre odafigyelni, a munkába igyekvőkre tekintettel).” *Lagzi Gábor egyetemi adjunktus* (lagzig@gmail.com)

Tarcisio Luigi Colombotti OFM: *Celebriamo la Divina Bellezza*, Ed. Biblioteca Francescana (évmejelölés nélkül), 520 oldal, € 22.-

A szerző 1939-ben Milánóban született, 1956-ban lépett be a ferences rendbe, 1967-ben szentelték pappá. A Sant’Anselmo pápai liturgikus intézetben végezte kutatásait, az Antonianumon tanult. A jeruzsálemi Studio Teologicán és a milánói lelkipásztori intézetben a rendi képzésben dolgozott és mint plébános is szolgált. E könyvében három nagy részben fejti ki a liturgia szépségét, függelékben pedig az ambroszián rítus jellegzetességeit. A liturgia belső összefüggéseit keresi és tárja fel, pl. az adventi ó-antifónák (talán Nagy Szent Gergely pápa által inspirált) egymásutánját (december 17-23-ig). Ha a kezdő szavak első betűit visszafelé olvassuk (Emmanuletől Sapientiáig), akkor ezt a két szót kapjuk: ERO CRAS (holnap leszek, azaz holnap eljövök hozzátok, ld. 144. lap). A könyv címlapján a római Divino Amore modern zarándoktemplom szentély-képe látható.

Giovanni Tangorra: *Dall’assemblea liturgica alla chiesa*, EDB, Ed. Dehoniane, Bologna, 1998, 2012², 334 oldal, € 29.-

Egy már régebben megjelent könyv új kiadása azt jelenti, hogy nem vesztett aktualitásából és népszerűségéből. Szerzője a római Lateráni Egyetem tanára, több értékes publikáció auktora. Teológiai és lelkiségi szempontból vizsgálja a liturgiát. A mű hét fejezetben tárgyalja az ünneplő egyházi közösség létét, annak antropológiai és teológiai alapjait, a liturgia esemény-voltát, az ünneplő közösség felelősségét, az Ige, a kultusz és az Isten országa valóságát. Konklúziója: a közösség liturgikus ünneplésének csúcsa – Krisztus második eljövetelére irányul. Igen alapos lábjegyzetekkel ellátott dokumentáció kíséri. A könyv kétségtelenül megerősíti a liturgikus gyakorlat elméleti és spirituális alapjait.

Giuseppe Carlo Cassaro: *Guida pratica alla liturgia*, Ancora, Milano, 2013, 238 oldal, € 26.-

A szerző Gelában született 1972-ben, szalézi szerzetes pap. A messinai Aquinói Szent Tamásról nevezett teológián tanít dogmatikát. Az *Itinerarium* folyóirat vezetője. Több jeles olasz könyv szerzője. Ez egy manuale (kézikönyv) a liturgia mibenlétének leírásához, valamint a celebráció méltó előkészítéséhez és megünnepléséhez. Hasznos segédeszköz teológiát tanuló kispapoknak, a liturgia művelőinek, laikusoknak is, akik segítségére vannak a papságnak liturgikus szolgálatában. A könyv négy részből áll: a közösség szolgálata, a liturgia „helyes tónusa”, az eucharisztikus ünneplés, más rítusok (zsoltosma, adoráció, temetés). A szöveg gerince mellé a szerző egy szómagyarázatot ad (glossario), bibliográfiát és – ami új segítséget nyújthat – az elérhető liturgikus honlapok jegyzékét (pl. www.chiesacattolica.it/liturgia; www.maranatha.it; www.liturgia.it; www.omelie.org; www.qumran2.net).

Walter Kasper: *La liturgia della Chiesa*, Queriniana, Brescia, 2015, (Die Liturgie der Kirche, Gesamte Schriften – Band 10.), 506 oldal, € 46.-

Olaszul a Biblioteca di Teologia Contemporanea (BTC) 174. köteteként jelent meg az 1933-ban született, korábban Rottenburg-Stuttgart püspökeként híressé vált dogmatika professzor műve, aki 2001-ben lett bíboros. Igen rátermetten vezette a keresztények egysége és a világvallásokkal, köztük a zsidósággal foglalkozó pápai tanácsot. Sok igen jelentős kötete közül több magyarul is megjelent. Ez a könyv egyedi módon ragadja meg a keresztény liturgia gyökereit: a szabbath, a megváltottak ünnepe, az új Húsvét, a pneumatológia és a liturgia kapcsolatát. A liturgiát a Bárány menyegzőjeként írja le, kapcsolatba hozza a *congregatio fidelium*mal és a *communio sanctorum*mal, kifejezi a liturgia és a diakónia kapcsolatát. A hit jelei között beszél Isten igéjének helyéről a liturgiában és a „katolikus” liturgia teljességéről. Tárgyalja a keresztség, az Eucharisztia, a bűnbocsánat és a házasság szentségét. Az igen alapos teológiai felkészültséggel összeállított könyv figyelemmel van korunk ökumenikus szempontjaira is.

Angelo Lameri: *Liturgia*, Ed. Cittadella, Roma, 2016, 204 oldal, € 14,50.-

A szerző a cremai egyházmegye papja, a római Pápai Lateráni Egyetem Liturgia és Szentségtani katedrája tanszékvezető tanára, az istentiszteleti kongregáció konzultora, a CEI nemzeti liturgikus hivatalának munkatársa; sok publikációja ismert. Könyvét hat fejezetre osztotta: 1. Liturgia és kultusz a Szentírásban; 2. A kultusz különféle modelljei a történelem során; 3. A *Mediator Dei* liturgikus mozgalma; 4. A II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciója; 5. A liturgia zsinat utáni alakulása; 6. Szisztematikus újragondolás. A gondos lábjegyzetekkel dokumentált tudományos mű Joseph Ratzinger teológiai-liturgikus reflexióit nagyban követi. Ajánlható a liturgiában elmélyedni szándékozó kutatóknak, szakdolgozóknak, papoknak és világiaknak egyaránt.

Salvatore Esposito: *A te la lode e la gloria nei secoli*, Manuale di Liturgia, ELLEDICI, Torino, 2016, 542 oldal, € 26.-

A könyv szerzője a dél-itáliai Pápai Fakultás liturgia tanára, nápolyi főegyházmegyes pap, az istentiszteleti és szentségi fegyelmi, lelkipásztori liturgikus hivatal vezetője, számos ismert könyv szerzője (pl. *Imita ciò che celebri*, 2011; *Celebriamo la Misericordia*, 2015). Négy hatalmas fejezetre tagolva tárgyalja a zsinat utáni fél évszázad, a liturgikus formák fejlődése, a keleti és nyugati liturgikus családok, a liturgikus könyvek kérdéseit – az első nagy, ún. történeti részben. A második nagy egység Nagy Károlytól a liturgikus mozgalom kialakulásáig tekinti át a fejlődést, a harmadik nagy részben a II. Vatikáni Zsinat végrehajtását írja le, a negyedikben pedig teológiai reflexiókat fogalmaz meg a liturgia természetéről, különleges figyelmet fordítva a közösség, Isten igéje, az Eucharisztia, a szentségek, a zsolozsma, a liturgikus év, a szent zene és a művészetek kérdéseinek. Gazdag bibliográfia, bőséges idézetgyűjtemény és alapos lábjegyzet-dokumentáció teszi tudományos értékűvé a vaskos művet.

Pascal Desthieux: *Vivere il silenzio nella liturgia*, Ed. San Paolo, Milano, 2017, 218 oldal, € 16.-

A svájci születésű (1970) szerző Freiburgban szerzett licenciát, plébános, a genfi kanton püspöki helynöke. Könyve tizenhárom fejezetben tárgyal a csendről: Mindannyiunknak szüksége van a csendre; Csend a Bibliában; A csend Istenhez közelít minket; Volt-e helye a csendnek a II. Vatikáni Zsinat előtti liturgiában? Mit tanít a csendről a zsinat? Pápák a csendről; A csend helye a szentmise jelenlegi formájában; Az összeszedettség csendje; A meditáció csendje; Csend és Isten-dicséret a liturgiában; Megtartani a csend helyes idejét; Csend a többi liturgikus cselekményben; A csend mint a liturgia egyik eszköze. A könyvet kevés lábjegyzet, de bibliográfiai mutató kíséri.

Carlo Maria Martini: *Gesù perché parlava in parabole?* Ed. San Paolo, Cinisello Balsamo (Milano), 2017, 234 oldal, € 17.-

Ez a kötet, amely a Kenyában misszionárius szerzeteseknek tartott lelkigyakorlat anyaga, már egyszer megjelent a bíboros életében, 1985-ben a Dehoniane kiadónál. Annýira aktuális és keresett ma is, hogy új kiadást igényelt. A szerzője jezsuita bíboros (1927-2012), 1979-2002 között volt milánói érsek. Ravatala előtt százötvenezeren fejezték ki végső hálájukat és búcsúkat, ami jelzi nagyságát. Számtalan biblikus kötet közt ez a bevezetést követően tíz részre oszlik: 1. Kérügmátikus evangéliumi formák között; 2. Jézus a kérügmát prédikálta; 3. A magok példabeszédei; 4. A mag példázatának ereje; 5. Az ítélet parabolái; 6. Miért szólt Jézus példabeszédekben? 7. Az elveszettek és a megtaláltak példái; 8. Jézus élete mint példabeszéd; 9. A meghívás parabolái; 10. Píldabeszéd, Eucharisztia, a Szentlélekben való élet. A könyv tudományos igényű, mégis közérthető, alkalmas bibliaórák megtartásához készületi anyagként, vagy ígehirdetőik számára gondolatébresztő irodalomként, de egyszerű elemelkedési anyagként is.

Protokolle zur Liturgie, Bd. 7, Echter Verlag, Würzburg, 2017, 240 oldal.

Klosterneuburg – elég csak a város nevét hallani, máris eszünkbe jut a nagymúltú klosterneuburgi apátság és a szentéletű ágostonos kanonok, Parsch Pius (1884-1954), valamint vele együtt a liturgikus megújulás, ami azután a II. Vatikáni Zsinat döntésében és az utána következő reformokban bontakozott ki igazán. A szerzetesek a róla elnevezett liturgikus intézetet (Pius-Parsch-Institut für Liturgiewissenschaft und Sakramententheologie Klosterneuburg, www.pius-parsch-institut.at) a Bécs közeli városkában működtetik, közösen a Liturgiatudományos Társasággal (Liturgiewissenschaftliche Gesellschaft Klosterneuburg). Az intézet rendszeresen szervez konferenciákat és ad ki tudományos liturgikus kiadványokat. A *Protokolle zur Liturgie* (Jegyzőkönyvek a liturgiához) 7. kötete a legutolsó évkönyvük, tudományos és lelkipásztori irányultságú tanulmányok gyűjteménye. Két nagy részre tagolódik: *Liturgiewissenschaft* (tudományos liturgikus írások), valamint *Liturgie in Kontexten* (liturgia és egyéb összefüggések). A szerzők között van püspök, teológus, szerzetes,

művészettörténész, egyetemi tanár, liturgikus és lelkipásztor. Mindegyik egy-egy teológiai előadásuk írott változata, amelyeket mélység, igényesség jellemez. Az érintett témák elég különbözők: liturgia és az Ószövetség, liturgikus megújulás, régi ordó, ökumenizmus, a reformáció jubileuma, keresztút, liturgikus reform. A bőséges láb-jegyzetekkel és bibliográfiával kísért anyag jól szolgálhat a liturgia tudományában és napjaink problematikájában elmélyülő számára, azoknak, akik liturgikus szakdolgozatot írnak, vagy valamely speciális témát dolgoznak fel. Köszönet és gratuláció a kötet szerkesztőjének, a Pius Parsch Intézet igazgatójának, Dr. Andreas Redtenbacher CanReg. liturgikus professzornak.

Canticum Novum (Antwortpsalmen im Kirchenjahr, Lesejahr A, B und C) Hsg. Lothar Düsterhus, Stefan Glaser, Norbert Lepping, Bonifatius Verlag, Paderborn, 2018, 244 oldal, € 34.90.-

A kezdetben Chicagóban terjedt, majd egy ferences pap közvetítésével Essenbe is eljutott újfajta zsoltár-tonalitás igen hamar továbbterjedt és közkedvelt lett a német kántorok körében. A kanadai Michel Guimont (szül. 1950) olyan zenei nyelvre talált, amelyet orgonán, zongorán vagy gitárral is lehet kísérni. Az esseni egyházzénész, Lothar Düsterhus applikálta a német zsoltárookra és a liturgikus rend három évre szétosztva foglalta egy kötetbe kottával és szöveggel együtt. A zsoltárválaszok jellemzően rövidek (velősek és könnyen megjegyezhetőek), pl. Karácsonykor: „A földkerekség meglátja Isten üdvösségét” vagy a 18. Évközi vasárnapon a B-évben: „Az Úr ad kenyeret a mennyből.” A zsoltárok tónusai fülbemászóak, melodikusak, áhítatosak. Érdemes lenne a könyvet magyar változatra is átültetni. Valóban „canticum novum” est.

Dolhai Lajos: *Csúcs és forrás*. Az Eucharisziáról az év minden vasárnapjára, Jel kiadó, Budapest, 2018, 156 oldal, 1800.- Ft.

Egyre közeledünk 2020-hoz, a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus magyar földön, Budapesten megrendezésre kerülő nagy eseményéhez. Nemcsak a római és a magyar szervező bizottság, a magyar egyházmegyé, a nyitó szentmisén elsőáldozók, az egyházzénészek, a művészek, a textilkészítők és ki tudja, még mennyien készülnek intenzíven, hanem elsősorban a teológusok igyekeznek szellemileg, lelkileg megalapozni, ébren tartani, aktualizálni eucharisztikus hitünket és tudatosítani vallásgyakorlatunkat. Ezek közé illeszkedik az egri teológiai főiskola rektorának, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Teológiai Kara professzorának, a kongresszus teológiai bizottsága elnökének – aki egyben a Pápai Nemzetközi Teológiai Bizottságnak is, folyóiratunk szerkesztőbizottságának is tagja, szakmai munkatársa – most megjelent új könyve. Címével a II. Vatikáni Zsinat Liturgikus Konstitúciója legpregnansabb képi kifejezését választotta: csúcs és forrás. A könyv találékony újdonsága az, hogy nem egyszerűen fejezetekből áll, hanem mondhatjuk így: 52 feladatból. Az év vasárnapjaira való olvasnivalót kapunk, nem az egyházi év ünnepeit, vagy a vasárnapok bibliai üzeneteit kifejtő cikkekkel, hanem az Eucharisztia titkának és gyakorlatának a bemutatását, átmélkedését. Az Oltáriszentség elnevezéseitől elindulva az ószövetségi előképeken, az őskeresztények gyakorlatán át az Eucharisztia teológiájának bemutatásáig. Szóba

kerül az Eucharisztia minden lényeges vonása, létrejötte, imádata és magunkhoz vétele, dogmatikája, liturgiája, csendje, imádságai. Nem hallgatja el az úrvacsora lutheri és kálvini értelmezését sem, hiszen a katolikus híveknek ezt is pontosan kell ismerüniük. Legvégül egy meghökkentő, de igen kedves katolikus fejezet: Máriáról, az „eucharisztikus asszonyról”. A könyv egyszerű, mindennapi keresztények számára való, ám ajánlható az igehirdető papság számára is, hogy felnőtt katekéziseibe, homíliáiba hétről hétre szője bele a közeledő Eucharisztikus Kongresszus hitét, meggyőződését, testi-lelki készülését.

P. I.

Szavak és hallgatások az imádságban, (szerkesztette Szabó Lajos), Luther Kiadó Budapest, 2018, 438. oldal, 4900.- Ft.

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem Gyakorlati Teológiai Munkacsoportja 2017-18 folyamán a 21. századi spiritualitás kérdéseinek kutatására vállalkozott. A kutatás alapterülete az a keresztény gyakorlat, az imádság lett, ami bár első hallásra egyértelmű keresztény feladatnak tűnik mindenki számára, mégis pont egyértelműségében lesz a racionalitáshoz szokott ember számára titokzatossá, megfoghatatlanná, spirituális kihívássá. Az imádság egyértelmű, de egyben túlmutat minden emberi racionalitáson. Bensőséges, mérhetetlen lelki tartalmat kínál, a lélek megnyugvását és emberi megküzdéseinket segítő lelki kommunikáció Istennel, mégis sokszor eltorzít, formálissá, emlékké vagy semmivé válik mindennapjaink rohanásában. A zaj, a felgyorsult életmód, a lelki sivárság, a még mindig sok területen erős szekularizáció kitörölte oly sok ember lelkéből az imádságot. Pedig a nekünk imádságot tanító názareti Jézus földi életében is azt látjuk, az imádság volt számára az a visszavonulás, az a feltöltekezés, az az Atyával való kommunikáció, amire mindvégig nagy szüksége volt. A gyakorlati teológia feladata, hogy reflektáljon a teológia gyakorlati kontextusban történő megvalósulására, és kritikai értékelés útján vázoljon fel jövőképet az egyház és a keresztény ember számára. A 16 fős evangélikus, római katolikus és református tagokból álló teológiai munkacsoport, amelyet Szabó Lajos evangélikus gyakorlati teológiai professzor vezetett, ezt a kettős feladatot tűzte ki célul: az imádság történetének és jelenének vizsgálatát és a jövő felé mutató kérdések megválaszolását. Munkamódszernek az egyéni témák kiválasztása után a rendszeres konzultációkat, teológiai diskurzusokat választották. Ezek a folyamatok vezettek a vaskos kötet megjelenéséig. A tanulmánykötetben feldolgozott témák rendkívül sokszínűek. A bennünket imádkozni tanító Jézus bemutatása az az első felcsendülő hang, amelyre épülve az imádság egyháztörténeti perspektívája rávilágít szerzetesi, bencés és a reformátori lelki gyakorlatokon keresztül is arra a kontinuitásra, amelyből a ma embere érkezik az imádsággal kapcsolatos kérdésfelvetéshez. Ennek a megérkezésnek a keresztény ember számára egyik legjelentősebb területe a liturgia és az imádság szerepe és helye a liturgiában. Természetesen a liturgiában felhangzó imádság a lelkiség közösségi és egyéni megélése mellett tanítói funkciót is betölt, hogy a keresztény ember magával vihesse ezt a liturgiai kincset és személyes életgyakorlatává tegye. Az imádság kontextuális megközelítése így folytatódik azokban a tanulmányokban, amelyek interdiszciplináris módon vizsgálják ennek mai megjelenését a szépirodalomban, a zeneművészetben, mai

spirituális imádságos gyakorlatokban, az elcsendesedés iránti szükségben, a digitális kultúrában és a gyakorlati teológia tudományához tartozó területekben, mint például a katechetika, a valláspedagógia, a gyülekezetépítés, hitmegélés területein. Az imádság ajándék, praxis, felelősség, önismeret, istenismeret és még megannyi minden az imádsághoz közelítő ember számára. A szerkesztő Szabó Lajos rektor a tanulmánykötetet tudományos érdeklődésű olvasóknak és a mindennapi keresztény élet gyakorlóinak egyaránt ajánlja elmélyülésre, továbbkérdezésre és közös élmények megtapasztalására abban a szent kommunikációban, amely Isten és ember között az imádságon keresztül születhet meg.

Pángyánszky Ágnes

Pákozdi István: *A négy misekánon magyarázata*, Szent István Társulat, Budapest, 2018, 58 oldal, 760.- Ft.

A kis könyvecske átfogóan mutatja be és magyarázza a négy „alap” eucharisztikus imát, amelyek ma használatban vannak. Rövid terjedelmű írás, de épp ezért mindenhol lényegre törően és érthetően vezérel minket végig a négy misekánonon. Bemutatja azok történetét, kialakulását majd végig elemzi a szövegüket és az egyes részeket magyarázza. Helyet kap például egyes részek, mondatok történeti eredete, a kánonban szereplő szentek rövid bemutatása és annak magyarázata, hogy említésük mit jelenít meg a szentmisében. Az egyes kánonok elemzése után ahhoz is szempontokat kapunk, hogy milyen alkalmakkor, milyen misékben lehet és érdemes használni az adott kánont (és mikor nem lehetséges). Ez konkrét szempontokat adhat papjainknak egy-egy misére a kánon kiválasztásában. A füzetből olyan érdekességek is kiderülnek, hogyan született meg a III. kánon a zsinatot követően egy bencés szerzetes munkája nyomán, vagy, hogy Aranyaszájú Szent János liturgiájában a hajózókat is külön megemlégették a közbenjáró imádságban. Apró hibák előfordulnak a kiadványban, mint pl. a 30. oldalon a „jellemzője a rövid áttekinthetőség” kifejezés, bizonyára gyors áttekinthetőségről van itt szó. A 49. oldalon nyomdahiba a VI. kánon, nyilvánvalóan a IV. kánon a helyes. Ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik jobban szeretnék megismerni a szentmise legfontosabb részét, az átváltozást és a hozzá kapcsolódó imádságokat.

Morandini Kristóf

PROOEMIUM

STUDIA THEMATICA

NICOLAUS GYURKOVICS: Conceptio pulchritudinis prout antiqui intellexerant et Clemens Alexandrinus reinterpretauit
IOANNES URSUS VON BALTHASAR: Dignitas liturgiae
ANTONIUS ŠTRUKELJ: Quid sit pulchritudo?
PETRUS B. STEINER: Crux in medio spatii liturgici
CHRISTOPHORUS FREILINGER: Aesthetizatio mundi – provocatio quaedam cultui divino
UXOR IOANNIS BAPTISTAE LADISLAI SUPALA: Pulchritudo ex caritate nascitur
RENZUS GERARDI: Definitio pulchritudinis in Summa sancti Thomae Aquinatis
MARTINUS SCHIRMERS: Pulchram oportet esse etiam vitam aeternam
THERESIA BENEDICTA DE CRUCE (EDITH STEIN): Festa meae pueritiae
ANDREAS POSCHMANN: Pro liturgia aethetica
SIMONA WEIL: Pulchritudo
Tam pulchrum est!
STEPHANUS PÁKOZDI: Commentarius missae

VARIA STUDIA ET COMMENTATIONES

BELA TÓTH: Vita cantoris in loco quodam peregrinationis beatae Virginis
Amen (in fine doxologiae Canonem missae concludentis)

DOCUMENTA

Congregatio de Cultu Divino et Disciplina Sacramentorum: Decretum de celebratione beatae Mariae Virginis Ecclesiae matris in Calendario Romano generali
SRE Card. Robertus Sarah: Memoria beatae Mariae Virginis Matris Ecclesiae

---

Vita Liturgica

De recentiore festo Mariali
Lumen de profundis emicans
Ludus sacer?
Lectionarium Germanicum nuper editum
Consuetudines populares et symbola in Paschate
Discessit episcopus quidam Germanicus Societatis Iesu
Horror liturgicus

QUAESTIO LITURGICA

Verba introductoria (salutationis) in principio missae

RECENSIONES

- [Tarcisius Ludovicus Colombotti OFM: Celebriamo la Divina Bellezza]
- [Ioannes Tangorra: Dall'assemblea liturgica alla chiesa]
- [Iosephus Carolus Cassaro: Guida pratica alla liturgia]
- [Walterus Kasper: La liturgia della Chiesa]
- [Angelus Lameri: Liturgia]
- [Salvator Esposito: A te la lode e la gloria nei secoli]
- [Paschalis Desthieux: Vivere il silenzio nella liturgia]
- [Carolus Maria Martini: Gesù perchè parlava in parabole?]
- [Protokolle zur Liturgie]
- [Canticum Novum]
- [Ludovicus Dolhai: Fons et culmen]
- [Verba et taciturnitates in oratione]
- [Stephanus Pákozdi: Commentarius de quattuor Canonibus missae]